UNIVERZITET SINGIDUNUM
DEPARTMAN ZA POSLEDIPLOMSKE STUDIJE

Master rad

Krediti i ocena kreditne sposbnosti klijenta na primeru Nove Banke A.D. Banja Luka

Mentor:
Prof. dr Miroljub Hadžić

Student:
Gorčin Saravija
Broj indeksa: 401113/2009

Beograd, 2011.

SADRŽAJ

UVOD **7**
1.1. Predmet istraživanja 8
1.2. Značaj istraživanja 8
1.3. Cilj istraživanja 9
1.4. Hipoteze istraživanja 10
1.5. Metode istraživanja 11
1.6. Struktura rada 12
2. Vrste banaka **14**
3. Bankarski poslovi **17**
4. Kreditni poslovi **18**
5. Kredit kao bankarski proizvod **20**
5.1. Opšte karakteristike i funkcije kredita 21
5.2. Vrste kredita 23
5.3. Bankarski krediti 25
5.4. Strukturiranje kredita 27
5.4.1. Kamata 27
5.4.1.1. Značaj kamatnog mehanizma za funkcionisanje banaka 30
5.4.2. Kolateral (pokriće) 31
5.4.3. Zaštitne klauzule 32
5.5. Opšti uslovi odobravanja kredita 33
6. Kreditni rizik u bankarskom poslovanju **35**
6.1. Izloženost kreditnom riziku banke i donošenje kreditnih odluka 37
7. Kreditni proizvodi Nove banke A.D. Banja Luka namenjeni pravnim licima **42**
7.1. Ocena kreditne sposobnosti pravnih lica 46
7.1.1. Analiza kreditnog zahteva 46
7.1.1.1. Kreditni intervju 47
7.1.1.2. Kreditno istraživanje 47
7.1.2. Ocena kreditne sposobnosti pravnih lica korišćenjem „5K analize“ 60
7.2. Kreditna sposonost – rejting klijenta 64
7.2.1. Kvantitativni i kvalitativni deo rejtinga klijenta 65
8. Kreditni proizvodi Nove banke A.D. Banja Luka namenjeni stanovništvu **68**
8.1. Ocena kreditne sposobnosti stanovništva 69
9. Ocena kreditnog rizika **78**
9.1. Aktiva izložena kreditnom riziku 78
9.2. Procena novog rizika u procesu odobravanja plasmana 80
9.3. Procena rizika u fazi otplate plasmana 81
9.4. Strategije poslovnog odnosa sa klijentom 82
10. Kriterijumi za klasifikovanje rizične aktive - Corporate **84**
11. Kriterijumi za klasifikovanje rizične aktive - Retail **91**

12. Kriterijumi za poboljšanje kategorije rizika 97
13. Razvoj i plasmani kreditnih proizvoda Nove Banke A.D. Banja Luka u kontekstu ekonomskog okruženja 98
13.1. Poslovanje Nove Banke A.D. Banja Luka 98
13.2. Kreditiranje preduzeća i stanovništva 104
13.3. Rizičnost plasmana Nove Banke A.D. Banja Luka 112
ZAKLJUČAK 116
LITERATURA 120

UVOD

Banka predstavlja tržišni subjekt za obavljanje bankarskih poslova. Ona se takođe može baviti bankarskim poslovima sa inostranstvom pod uslovima koji su utvđeni zakonom. Kao glavni predmet poslovanja javlja se uzimanje i davanje kredita, kao i posredovanje u novčanom prometu. Kredit predstavlja najznačajniji bankarski posao.

Nastanak kredita se veže za pojavu privremenog viška proizvoda, a kasnije novca kod jednih i potrebu za proizvodima ili novcem kod drugih, uz obavezu vraćanja. U početku se kredit javlja u naturalnom obliku, kada poverilac ustupa dužniku svoje proizvode kojih je u tom momentu imao više nego što mu je bilo potrebno, a ovaj ih je uzimao uz obavezu da iste proizvode vrati. Naturalni kredit je karakterističan za period naturalne privrede i nestaje njenim prestankom, odnosno pojavom novca. Funkcija novca kao sredstva plaćanja predstavlja osnovu za pojavu kreditnog novca – novca savremene razvijene tržišne privrede.

Uz niži stepen društvenog razvoja, kredit je po obimu bio manji i imao je privatni karakter – direktan odnos između lica koje je imalo sredstva bez potrebe za angažovanjem za određeno vreme i lica kome su sredstva bila potrebna. Da bi došlo do odnosa, bilo je potrebno da se sretnu. Sa aspekta upotrebe, bio je uglavnom potrošački – za kupovinu potrošnih dobara. Naime, dužnici su imali neredovno i neravnomerno priticanje prihoda, a poverioci su uvođenjem kredita povećavali obim prodaje.

Raslojavanjem stanovništva javljaju se zelenaški krediti zaduživanjem kod trgovaca i drugih bogatijih slojeva, pod teškim uslovima, u nadi da će se popraviti ekonomski položaj. Razvojem društva, nauke i tehnike, masovne proizvodnje, kredit se traži u većem obimu jer postaje značajan faktor razvoja nacionalne privrede. Umesto direktnog kontakta, javljaju se specijalizovane institucije koje prikupljaju sredstva i stavljaju ih na raspolaganje. Tek razvojem kapitalizma kredit se naglo razvio i značajno omogućio nagli uspon kapitalizma.

Kredit predstavlja realnu ekonomsko-pravnu kategoriju pod kojom se podrazumeva određeni dužničko-poverilački odnos u kojem poverilac ustupa dužniku pravo raspolaganja određenom količinom novca, ili nekim drugim pravom, na izvesno vreme i pod izvesnim

uslovima (rok, kamata, pokriće, način vraćanja). Kreditom se privremeno razdvaja pravo vlasništva od prava raspolaganja. Kredit karakterišu i načela povratnosti i poverenja u kreditnim odnosima.

Sve veća koncentracija novčanog kapitala u bankama, i razvijen sistem bezgotovinskog plaćanja, omogućava bankama da odobravaju kredite i iznad iznosa kod njih koncentrisanih depozitnih sredstava. Tako dolazi do udvostručavanja ili utrostručavanja istih depozitnih sredstava. Zato se ukupni depoziti dele na stvarne i izvedene ili fiktivne, i svi oni čine ukupnu kreditnu snagu ili kreditni potencijal banke.

1.1. Predmet istraživanja

Predmet ovog istraživanja je kredit kao najznačajniji bankarski proizvod, zatim metode ocene kreditne sposobnosti pravnih lica i stanovništva kao i izloženost banke kreditnom riziku. U cilju što temeljnije obrade teme, analizirano je poslovanje Nove Banke AD Banja Luka kako u kontekstu specifičnosti okruženja i tržišta na kome posluje tako i kroz osvrt na procedure koje u praksi koristi.

Teoretski deo koji se odnosi na bankarstvo i poslove kreditiranja uopšte, je izveden kombinacijom stavova autora kao što su: Hadžić, Ćirović, Erić, Mishkin i drugi. Dok je kao osnov za praktično-istraživački deo rada poslužila dokumentacija preuzeta iz Nove Banka AD Banja Luka, i to u vidu, pre svega, godišnjih izveštaja i priručnika namenjenih zaposlenima u ovoj banci.

1.2. Značaj istraživanja

U savremenim uslovima poslovanja kredit predstavlja jedan od naznačajnijih izvora finansiranja. Kredit omogućava subjektima koji poseduju višak finansijskih sredstava da ih iskoriste na najbolji način a da pri tome zarade profit. Sa druge strane subjekti koji imaju manjak finansijskih sredstava na ovaj način dolaze do potrebnih stredstava za finansiranje, čime se

obezbeđuje likvidnost i kontinuitet poslovanja. Danas je jako često dešava da se proizvodnja ne može uspešno finansirati iz sopstvenih izvora.

Finansiranje tokova reprodukcije na kreditnim osnovama, u našim uslovima, je objektivna potreba, bez obzira da li se radi o eksternom ili internom kreditiranju. Kreditna i kamatna politika treba da obezbede sigurnost, likvidnost i profitabilnost banaka, a preko mera monetarno - kreditne politike i cele države. Razvoj kredita kao bankarskog proizvoda od strane konkretne banke odražava karakteristike tržišta na kome banka posluje kako u smislu ponude tako i u pogledu tražnje za istima. Ocena kreditne sposobnosti predstavlja obaveznu proceduru pre donošenja odluke o eventualnom odobravanju kredita u svakoj banci.

Uslovi za odobravanje kredita su da zamotražilac obezbedi potrebnu dokumentaciju, na osnovu koje se, između ostalog, ocenjuje da li je kreditno sposoban. U zavisnosti od zahtevanog iznosa kredita, kao i od proizvoda koje banka ima u svojoj ponudi najčešće je neophodno i da obezbedi instrumente za obezbeđenje otplate kredita.

Ukoliko odluka o kreditnom zahtevu bude pozitivna pristupa se struktuiranju kredita koje podrazumeva sporazumno utvrđivanje uslova pod kojim se zaključuje kreditni ugovor između banke kao kreditora i pravnog lica kao dužnika. Konkretni uslovi pod kojima je kredit zaključen bi trebalo da odražavaju potrebe i interese obe ugovorne strane.

1.3. Cilj istraživanja

Obzirom na činjenicu da se kredit izdvaja kao najznačajniji bankarski proizvod i da predstavlja polje dinamičnog razvoja u zadnjih deset godina na našim prostorima kao i na postojanje velikog broja banaka u našoj zemlji koje nude najraznovrsnije pakete kredita postavljamo:

Naučni cilj rada predstavlja naučnu deskripciju i analizu svih elemenata metoda koje se upotrebljavaju u procesu ocene kreditne sposobnosti zajmotražioca kao i kretanja kreditne politike i kreiranje kredinih proizvoda banke u zavisnosti od ekonomskih tendencija okruženja u

kome banka posluje, kao i saradnje sa međunarodnim kreditnim institucijama a kroz opis specifičnih primera u poslovnoj praksi Nove Banka A.D. Banja Luka.

Društveni cilj istraživanja se odnosi na praktičnu korist koju ovaj rad može da pruži u smislu pojašnjenja internih bankarskih praksi prilikom obavljanja aktivnosti u procesu donošenja odluke o kreditu kao i opis uzročno-posledičnog odnosa tražnje koja postoji na tržištu i ponude kreditnih proizvoda od strane banke.

1.4. Hipoteze istraživanja

Iako se pri oceni kreditne sposobnosti klijenata na sličan način analizira ukupno poslovanje zajmotražioca od strane različitih poslovnih banki, od poslovne politike banke zavisi konačna odluka o kreditu. Na globalnom nivou se teži standardizaciji bankarskog poslovanja. Kredit kao bankarski proizvod uslovljen je, kao i svaki proizvod, karakteristikama tržišta na kome se plasira. Posebno je u ekonomijama u razvoju primetan dinamičan razvoj kredita kao bankarskog proizvoda, stoga postavljamo generalnu hipotezu:

H1 - U ekonomijama u razvoju primetan je dinamičan razvoj kredita kao bankarskog proizvoda.

Generalnu hipotezu operacijalizujemo preko sledećih posebnih hipoteza:

Posebna hipoteza 1 – „Privredeni sektor sa naglaskom na mala i srednja preduzeća u ekonomijama u razvoju suočava se sa nedostatkom finansijskih sredstava potrebnih za rast i razvoj zbog čega se povećava tražnja za kreditnim proizvodima.“

Posebna hipoteza 2 - „Razvoj privrede je u uzročno-posledičnom odnosu sa razvojem sektora finansija i bankarstva“

Posebna hipoteza 3 - „Poslovne banke razvijaju širok spektar kreditnih proizvoda u cilju obezbeđenja sopstvene konkurentnosti na tržištu na kome posluju.“

Posebna hipoteza 4 - „Iako se odluka o kreditiranju klijenata donosi na osnovu objektivne analize prikupljene dokumentacije, ista će zavisiti od poslovne politike banke,“

Posebna hipoteza 5 - „Adekvatna procena kreditnog rizika umanjuje opasnost od ostvarivanja gubitaka u bankarskom poslovanju“

1.5. Metode istraživanja

Uzimajući u obzir specifičnosti proučavanog predmeta istraživanja korišćene su različite metode kako bi se zadovoljili osnovni metodološki zahtevi – objektivnost, pouzdanost, opštost i sistematičnost.

Metode koje će biti korišćene u istraživanju su: osnovne, opšte naučne i metode tehnike prikupljana podataka. Od osnovnih metoda koristićemo analitičke i sintetičke metode. Od opšte naučnih metoda koristićemo hipotetičko deduktivni i uporedni metod. Metode i tehnike prikupljanja podataka koje ćemo koristiti su: analiza sadržaja dokumenata i statistička metoda.

U izradi rada analiziraju se postojeći radovi i istraživanja koja se bave pitanjem bankarskih kredita, ocene kreditne sposobnosti i izloženošću banke kreditnom riziku. Korišćenje analitičkog metoda omogućava da se teorijska rešenja i postavke uporede sa praksom, u ovom slučaju, poslovanjem Nove Banke A.D. Banja Luka.

1.6. Struktura rada

U cilju dokazivanja gore navedenih hipoteza, ovaj rad čine sledeće tematske celine:

Uvodni deo koji daje kratak opis predmeta istaživanja i značaja koji on ima. Dat je, takođe cilj istraživanja, postavljene su glavna i pojedinačne hipoteze, a opisane su i metode korišćene u izradi ovo grada. Kraj prvog poglavlja opisuje strukturu rada.

Drugo poglavlje daje kratak osvrt na vrste banaka uz sažet opis istih u svrhu stvaranja uvodnog okvira za dalja poglavlja.

Treći deo se bavi bankarskim poslovima, nabrajanjem i opisom, u cilju približavanja okvira kreditnih bankarskih poslova.

Četvrto poglavlje predočava kreditne bankarske poslove kao uvodni deo za definisanje pojma kredita kao bankarskog proizvoda.

Peti deo ukratno klasifikuje bankarske proizvode i detaljno obrađuje predmet kredita kao bankarskog proizvoda kroz opšte karakteristike, funkcije i vrste. U ovom delu je dat opis struktuiranja kredita kao bankarskog proizvoda kao i opšti uslovi odobravanja kredita.

Šesto poglavlje se bavi kreditnim rizikom u bankarskom poslovanju.

Sedmi deo se bavi kreditnim proizvodima namenjenim pravnim licima kroz analizu palete proizvoda koju u svojoj ponudi ima Nova Banka A.D. Banja Luka, kao i metodama ocene kreditne sposobnosti pravnih lica.

Osmo poglavlje opisuje kreditne proizvode namenjene stanovništvu predočavanjem proizvoda koje nudi Nova Banka A.D. Banja Luka. Dat je opis i ocene kreditne sposobnosti stanovništva.

Deveti deo se bavi procedurama ocene kreditnog rizika kroz analizu aktive izložene kreditnom riziku. Takođe daje opis strategija poslovnog odnosa sa klijentom.

Deseto poglavlje obrađuje kriterijume za klasifikovanje rizične aktive kod „corporate“ klijenata.

Jedanaesto poglavlje se bavi kriterijumima klasifikacije rizične aktive kod „retail“ klijenata.

Dvanaesti deo daje uslove poboljšanja kategorije rizika.

Trinaesto poglavlje se osvrće na ekonomsko okruženje i plasmane kreditnih proizvoda Nove Banke A.D. Banja Luka u kontekstu istog. U ovom poglavlju se analizira celokupno poslovanje Banke u poslednje tri obračunske godine, sa posebnim osvrtom na obim i strukturu kreditnih plamana kao i ocenu rizičnosti istih.

Na kraju rada izneta su zaključna razmatranja i ocena potvrđenosti postavljene generalne i posebnih hipoteza.

2. Vrste banaka

Banke se mogu klasifikovati na osnovu pretežnog sadržaja poslova kojim se bave, prema ročnosti odobrenih kredita (kratkoročne, srednjoročne i dugoročne), prema karakteru vlasništva (javno-pravne, zadružne i privatne), prema pravnoj formi (inokosne, društva sa delimičnom odgovornošću, akcionarska društva, zadruge), prema regionalnom rasporedu (lokalne, oblasne i savezne).[1] Najčešće se koristi klasifikacija banaka sa aspekta sadržaja poslova kojima se bave, pa se tako razlikuju:

- Centralna banka
- Depozitne banke
- Univerzalne banke
- Specijalizovane i granske banke
- Poslovne banke
- Štedno-kreditne organizacije
- Ostale nebankarske i finansijske institucije
- Međunarodne i regionalne banke i međunarodne finansijske organizacije

Centralna banka je jedna od najvažnijih finansijskih institucija u okviru finansijskog sistma i finansijskog tržišta u svakoj nacionalnoj ekonomiji. Stabilnost cena, odnosno stabilnost kupovne moći nacionalne valute predstavlja jedan od glavnih zadataka centralne banke, pored toga ona obavlja i veći broj funkcija koje doprinose ostvarivanju kako makro, tako i mikro ekonomskih ciljeva. Na makro nivou, centralna banka je odgovorna za sprovođenje monetarne, kreditne i devizne politike što ima značajne implikacije na opštu privrednu ravnotežu. Na mikro nivou, ona vrši kontrolu i daje podršku funkcionisanju većeg broja finansijskih institucija koje čine finansijski sistem. U svim zemljam Centralna banka igra ulogu potpomaganja drugih banaka (poslovnih banaka) jer je u stanju da obezbedi podršku krajnjeg kreditora. Ali mera u kojoj Centralna banka učestvuje u bankarskom sistemu se razlikuje od zemlje do zemlje. Centralne

[1] Hadžić, M: *Bankarstvo*, Fakultet za finansijski menadžment i osiguranje, Univerzitet Singidunum, Beograd, 2007, str. 14

banke u razvijenim tržišnim privredama imaju niz funkcija, a među dve najznačajnije spadaju sledeće[2]:

Depozitne banke kao primarni posao obavljaju pribavljanje sredstava iz depozita i uloga na štednju. Ove banke se nazivaju i komercijalnim bankama. One odobravaju oročene i hipotekarne zajmove pojedincima, ali se kao njihova glavna funkcija ipak smatra prikupljanje štednje stanovništva i njeno plasiranje u sektor privrede. Komercijalne banke su u razvijenim finansijsko-tržišnim sistemima najznačajnije finansijske institucije.

Univerzalne banke predstavljaju tradicionalni oblik organizacije banaka i one obavljaju sve osnovne bankarske funkcije, kao što su poslovi platnog prometa, depozitne funkcije, kreditne funkcije i operacija sa hartijama od vrednosti.

Poslovne banke se u razvijenim zemljama najčešće bave poslovima finansiranja razvoja kompanija na osnovu depozita ili hartija od vrednosti sa dugim rokom.

Specijalizovane i granske banke bave se pojedinim bankarskim poslovima, pa se zato kaže da su specijalizovane, a najčešće je reč o uvoznim bankama, bankama koje se bave deviznim poslovanjem, poslovima sa hartijama od vrednosti i sl. Granske banke su vrsta specijalizovanih banaka koje se bave bankarskim poslovima za potrebe određene grane, grupacije ili veće asocijacije.

Štedno-kreditne organizacije su posebno bile razvijene u SAD-u početkom druge polovine prošlog veka. Ove institucije dolaze do sredstava preko štednih depozita stanovništva, ali one mogu da prikupljaju sredstva i emitovanjem različitih hartija od vrednosti. Ova sredstva namenjena su primarno finansiranju stanovništva. Ove organizacije plasiraju sredstva za kupovinu nekretnina i to po principu hipotekarnih kredita. One investiraju u potrošačke kredite i nepotrošačke kredite i hartije od vrednosti lokalnih organa vlasti.

Ostale nebankarske i finansijske institucije posebno se razvijaju poslednjih decenija i izlažu banke velikoj konkurenciji, a među njih spadaju:[3] ustanove osiguranja i reosiguranja, fondovi socijalnog i penzionog osiguranja i drugi fondovi, poslovne korporacije za plasiranje

[2] Đukić, Đ: *Centralna banka i finansijki sistem***,** Litopapir, Čačak, 2001, str.10
[3] Ibid. Str. 16

novca i kredita, trgovinske i druge organizacije za finansiranje potrošačkih kredita, novčane i robne berze, stambene i druge zadruge, institucije koje se bave forfetingom i faktoringom, ustanove koje se bave kliringom, ustanove koje se bave poslovima lizinga, brokerske i dilerske kompanije, hedžing kompanije, fondovi tržišta novca, finansijske holding kompanije i konglomerati i ostali: agencije, komisionari, menjači i sl.

Banka manifestuje svoju specifičnost finansijskog posrednika u tržišnoj privredi obavljajući određene bankarske poslove. Delokrug poslova banke je određen poslovnom fizionomijom banke u smislu, da je u pitanju ustanova koja se primarno bavi depozitnim poslovima odnosno poslovima pribavljanja sredstava i kreditnim poslovima, kao i drugim bankarskim poslovima značajnim za poslovanje i poslovni rezultat banke[4] Poslovi koje banka obavlja u pravnom prometu mogu biti sledeći: u svoje ime i za svoj račun, u svoje ime i za račun poslovnog partnera i u ime i za račun nalogodavca. Za razliku od poslova robnog prometa kod kojih se kao predmet ugovora pojavljuje promet robe ili usluga, kod bankarskih poslova predmet ugovora predstavlja promet novca i usluga koje banke vrše svojim klijentima u vezi sa platnim prometom.

Komercijalne banke su poslednjih godina znatno proširile raspon svojih usluga, pa čak i na državu. Rezultat je da su finansijske institucije izrasle u tzv. finansijske robne kuće. Komercijalne banke pružaju usluge plaćanja preko tekućih računa (depozita po viđenju) i elektronskim plaćanjima. Njihov značaj posebno dolazi do izražaja na monetarnom planu zato što su oni glavni kreatori novca u ekonomiji. Na osnovu slobodnih rezervi banke mogu da kreiraju novac i tako snadbjevaju privredu i stanovništvo potrebnom količinom novca. Na bazi datog obima slobodnih novčanih rezervi banke mogu, odobravanjem kredita i investiranjem, kreirati nove depozite i kredite na multiplikovanoj osnovi i tako povećati ukupnu sumu novca u ekonomiji.[5]

[4] Ivaniš ,M: *Osnovi finansija,* Univerzitet „Sinergija“, Beograd 2007., str. 173
[5] Plakalović, N.: *Monetarna ekonomija* , Srpsko Sarajevo, 2004., str. 69

3. Bankarski poslovi

Bankarski poslovi su mnogobrojni i raznovrsni. Zbog toga, postoji potreba da se oni grupišu u određene kategorije po svojoj ekonomskoj prirodi i grupnoj pripadnosti, kako bi bili pristupačni za potrebe njihovog naučnog sagledavanja. Danas se u savremenom bankarskom poslovanju pojavljuju veoma različite vrste bankarskih poslova koji se sa aspekta obligacionog odnosa, odnosno položaja i uloge banaka mogu grupisati u četiri velike grupe, a to su:

1. Aktivni bankarski poslovi – predstavljaju sve one bankarske poslove u kojima se banka pojavljuje kao povjerilac u odnosu na svoje komitente, a koji se nalaze u ulozi dužnika. Ovi poslovi se često nazivaju i poslovi plasmana, s obzirom na to da banka putem njih raspoređuje svoju finansijsku snagu , odnosno slobodna novčana sredstva prikupljena od privrede i stanovništva.
2. Pasivni bankarski poslovi – prestavljaju sve one bankarske poslove u kojima se banka pojavljuje kao dužnik u odnosu na svoje komitente, a koji se nalaze u ulozi povjerioca. Ovi se poslovi često nazivaju i poslovima mobilizacije novčanih sredstava, s obzirom da banka putem njih formira svoj kreditni potencijal.
3. Neutralni bankarski poslovi– predstavljaju sve one bankarske poslove u kojima se banka ne pojavljuje niti u ulozi povjerioca, niti u ulozi dužnika, već samo za tzv. treća lica tj. za svoje komitente obavlja određene usluge uz naplatu bankarske provizije. Neutralni, ili kako još nazivaju – posrednički ili indiferentni bankarski poslovi, obuhvataju veliku grupu različitih bankarskih poslova gdje se banka javlja kao komisionar.
4. Sopstveni bakarski poslovi– predstavljaju sve one bankarske poslove koje banke vodi po sopstvenoj inicijativi u svoje ime i za vlastiti račun, istupajući u ulozi trgovca, ortaka ili špekulanta. Svi ovi poslovi jednim imenom se vode kao vlastiti ili sopstveni bankarski poslovi.

Sa razvojem robno-novčanih odnosa, tržišta, i slobodne trgovine u savremenom svetu došlo je do diversifikacije bankarskih poslova i do znatnog proširenja bankarskog poslovanja.

4. Kreditni poslovi

Geneza bankarstva proistekla je iz razvoja bankarskih poslova, pre svega, depozitnog i kreditnog posla, koji određuju osnovnu institucionalnu funkciju banke kao novčanog preduzeća.[6]

Krediti su najznačajniji oblik plasmana sredstava koje banke odobravaju kvalifikovanim korisnicima. Po osnovu plasiranja kredita banke ostvaruju najveći deo prihoda Najveći značaj imaju krediti koji se daju pravnim i fizičkim licima. Ovi krediti su rezultat dogovaranja između banke i klijenta i taj dogovor rezultira pismenim sporazumom koji je sklopljen, dizajniran tako da odgovara specifičnim zahtevima klijenta i zahtevima banke u pogledu odgovarajućeg stepena sigurnosti i dohotka po osnovu kreditnog plasmana sredstava.

Kredit je dužničko-poverilački odnos, gde poverilac ustupa dužniku pravo raspolaganja određenom svotom novca, ili nekim drugim pravom na određeno vreme, a pod određenim uslovima (rok, kamata, način vraćanja). Pojam kredita potiče od latinske reči *credo*, odnosno *credare*, što u prevodu znači verovanje. U kasnijoj upotrebi počeo je da se vezuje i za latinsku reč *creditum*, što znači kredit ili zajam.

Sa teorijskog gledišta, kredit predstavlja imovinsko-pravni odnos između dva lica, odnosno između poverioca i dužnika, gde je poverilac ono lice koje daje (ustupa) svoju imovinu (novac) drugom licu (dužniku) na određeno vreme i pod određenim uslovima[7]. Banke kreditni rizik definišu kao "rizik neispunjenja obaveza klijenata koji nisu u mogućnosti da izvrše obligacije urednog servisiranja svoga duga koji je predviđen ugovorom.[8]

Kreditni poslovi su kreditni poslovi u Republici i kreditni poslovi sa inostranstvom. Kreditni poslovi u Republici su poslovi kojima banka odobrava:

- rezidentu kredit u devizama i
- nerezidentu kredit u dinarima.

[6] Bjelica, V.:*Bankarstvo, teorija i praksa*, Ekonomski fakultet Novi Sad, 2001.
[7] Pušara, K.: *Međunarodne finansije*; Univerzitet „Braća Karić", Beograd , 2006. str. 306
[8] Chapman, J. R. :*Simple Tools and Techniques for Enterprise Risk Management*, John Wiley& Sons, Ltd, England, 2006.

Kreditni poslovi sa inostranstvom su krediti i zajmovi između rezidenta i nerezidenta zaključeni u devizama.

Krediti su poslovi između:

- banke i nerezidenta, kojima banka uzima od nerezidenta kredit, odnosno daje nerezidentu kredit i
- rezidenta i strane banke, kojima rezident uzima kredit.

Kreditni poslovi obuhvataju naročito:

- komercijalne kredite,
- robne kredite,
- finansijske kredite,
- kratkoročne oročene bankarske depozite,
- kratkoročne bankarske kreditne linije.

Zajmovi su poslovi između rezidenta i nerezidenta, kojima rezident uzima od nerezidenta ili daje nerezidentu zajam.

Kreditnim poslovima sa inostranstvom smatraju se i:

- bankarske garancije, koje banke daju u korist nerezidenta po kreditnim poslovima sa inostranstvom i kreditnim poslovima između dva nerezidenta u inostranstvu i
- jemstva i druga sredstva obezbeđenja koja u skladu sa ovim zakonom rezidenti - pravna lica daju u korist nerezidenta – kreditora po kreditnim poslovima sa inostranstvom i kreditnim poslovima između dva nerezidenta u inostranstvu.

5. Kredit kao bankarski proizvod

Bankarski proizvod u savremenom bankarstvu označava svaku aktivnost (transakciju) banke po nalogu njenih komitenata koja se zasniva na sve većoj primeni informatičke tehnologije. Primena novih tehnologija u bankarstvu ubrzala procese i skratila vreme za izvršenje transakcija što je sa druge strane nametnulo potrebu za povećanom standardizacijom pojedinih operacija. Posledica toga je specijalizacija u pogledu izvršavanja određenih transakcija odnosno kreiranja bankarskih proizvoda.

Bankarski proizvodi koji se najčešće koriste su tekući račun i s njima povezani proizvodi. Tu su i razne platne kartice koje sve više dobijaju na popularnosti i u našoj zemlji. Kreditiranje kao jedan od najstarijih bankarskih poslova u savremenom svetu dobija razne oblike u smislu namene, uslova otplate, ročnosti i slično.

Kredit je nesumnjivo postao jedan od ključnih bankarskih poslova u savremenim uslovima, iako je pogotovo u novijem periodu došlo do velike disperzije bankarskih poslova i usluga koje banke vrše. Kredit je postao masovni, visoko standardizovani proizvod , sa velikim brojem namena.[9]

Krediti predstavljaju najznačajniji oblik plasmana sredstava koje banke odobravaju kvalifikovanim korisnicima. Po osnovu plasiranja kredita banke ostvaruju najveći deo prihoda. Najveći značaj imaju krediti preduzećima i pojedincima. Ovi krediti su rezultat dogovaranja između banke i klijenta i taj dogovor rezultira pismenim sporazumom koji je sklopljen, dizajniran tako da odgovara specifičnim zahtevima klijenta i zahtevima banke u pogledu odgovarajućeg stepena sigurnosti i dohotka po osnovu kreditnog plasmana sredstava.

Nekada su banke preferirale kratkoročne kredite preduzećima radi nabavke zaliha materijala neophodnih za proizvodnju. Poslednjih godina banke su produžile dospeće kredita u koje su uključile dugoročnije kredite (sa rokom dospeća preko godinu dana) za finansiranje nabavke objekata, mašina i opreme.

[9] Hadžić, M: *Bankarstvo*, Fakultet za finansijski menadžment i osiguranje, Univerzitet Singidunum, Beograd, 2007, str. 254

Krediti za finansiranje izgradnje nekretnina, bilo stambenih ili komercijalnih namena, su posebno značajno područje kreditiranja komercijalnih banaka. Većina kredita su krediti za poljoprivredu i nekretnine koje garantuje država, zatim kreditiranje za stanogradnju (velike stambene zgrade) i nepoljoprivredne komercijalne nekretnine.

Područje dinamičnog razvoja su potrošački krediti pojedincima i porodicama. Ovi krediti su osigurani akcijama vlasnika te imovine. Krediti osigurani ovim akcijama mogu biti i nevezani za stanovanje već se odobravaju, kao npr., krediti za troškove školovanja na univerzitetima. Banke, takođe, finansiraju kupovine automobila, nameštaja, opreme, modernizaciju kuća, obrazovanje, putovanja i sl.

5.1. Opšte karakteristike i funkcije kredita

Kredit je dužničko-poverilački odnos, gde poverilac ustupa dužniku pravo raspolaganja određenom svotom novca, ili nekim drugim pravom na određeno vreme, a pod određenim uslovima (rok, kamata, način vraćanja). Pojam kredita potiče od latinske reči *credo*, odnosno *credare*, što u prevodu znači verovanje. U kasnijoj upotrebi počeo je da se vezuje i za latinsku reč *creditum*, što znači kredit ili zajam.

Sa teorijskog gledišta, kredit predstavlja imovinsko-pravni odnos između dva lica, odnosno između poverioca i dužnika, gde je poverilac ono lice koje daje (ustupa) svoju imovinu (novac) drugom licu (dužniku) na određeno vreme i pod određenim uslovima[10].

Kredit postaje jedan od značajnijih regulatora procesa reprodukcije, jer obezbeđuje likvidnost i kontinuitet proizvodnje, ubrzava i povećava proces proizvodnje i uspostavlja ravnotežu robnonovčanih odnosa na tržištu. Kredit kao ekonomska kategorija obavlja sledeće ekonomske funkcije:

- Mobilizatorska funkcija – Cilj ove funkcije je prikupljanje usitnjenih finanijskih sredstava koja se nalze kod mnogobrojnih vlasnika i privremneo su van procesa proizvodnje i prometa. Mobilizacijom ovih sredsava banke prikupljaju dat novčana

[10] Pušara, K: *Međunarodne finansije*; Univerzitet „Braća Karić“, Beograd, 2006. str. 306

sredstva otvaranjem računa klijenata i obavljanjem finansijskih poslova u ime klijenta, putem štednje uz određenu kamatu.

- Funkcija likvidnosti i stabilnosti u proizvodnji- Kredit ima veoma značajno mesto u procesu reprodukcije, jer se pomoću njega održava stalna likvidnost među privrednim subjektima. Likvidnost omogućava kontinuitet proizvodnje i ubrzava razvoj procesa reprodukcije i usklađuje tržišne odnose ponude i potražnje. ¨Značaj kredita je utoliko veći što se zna da se proces proizvodnje ne može osloniti samo na sopstvene izvore sredstava za finansiranje, već se permanentno moraju pomagati i spoljnim izvorima sredstava, a to su u prvom redu krediti¨.[11]
- Funkcija razvoja međunarodnih ekonomskih odnosa – Kredit predstavlja bankarsku podršku izvoznicima za obrtna sredstva, kako bi premostili vremenski razmak od ulaganja do naplate prilivom iz inostranstva.
- Funkcija razvoja nedovoljno razvijenih područja - Kod ove funkcije kredit dopunjava nedostatak akumulacije i tako utiče na ubrzani privredni razvoj s ciljem uspostavljanja ravnomernosti u privrednom razvoju regiona jedne zemlje. Time se amortizuju problemi vezani za zaostajanje u razvoju, zaposlenosti, standardu i sl.
- Funkcija kontrole tokova u privredi - Pomoću kredita se dopunjavaju privredni tokovi novom količinom novca i u tome kredit ima kontrolnu funkciju u okviru emisione politike centralne banke. Funkcija kontrole se ostvaruje preko poslovnih banaka, tako što se vrši stalna kontrola poslovanja preduzeća koja se kreditiraju u pogledu namenskog korišćenja kredita i u pogledu otplate kredita u ugovorenim rokovima.

[11] Pušara, K: *Međunarodne finansije*; Univerzitet „Braća Karić“, Beograd, 2006. str. 308

5.2. Vrste kredita

Krediti se mogu podeliti na sledeći način:

- ***Po rokovima na koje su odobreni***[12]:

  - kratkoročno, - do 1 godine
  - srednjoročni, - od 1 do 7 godina
  - dugoročni, obično preko 10 godina

- ***Po obliku osiguranja kredita***:

  - neosigurani i
  - osigurani.

- ***Po vrstama kreditora***:

  - bankarski krediti,
  - državni krediti,
  - komercijalni,
  - kredit osiguravajućih društva,
  - kredit privatnih lica,
  - konzorcijalni krediti

- ***Po vrstama zajmotražioca***:

  - poljoprivredni krediti,
  - industrijski krediti,
  - komunalni (stambeni),
  - lični krediti.

- ***Po vrstama korišćenja:***

  - potrošački krediti,
  - industrijski krediti,
  - krediti za formiranje početnih sredstava (kapitala) kompanija,

[12] Ćirović, M.: *Bankarstvo*, European Center for Peace and Development, Beograd, 2006., str. 101

- investicioni,
- sezonski,
- krediti za otklanjanje sezonskih teškoća,
- krediti za operacije sa vrednosnim papirima,
- uvozni krediti,
- izvozni krediti.

U nerazvijenim ili nedovoljno razvijenom tržištu novca, kamate i tržištu kapitala, banke su u potpunosti preuzele ulogu kreditiranja i finansiranja reprodukcije.

Prema izvorima (sredstvima) iz kojih se odobravaju i vremenu na koje se daju krediti se dele u našem bankarskom sistemu na:

- kratkoročne,
- investicione ili dugoročne, i
- potrošačke kredite.

Da ipak naglasimo da se radi o dve vrste kredita, i to: kreditima iz emisije i kreditima iz akumulacije (štednje). Krediti iz emisije su kratkoročni (emisije centralne banke i i krediti iz depozitnih sredstava banaka), a krediti iz akumulacije dugoročni.

Za kreditiranje robnog prometa u međufaznoj relaciji (kupovina i prodaja robe) obično je rok 3 meseca. Ovde je za korišćenje kredita uglavnom podnošenje (banci) dokumenata o izvršenoj isporuci, prodaji ili kupovini određene vrednosti robe. Kredit se redovno odobrava prodavcu, ali i kupcu - ukoliko je to trgovinska organizacija.

Prema izloženim načelima kreditnog sistema, kreditiranje robnog prometa omogućava:

- Realizaciju proizvedene robe,
- Normalni nastavak procesa reprodukcije,
- Naknadu uloženih sredstava i viška rada i
- Snabdevanje privrede potrebnom količinom novca.

Krediti za robni promet predstavljaju osnovne kanale za snabdevanje privrede novčanim sredstvima. Krediti za zalihe robe obuhvataju kredite za sezonske zalihe, za zalihe robe pripremljene za izvoz, izvanredne zalihe... Rok kredita zavisi od vrste zaliha.

Krediti za određene poslove obično se odobravaju za sledeće namene: za proizvodnju i pripremu robe za izvoz, za proizvodnju poljoprivrednih proizvoda, za proizvodnju stanova za tržište, za proizvodnju i promet filma. Rok kredita kreće se od 1-3 godine.

5.3. Bankarski krediti

Današnja privreda i njeno funkcionisanje počiva na kreditiranju, samo je pitanje ko će bolje znati da manipuliše sa ovim finansijskim instrumentima. Investicije u obrtni kapital bi svakako kao i dugoročne investicije trebalo da obezbede prinos kapitala po očekivanoj stopi. Osnovni oblici neosiguranih kratkoročnih izvora finansiranja koje odobravaju komercijalne banke su:

- jednokratni kredit
- kreditna linija
- revolving kredit

Jednokratni kredit:

- Daje se obično preduzećima sa pouzdanim kreditnim bonitetom
- On se odobrava preduzećima kojima su finansijska sredstva potrebna na određeno vreme, a ne stalno.
- Formalna realizacija kredita je u vidu menice koju potpisuje preduzeće dužnik.
- Menična obaveza precizira: uslove kreditiranja u pogledu roka trajanja i ugovorene kamatne stope.
- Rok dospeća ovog kredita je obicno između 30 i 90 dana a kamatna stopa je fiksna.
- Obično se najboljim klijentima zaracunava takozvana primarna kamatna stopa, koja se menja u zavisnosti od ponude i tražnje za kratkoročnim dugom.
- Klijenti bankama placaju i određeni procenat na ime premije za rizik kreditiranja, a procenat nije standardan već zavisi od kvaliteta boniteta klijenta i finansijskog rizika banke.

Kreditna linija:

- predstavlja ugovor preduzeća sa bankom, po kom preduzeće može u bilo koje vreme da pozajmi sredstva od banke do unapred određenog iznosa.
- Ovaj ugovor ne predstavlja garantovani kredit, jer se banka ne obavezuje da mora da unapred obezbedi i rezerviše finansijska sredstva do ugovorenog iznosa za klijenta.
- On predstavlja mogućnost da preduzeće koristi kredit do određenog iznosa, ukoliko banka bude raspolagala sa dovoljnim iznosom sredstava u vreme kada preduzeće bude imalo potrebu za kreditom.
- Kreditna linija je atraktivna za banku, analogno otvorenom kreditu koje daju preduzeća kupcima, jer je lišava potrebe da svaki put kada preduzeće traži kredit ispituje njegovu kreditnu sposobnost.

Za preispitivanje kreditne sposobnosti banci se dostavljaju sledeći dokumenti, na osnovu kojih banka procenjuje bonitet preduzeća i determiniše maksimalni iznos kredita koji preduzeće može da koristi:

- plan o gotovinskim tokovima
- planirani bilans stanja
- planirani bilans uspeha
- posledni finansijski izveštaji

Da bi se banka osigurala, većinu ovih ugovora banka uslovljava obavezom preduzeća da drži kod nje minimalni depozit iz poslovanja, koji se naziva kompenzacijski saldo gotovine i on se utvrđuje u procentu od ukupnog kredita i najčešće je u rasponu od 10% do 20% od ukupnog iznosa kredita.

***Revolving kredit* :**

- je garantovana kreditna linija po osnovu ugovora preduzeća sa bankom, kojim se banka obavezuje da će za preduzeće obezbediti određeni iznos sredstava, koja će mu konstantno biti na raspolaganju tokom ugovorenog perioda.
- Preduzeće na korišćenje ovog kredita plaća banci kamatu i posebnu proviziju ukoliko ne iskoristi pun iznos garantovanih sredstava koje je banka obezbedila, tj

- zarobila.
- Iznos ove provizije je obično od 1% do 2% a obračunava se na prosečni saldo neiskorišćenog kredita. Tako banka stavlja na znanje preduzeću da će morati pažljivije da planira svoje potrebe, kako joj ne bi stvaralo oportune troškove.

Banke svojom poslovnom politikom određuju gotovo sve uslove za odobravanje i otplatu kredita.

Prema vrsti namene banke odobravaju:

- nenamenske-gotovinske kredite, kao što su, na primer, pozajmice po osnovu tekućeg računa, i
- namenske-bezgotovinske kredite.

5.4. Strukturiranje kredita

Pod strukturiranjem kredita podrazumeva se sporazumno utvrđivanje uslova pod kojim se zaključuje kreditni ugovor između banke kao kreditora i pravnog ili fizičkog lica kao dužnika.[13] Konkretni uslovi pod kojima je kredit zaključen treba da odražavaju potrebe i interese obe ugovorne strane. U elemente strukturiranja kredita ulaze pre svega ročnost kredita (kratkoročni, srednjeročni ili dugoročni), visina kamatne stope, pokriće, zaštitne klauzule itd.

5.4.1. Kamata

Kamata predstavlja cenu za upotrebu zajmovnog kapitala i ona se određuje kao procenat od pozajmljenog kapitala obračunat na period od godinu dana.[14] Kamatne stope koje banke primenjuju na kredite odnosno na depozite u osnovi se formiraju na finansijskom tržištu. Nominalna kamatna stopa sadrži dve osnovne komponente: realnu kamatnu stopu i stopu

[13] Ćirović, M.: *Bankarstvo*, European Center for Peace and Development, Beograd, 2006., str. 100
[14] Hadžić, M: *Bankarstvo*, Fakultet za finansijski menadžment i osiguranje, Univerzitet Singidunum, Beograd, 2007, str. 269-270

inflacije. Banke prilikom formiranja kamatnih stopa na zajmove uračunavaju i dodatnu maržu koja predstavlja individualizaciju stepena rizika za konkretne dužnike. Ova poslednja komponenta kreditne kamatne stope služi i za formiranje rezervi iz kojih se pokrivaju gubici po zajmovima. Ukoliko je kod konkretnog zajma kreditni rizik veći, mora se zaračunati povećani dodatak u okviru kamatne stope za pokrivanje povećanog rizika. Razume se da banka unapred ne zna koji zajam neće biti vraćen na vreme, jer kad bi znala, ona taj zajam ne bi ni odobrila. Međutim, na bazi zakona velikih brojeva, banka može sa visokim stepenom verovatnoće da unapred sagleda stepen kreditnog rizika (default risk) kod raznih kreditnih plasmana.[15]

Na prvoklasne dužnike primenjuje se najniža kamatna stopa koja se obično naziva primarnom kamatnom stopom (prime rate). Ona sadrži ponderisanu cenu izvora sredstava, troškove administracije kredita i prihvatljivu stopu profita banke. Na ovu primarnu kamatnu stopu zaračunava se dodatak koji pokriva stepen kreditnog rizika za razne konkretne tražioce kredita.

Glavna opcija u politici kamatnih stopa banaka sastoji se u izboru između fiksnih i fleksibilnih (varijabilnih) kamatnih stopa. Fiksne kamatne stope predstavljaju tradicionalnu politiku kamatnih stopa banaka koja je ranije bila široko primenjivana. Sada se fiksne kamatne stope uglavnom koriste kod kratkoročnih kredita, dok se kod dugoročnih kredita pretežno koriste fleksibilne kamatne stope. To se može objasniti pre svega većim neizvesnostima u pogledu formiranja stopa inflacije kao i moguće veće varijabilnosti stopa inflacije u vremenskom horizontu. Sem toga, postoji povećana osetljivost kako banaka tako i dužnika na kamatni rizik koji proističe iz promena kamatnih stopa. Najzad, postoji tendencija da banke pomeraju strukturu svojih zajmovnih plasmana u pravcu dugoročnih zajmova koji sadrže povećani kreditni i kamatni rizik. Svi ti razlozi deluju u pravcu sve većeg prihvatanja fleksibilnih (plivajućih) kamatnih stopa. Pri tome banke prihvataju promene kamatnih stopa nastale na finansijskom tržištu.

Za banke kamata predstavlja cenu formiranja i plasiranja finansijskih resursa, pri čemu se uvažava vremensko formniranje i korišćenje finansijskih resursa.U okviru poslovne politike,

[15] Ćirović, M.: *Bankarstvo*, European Center for Peace and Development, Beograd, 2006., str. 102

kamata se u banci javlja i kao troškovni i kao prihodni finansijski tok. Banka je performasna finansijska institucija čiji je kamatni prihodni tok veći od rashodnog kamatnog toka. Kamatna margina je pozitivna kamatna razlika

Principi su:

- održavanje što stabilnije kamatne margine
- usklađivanje ročne, sektorske i valutne strukture bilansa
- koncipiranje adekvatnih aranžmana i instrumenata ograničenja, transferisanja i apsoborvanja kamatnih razlika

U realizaciji osnovnih principa kamatne politike banke se koriste sledećim metodama

- permanentnim usklađivanjem aktivnih cenovnih i pasivnih troškovnih kamatnih stopa
- balansiranjem obima aktive i pasive bilansa osetljivih na promene kamatnih stopa
- korišćenjem zaštitinih hedžing metoda od kamatnog rizika

Za banke se ovde postavljaju dva pitanja. Prvo pitanje odnosi se na *izbor referentne kamatne stope* koja služi kao osnova za formiranje individualiziranih kreditnih kamatnih stopa na razne zajmove, imajući u vidu individualizaciju kreditnog rizika. U tom smislu osnovu predstavlja tržišno formirana bazična kamatna stopa, koja se može smatrati polaznom generalnom cenom finansijskih resursa banaka. Najpoznatija takva stopa je LIBOR (London Interbank Offered Rate), ali postoje i druge referentne odnosno bazične kamatne stope, npr. kamatne stope na državne blagajničke zapise.

Drugo pitanje u vezi sa kamatnom politikom banaka jeste *frekvencija ponovnog određivanja kamatnih stopa* polazeći od referentne kamatne stope. Naime, promena referentne kamatne stope ima različite efekte na formiranje nivoa fleksibilnih kamatnih stopa po kreditnim aranžmanima u zavisnosti od toga da li se rekalkulacija vrsi npr. mesečno, tromesečno ili polugodišnje. Stabilnost finansijskih odnosa po kreditnim aranžmanima vodila bi u pravcu dužih rokova rekalkulacije kamatnih stopa. Međutim, varijabilitet inflacionih stopa deluju u suprotnom pravcu.

Postoji potencijalna opasnost za dužnike da prihvatanje koncepta fleksibilne kamatne stope može da znači suviše veliki porast kamatnih stopa u vezi sa kretanjem stope inflacije.

Preterano visoka kamatna stopa deluje u pravcu ugrožavanja profitabilnosti poslovanja preduzeća dužnika. To može da ugrozi i samu banku usled toga što suviše visoka cena kredita za visokozadužena preduzeća može da dovede do smanjene mogućnosti otplate kredita i plaćanja kamatnih obaveza. U tom smislu postoji mogućnost da se u kreditnim aranžmanima odrede okviri u kojima je dozvoljeno formiranje fleksibilnih kamatnih stopa. Na primer, ukoliko inicijalna kamatna stopa iznosi 10% godišnje, ona može da bude ograničena na maksimum od 13% i na minimum od 7%.

Ukoliko banke primenjuju fiksne kamatne stope na dugoročne kredite kao i fiksne kamatne stope na depozite, kao izvore svog potencijala, postoji opasnost da banke izgube profitabilnost, ukoliko dođe do većeg porasta kamatnih stopa na finansijskom tržištu. U tom slučaju dolazi do izraza ročni debalans u strukturi banaka, naime banke uvek imaju kraću ročnu strukturu kod depozitnog potencijala i dužu ročnu strukturu kod zajmovnih plasmana. Stoga se povećanje tržišnih kamatnih stopa brže reflektuje na povećanje cene depozita banaka nego na povećanje cene njenih kreditnih plasmana. To je ključni argument za prihvatanje fleksibilnih kamatnih stopa na srednjeročne i dugoročne bankarske zajmove.

5.4.1.1. Značaj kamatnog mehanizma za funkcionisanje banaka

Kamata je cena za korišćenje kreditnih i novčanih resursa na finansijskom tržištu. Nivo kamate treba da stimuliše buduću potrošnju u odnosu na sadašnju potrošnju vlasnika finansijskih viškova. Kamatna stopa je instrument za uravnoteženje obima štednje i ponude kapitala sa tražnjom finansijskih resursa. Kamatnom stopom se vrši distribucija dohotka na potrošnju i investicije, kao i mobilnost i alokacija finansijskih resursa. Kamatna stopa može biti:

- Ravnotežna (prirodna) kamatna stopa – formira se pri ravnoteži obima ponude kapitala (kredita) i tražnje kapitala.Kamatna stopa je realna stopa prinosa kapitala.
- Tržišna kamatna stopa – se formira na finansijskom tržištu kao rezultantna odnosa ponude i tražnje kreditnih odnosno novčanih resursa.

Na dugi rok postoji ravnoteža između navedenih kamata, dok na kratki rok postoje dispariteti koji su uslovljeni promenom cena.

Teorije o formiranju kamatnih stopa :

1. Teorija preferenca likvidnosti – kamatna stopa je determinisana odnosima između tražnje i ponude novčanih resursa.U uslovima visokih kamatnih stopa transaktori će smanjiti likvidne rezerve u korist kamatonosnih vrednosnih papira, pri tome se računa na kasniji pad kamatnih stopoa , što će povećati cene vrednosnih hartija, a time ostvarenje kapitalnog dobitka

2. Teorija kreditnih fondova – nivo kamatne stope se utvrđuje na osnovu odnosa između ponude i tražnje uzajmljenih finansijskih resursa, pri čemu su relevatni finansijski tokovi kreditni transferi u ulaganja u hartije od vrednosti

3. Teorija očekivanih promena cena i kamatnih stopa – promene kamatnih stopa posmatraju se u zavisnosti od inflacionih i deflacionih tendencija u privredi, pri čemu se kvantificira uticaj promena cena na nivo realnog prinosa kreditora i nivo kreditnih obaveza debitora. Ročna struktura kamatnih stopa definisana je kao odnos koji postoji između kamate na dugove sa različitim rokovima dospeća i istovetnog rizika za neizvršenje novčanih obaveza

5.4.2. Kolateral (pokriće)

U pogledu realnog pokrića u vezi odobrenih zajmova, u praksi banaka postoje dva pristupa. Po jednom pristupu banke traže odgovarajuće pokriće za odobreni zajam, s tim da imaju pravo da se naplate prodajom aktive koja sluzi kao pokriće, ukoliko dužnik ne vrati zajam o roku. Drugi pristup se zasniva na tome da banka ne traži realno pokriće za odobrene zajmove već smatra da je otplata zajma zasnovana na prihvaćenoj projekciji novčanih tokova. U tom smislu može se praviti razlika između kompanija koje zajmove dobijaju na osnovu realnog pokrića (asset-companies) i kompanija koje ne moraju da pruže realno pokriće za dobijanje zajmova (cash-flow-companies)[16].

Velike kompanije sa najvišim kreditnim rejtingom po pravilu dobijaju nepokrivene bankarske zajmove (unsecured loans) za razliku od manjih preduzeća kod kojih se pretežno traži da imaju realno pokriće za zajmove. Manje banke po pravilu odobravaju zajmove sa realnim

[16] Ćirović, M.: *Bankarstvo*, European Center for Peace and Development, Beograd, 2006., str. 104

pokrićem, pri čemu ove banke odobravaju zajmove prvenstveno manjim preduzećima. Dugoročni zajmovi obično sadrže realno pokriće usled većeg rizika u odnosu na kratkoročne zajmove. Realni oblici pokrića koji se odnose na zajmove koje koriste kompanije mogu da sadrže opremu, zalihe, potraživanja od kupaca, potvrde javnih skladišta za lagerovanu robu, komercijalne nekretnine itd.

Opcija banke između pokrivenih i nepokrivenih zajmova u značajnoj meri zavisi od kvaliteta dužnika. Ukoliko se zajam odobri uz realno pokriće, kreditni rizik banke se smanjuje. S druge strane, postoji opasnost da banka, ukoliko ima obezbeđenje u vidu realnog pokrića, relativizira analitičke kriterijume kod odobravanja kredita. Stoga pokriće bankarskih zajmova ne sme da supstituira primenu adekvatnih analitičkih metoda za procenu kreditnih rizika. Sa gledišta banke je ipak najvažnije da se u toku trajanja kredita generiše novčani tok koji je potreban za servisiranje duga. Ako banka koristi kolateral, ona treba da vodi isto toliko računa o primeni adekvatnih metoda kreditne analize kao i kod nepokrivenih zajmova.[17]

5.4.3. Zaštitne klauzule

O kreditnim ugovorima mogu se predvideti razne zaštitne klauzule (covenants) koje znače određeno obezbeđenje za kreditorsku banku. Zaštitne klauzule postale su u novije vreme čak značajnije od ugovorenih kolaterala u kreditnim aranžmanima. Postoje vrlo različite kombinacije zaštitnih klauzula koje ulaze u kreditne ugovore, što u osnovi zavisi od finansijske snage dužnika i kvaliteta njegovog menadžmenta. Ove klauzule primenjuju se u većoj meri kod dugoročnih kredita, imajući u vidu povećani kreditni rizik Generalni smisao zaštitnih klauzula jeste da se utiče na poslovnu politiku i ponašanje preduzeća dužnika sa ciljem da se minimizira kreditni rizik. Najviše se koriste sledeće zaštitne klauzule:[18]

- preduzeće se obavezuje da će u periodu trajanja bankarskog kredita davati banci određeni set periodičnih finansijskih izveštaja;

[17] Donaldson, T.H.: *Undestanding Corparate Credit*, 1983, str. 230.
[18] Ćirović, M: *Bankarstvo*, European Center for Peace and Development, Beograd, 2006, str. 105.

- preduzeće se obavezuje da će za vreme korišćenja kredita držati sopstveni obrtni kapital iznad određenog minimalnog nivoa;
- preduzeće ne sme da vrši veće bilansne promene ili vlasničke transformacije bez odobrenja banke;
- preduzeće ne sme da ulazi u nova kreditna zaduženja odnosno da povećava u značajnijem iznosu fiksne aktive bez odobrenja banke;
- preduzeće ne sme da kupuje vrednosne papire (sem državnih papira) kako ne bi ulazilo u spekulativne transakcije koje bi mogle da znače povećanje kreditnog rizika;
- preduzeće ne može da kupi druga preduzeća (akvizicije) ili da ulazi u fuzije sa drugim preduzećima bez odobrenja kreditorske banke;
- ukoliko preduzeće probije vrednosti određenih indikatora na osnovu kojih je izvršena kreditna analiza (u pogledu profitabilnosti, obrta sredstava, strukture kapitala i likvidnosti) mogu se primeniti ograničenja isplate dividendi akcionarima, plata i bonusa menadžerima firme i sl.

5.5. Opšti uslovi odobravanja kredita

Uslovi za odobravanje kredita mogu biti opšteg i posebnog karaktera. Opšti uslovi su bliže determinisani zakonom, propisima i aktima poslovne politike (važe za sve vrste kredita i za sve korisnike). Posebni uslovi su selektivnog karaktera i predviđeni su za pojedine vrste (namene) kredita. Neophodno je da se ispune određeni uslovi za dobijanje kredita:[19]

- da je kreditno sposoban
- da namenski troši kredit
- da ispunjava određene uslove za pojedine vrste kredita

Posebni uslovi koje je definisala banka se odnose na:

- namenu upotrebe kredita

[19] Hadžić, M: Bankarstvo, Fakultet za finansijski menadžment i osiguranje, Univerzitet Singidunum, Beograd, 2007, str. 261-262

- sopstveno učešće korisnika kredita
- polaganje depozita
- instrumente obezbeđenja vraćanja kredita.

6. Kreditni rizik u bankarskom poslovanju

Rizik (risk) predstavlja mogućnost apsolutnog ili relativnog gubitka u odnosu na očekivanja[20]. Svaka banka se u svom poslovanju neminovno susreće sa različitim vrstama rizika iz kojih mogu proisteći negativni efekti na poslovanje banke. Upravljanje rizicima u bankarskom poslovanju obuhvata identifikovanje, merenje i procenu rizika s ciljem minimiziranja njihovih negativnih efekata na finansijski rezultat i kapital banke. Banka je dužna da obrazuje posebnu organizacionu jedinicu u čijem je delokrugu upravljanje rizicima. Takođe, banka je dužna da svojim aktima propiše procedure za identifikovanje, merenje i procenu rizika, kao i za upravljanje rizicima. Rizici kojima je banka naročito izložena u svom poslovanju su: rizik likvidnosti, kreditni rizik, tržišni rizici (kamatni rizik, devizni rizik i rizik od promene tržišne cene hartija od vrednosti, finansijskih derivata i robe), rizici izloženosti banke, rizici ulaganja banke, rizici koji se odnose na zemlju porekla lica prema kome je banka izložena, operativni rizik, pravni rizik, reputacioni rizik i strateški rizik[21].

Kreditni rizik ili rizik neizvršenja kreditnih obaveza predstavlja osnovni bankarski rizik koji potiče od mogućnosti da dužnici ne vrate kredite u rokovima dospeća sa pripadajućom kamatom. Neplaćeni krediti i kamate za svaku poslovnu banku predstavljaju gubitak.[22] Banka je dužna da kreditni rizik identifikuje, meri i procenjuje prema kreditnoj sposobnosti dužnika i njegovoj urednosti u izvršavanju obaveza prema banci, kao i prema kvalitetu instrumenata obezbeđenja potraživanja banke. Radi adekvatnog i efikasnog upravljanja kreditnim rizikom, banka je dužna da, u skladu sa važećim propisima, obračunava i izdvaja rezerve za procenjene gubitke koji mogu nastati po osnovu bilansne aktive i vanbilansnih stavki banke. Banka je dužna da svojim unutrašnjim aktima propiše posebne politike i procedure za identifikovanje loše aktive

[20] *Oxford Dictionary of Finance and Banking*, Oxford University Press, Oxford, 2005., str. 357
[21] Narodna banka Srbije: www.nbs.rs
[22] Jović, Z: *Menadžment finansijskih institucija*, Univerzitet Singidunum, Beograd 2008., str.47.

i upravljanje tom aktivom, kao i za redovno izveštavanje organa banke o kvalitetu kreditnog portfolija. Banka može da upravlja sa kreditnim rizikom na sledeće načine[23]:

- primenom limita (odnos rizične i ukupne aktive, odnos gotovine i kratkoročnih
- hartija od vrednosti prema ukupnoj aktivi, odnos kapitala i rezervi banke),
- rigoroznom selekcijom kreditnih zahteva,
- diverzifikacijom plasmana kreditne aktive (na veći broj korisnika kredita sa manjim obimom odobrenih kreditnih iznosa),
- instrumentima obezbeđenja (cedirano potraživanje, lombardna zaloga, hipotekarna zaloga, položeni depozit za izmirenje glavnice kredita i kamata, položen budući devizni priliv i sl.)

Jedan od najpoznatijih metoda merenja rizika jeste CreditMetrics model, razvijen 1997. godine od strane J. P. Morgan Bank[24]. Suština navednog modela jeste kvanitativni okvir za sagledavanje kreditnih rejtinga. Za razliku od drugih poznatih modela (Z-score - koji daje samo verovatnoću izvršavanja i neizvršavanja kreditnih obaveza dužnika), CreditMetrics daje permanentnu rekalkulaciju kvaliteta bankarskih zajmova i tržišne vrednosti portfolia banaka. Primer delovanja metode bazira se na sledećoj konstataciji. Ako se kreditni rejting određene kompanije koja je dobila kredit, snizi u toku otplate kredita, ova kompanija bi trebala da počne da plaća višu kamatnu stopu, kako bi se kompenzovao novonastali povećani rizik. Međutim, ako je kompanija dobila kredit po fiksnoj stopi, banke nemaju mogućnosti promene iste, pa samim tim vrednost ovog kredita na sekundarnom tržištu bi opala, odnosno dobila bi se smanjena tržišna vrednost zajma u sadašnjem momentu i naravno obrnuto, u slučaju rasta rejtinga kompanije koja je dobila bankarski kredit, banka bi na sekundarnom tržištu bila u mogućnosti da isti proda po višoj stopi, tj. tržišna vrednost zajma bi porasla. Nedostatak ovog modela u domicilnim uslovima jeste što se on može primenjivati samo u razvijenim tržišnim ekonomijama koje imaju agencije koje se bave publikovanjem kreditnih rejtinga.

Monitoring kreditnog rizika klasičnim bankarskim procedurama se obavlja:

[23] Vunjak , N: *Finansijski menadžment,* Ekonomski fakultet , Subotica, 2005., str. 342.
[24] Ćirović, M.: *Bankarstvo*, European Center for Peace and Development, Beograd, 2006., str. 335

- određivanjem gornje granice zaduživanja,
- minimumom saglasnosti u kreditnom odboru,
- delegiranjem odgovornosti na različite nivoe odlučivanja o kreditima,
- objedinjavanjem kreditnih izveštaja,
- uvažavanjem principa diversifikacije rizika

Kreditni rejting mora da bude određen za svakog dužnika i za svaku poslovnu transakciju pre nego što banka uđe u kreditnu transakciju. To implicira da se visina kreditnog rejtinga-a time i stepen kreditnog rizika uzima u obzir kod donošenja kreditne odluke i da utiče i na uslove pod kojima se zajam odobrava.[25]

Kreditni rizik se može svesti na razumnu meru. Međutim, nemoguće ga je sasvim eliminisati.[26]

6.1. Izloženost kreditnom riziku banke i donošenje kreditnih odluka

Kreditni rizik je sastavna komponenta svakog kreditnog posla.[27] U savremenom bankarstvu proces kreditiranja postaje znatno složeniji nego u ranijim uslovima. Tehnologija kreditiranja privrede počinje sa kreditnim zahtevima od strane kompanija. Ovi kreditni zahtevi ulaze u proceduru koja ima za cilj da se izvrši adekvatna analiza kreditnog rizika. Izvori informacija koji su relevantni za kreditnu ocenu delimično se zasnivaju na informacijama koje podnosi tražilac kredita, zatim na osnovu baze podataka kojom raspolaže banka i najzad na osnovu spoljnih informacija koje banka prikuplja. Korišćenje trostrukih izvora za informacije koje se odnose na tražioce kredita važno je zbog toga da bi se ukrštanjem podataka proverila njihova tačnost.

[25] Ćirović, M.: *Bankarstvo*, European Center for Peace and Development, Beograd, 2006., str. 401
[26] Hadžić, M: *Bankarstvo*, Fakultet za finansijski menadžment i osiguranje, Univerzitet Singidunum, Beograd, 2007, str. 373
[27] Jazić, V. :*Upravljanje kreditnim rizikom*, časopis „Finansije“, godina LXII, Br. 1−6/2007. str. 113-146.

Podaci koje kompanija kao tražilac kredita stavlja na raspolaganje banci jesu pre svega podaci koji su sadržani u bilansu stanja, bilansu tokova (bilans uspeha) i projekcijama novčanih tokova (cash flows). Tražilac kredita podnosi i dodatnu dokumentaciju koja se odnosi na namene korišćenja kredita kao i ostale informacije koje banka zahteva. Ceo ovaj informacioni materijal banka kritički razmatra i proverava u vidu intervjua sa odgovarajućim predstavnicima kompanije.

Baza podataka u samoj banci je veoma značajna, pa se banke smatraju nekom vrstom zatvorenih rejting agencija. Naime, banka ima određene informacije o tražiocu knedita, na osnovu dotadašnje saradnje sa njim. Sem toga, banka raspolaže informacijama o drugim preduzećima koja pripadaju istoj privrednoj grani, pa na osnovu toga može da izračuna prosek performansi sa kojim su onda uporedive performanse kompanije koja traži kredit.

Treći izvor informacija potiče iz spoljnih izvora, pri čemu posebnu ulogu igraju kreditne agencije.

Na osnovu svih raspoloživih podataka banka donosi pozitivnu ili negativnu kreditnu odluku. U velikim bankama postoji visok stepen decentralizacije donošenja kreditnih odluka, s tim da svako snosi odgovornost za kreditnu odliku koju je doneo. Drugi princip je da funkcioneri banke na raznim nivoima hijerarhije imaju tačno određene limite u pogledu donošenja kreditnih odluka. Funkcioner banke na višem hijerarhijskom nivou ima prava da donese kreditne odluke koje povlače veće iznose. Kreditni odbori donose kreditne odluke za velike iznose kredita. Upravni odbor banke donosi najkrupnije kreditne odluke. Kreditnim rizikom može se upravljati na više načina. Neki od njih su primena limita (odnos rizične i ukupne aktive, odnos gotovine i kratkoročnih hartija od vrednosti prema ukupnoj aktivi, odnos kapitala i rezervi banke), rigorozna selekcija kreditnih zahteva, diverzifikacija plasmana kreditne aktive (na veći broj korisnika kredita sa manjim obimom odobrenih kreditnih iznosa), instrumenti obezbeđenja (lombardna zaloga, hipotekarna zaloga, položeni depozit za izmirenje glavnice kredita i kamata, položen budući devizni priliv i sl.)[28]

[28] Vunjak, N. :*Finansijski menadžment*, Subotica, Ekonomski fakultet, 2005., str. 342.

Donošenje kreditnih odluka na svim hijerarhijskim nivoima mora da se zasniva na jasno formulisanoj kreditnoj politici banke, koju formuliše top menadžment banke. Na taj način, svi funkcioneri banke kao i kreditni odbori imaju preciznu polaznu osnovu za sagledavanje kreditnih zahteva i za donošenje odgovarajućih kreditnih odluka, kojima se operacionalizuje kreditna politika banke. Dokument o kreditnoj politici banke sadrži kriterijume i proceduru za odobravanje kredita.

Kod donošenja kreditnih odluka, banka mora da vodi računa o najmanje tri faktora:

- prihvatljivosti kreditnog rizika,
- pozicionim limitima,
- dodatnom iznosu kapitala banke.

Prihvatljivost kreditnog rizika sastoji se u proceni banke o stepenu kreditnog rizika koji se odnosi na konkretan kreditni zahtev. To znači da banka procenjuje stepen rizika da glavnica zajma i kamate ne budu plaćeni u predviđenim rokovima. U tom smislu banka ima svoju rejting skalu koja može da sadrži 5 do 15 stepena kreditnog rizika. Ukoliko je stepen kreditnog rizika niži, kreditna sposobnost tražioca kredita je viša. Sa povećanjem procenjenog kreditnog rizika, banka traži višu kamatnu stopu za zajam, jer u strukturu kamatne stope uključuje premiju za procenjeni rizik Na taj način struktura kreditnih rejtinga za razne kreditne zahteve povlači za sobom i odgovarajuću strukturu kamatnih stopa. Ako kreditni rizik poraste preko određene granice, banka ne želi uopšte da odobri takve kreditne zahteve, jer je rizik za banku suviše veliki.

Pozicioni limiti sastoje se u tome da banka u svakom momentu ima program strukture svojih kreditnih plasmana. Ideja je da se putem određene diverzifikacije plasmana smanjuje kreditni rizik koji bi inače bio veći kada bi pojedine kategorije kredita imale veliku koncentraciju. Prema tome, banka može da odbije kreditne zahteve, iako ispunjavaju uslove kreditnog rizika, ukoliko bi time bili probijeni limiti za određenu kategoriju bankarskih kredita.

Dodatni iznos bankarskog kapitala je treći bitan faktor kod odobravanja novih bankarskih zajmova. Naime, banke su obavezne da drže dodatni iznos akcijskog kapitala na svaki dodatni iznos kreditnih plasmana, jer je to za banku povećanje njene kreditne izloženosti

(tj. kreditnog rizika). Prema tome, da bi banka odobrila dodatni bankarski zajam, ona mora da raspolaže ne samo slobodnim kreditnim potencijalom za plasman nego i dodatnim iznosom kapitala koji u određenom procentu mora da pokriva dodatni iznos zajma.

Karakter (character) pokazuje spremnost kao i želju da se dug otplati na vreme zajedno sa kamatama. Smatra se da je to početni uslov da bi preduzeće moglo da dobije kredit.

Kapacitet zaduženja (capacity to borrow) znači procenu sposobnosti preduzeća da iz tekućeg dohotka izvrši vraćanje bankarskih kredita zajedno sa kamatama. Ta sposobnost vezana je za generiranje dohotka u periodu u kome treba da se kredit otplati.

Kapital (capital) pokazuje neto imovinu dužnika, što se uzima kao kriterijum ranijeg finansijskog ponašanja kreditnog dužnika. Pored toga, visina neto imovine (kapitala) predstavlja rezervu solventnosti, pa stoga utiče i na visinu kredita koji kompanija može da dobije.

Kolateral (collateral) ili zaloga predstavlja realno pokriće koje može da bude uslov za dobijanje kredita kod banke. Zaloga može da bude u vidu vrednosnih papira, zaliha, potraživanja od kupaca kao i fiksne aktive.

Ekonomske prilike (conditions) označava makroekonomske ili sektorske prilike koje utiču na sposobnost otplate bankarskih zajmova o rokovima zajedno sa kamatom. Na primer, u periodima povoljne konjunkture kreditni rizik je znatno manji nego za vreme recesije.

Ukoliko je banka donela pozitivnu odluku o kreditnom zahtevu kompanije, pozivaju se ovlašćeni predstavnici te kompanije da sa bankom pregovaraju o preciznim uslovima zajma (iznosu, roku otplate, kamatnoj stopi, kolateralu, zaštitnim klauzulama itd). Kada su uslovi zajma dogovoreni u svim detaljima, priprema se i zaključuje ugovor o zajmu (loan agreement).

Ugovorom o kreditu banka se obvezuje da korisniku kredita stavi na raspolaganje određeni iznos novčanih sredstava, na određeno ili neodređeno vreme, za neku namenu ili bez utvrđene namene, a korisnik se obvezuje da banci plaća ugovorenu kamatu i dobijeni iznos novca vrati u vreme i na način kako je utvrđeno ugovorom.

Mishkin[29], recimo, ističe 5 osnovnih principa za upravljanje kreditnim rizikom:

[29] Mishkin S. F. :*Monetarna ekonomija, bankarstvo i finansijska tržišta*, VII izdanje, Beograd, DataStatus, 2006.str. 216-218

- **Provera i monitoring -** zbog negativne selekcije na kreditnim tržištima, zajmodavci izdvajaju lica koja predstavljaju mali kreditni rizik od onih koji predstavljaju veliki kreditni rizik. Za efikasnu proveru neophodno je prikupiti informacije od zajmoprimaoca. Zajmodavac procenjuje i potencijalni budući uspeh kompanije. Kada se zajmoprimaocu odobri kredit, banke moraju da uvrste restriktivne klauzule u ugovor o kreditu i na taj način onemoguće zajmoprimaocu da se upušta u rizične aktivnosti.
- **Uspostavljanje dugoročnog odnosa sa klijentima -** Ukoliko je potencijalni zajmoprimaoc već dugo deponent banke, ako ima štedni ili transakcioni račun ili ako je već uzimao neki kredit, odgovorno lice može da proveri dotadašnje poslovanje i tako sazna dosta o zajmoprimaocu. Tako dugoročni odnosi sa klijentima smanjuju troškove prikupljanja podataka i olakšavaju izdvajanje lica koja mogu predstavljati veliki kreditni rizik.
- **Kreditno obavezivanje -** Banke uspostavljaju dugoročan odnos sa klijentima i prikupljaju podatke tako što se prema određenim klijentima kreditno obavezuju. Ovime se banka zapravo obavezuje da u određenom periodu kompaniji odobrava kredite do određenog iznosa sa kamatnom stopom koja je vezana za određenu tržišnu stopu.
- **Kolaterali kompenzacioni bilans -** Kolateral, odnosno imovina obećana zajmodavcu kao kompenzacija za neizmirenje obaveza, smanjuje posledice negativne selekcije, jer smanjuje gubitke zajmodavca ako se obaveze ne izmire.[30] Kompanija koja uzima kredit mora držati traženi minimum sredstava na transakcionom računu u banci. Na ovaj način banka može da prati poslovanje zajmoprimaoca i time umanji kreditni rizik.
- **Racionalizacija kredita -** Racionalizacija kredita odnosi se na to da banka može odbiti da odobri kredit čak i kada zajmoprimaoc može da plati čak i veću kamatnu stopu. Racionalizacija kredita ima dve forme. Prva je kada zajmodavac odbija da odobri kredit bilo kog iznosa zajmoprimaocu, a druga je kada zajmodavac odobrava kredit, ali sa ograničenim iznosom. Banke često koriste ovu vrstu upravljanja rizikom jer polaze od stanovišta da što je veći iznos traženog kredita,a posebno ukoliko je zajmoprimaoc spreman da plati veću kamatu veća je i verovatnoća da će sredstva biti uložena u visokorizične poduhvate.

[30] Ibid. str. 219.

7. Kreditni proizvodi Nove banke A.D. Banja Luka namenjeni pravnim licima

Dugoročni krediti, kreditna linija EFSE

Ovi krediti podrazumevaju sume od 5.000,00 do 100.000,00 eura period otplate je do 60 meseci sa grejs periodom od godinu dana. Nominalna kamatna stopa je 5,725 + šestomesečni euribor, kada je efeketivna kamatna stopa od 12,39% pa na više. Obrada zahteva iznosi 1,5% za kredite do 3 godine,a za kredite od 3-5 god, 1,75%. Prevremena otplata na ostatak glavnice je jednaka proviziji za obradu kredita.[31]

Krediti iz sredstava– IFC[32]

Ovi krediti se odobravaju na iznose od 50.000,00 do 750.000,00 eura period otplate je do 84 meseca sa grejs periodom od godinu dana. Nominalna kamatna stopa je 5,725 + šestomesečni euribor, kada je feketivna kamatna stopa od 10,39% pa na više. Obrada zahteva iznosi 1,5% za kredite do 3 godine,a za kredite od 5-7 god, 2%. Prevremena otplata na ostatak glavnice je jednaka proviziji za obradu kredita. Monitoring: 0,50% godišnje na preostalo saldo glavnice

Krediti iz sredstava IRBRS[33]

Ovi krediti su namenjeni pravnim licima koja se bave proizvodnjom i preradom u poljoprivredi ili ribarstvu, registrovanim u RS za nabavku osnovnih i/ili obrtnih sredstava i refinansiranje postojećih zaduženja. Rok otplate je do 15 godina za osnovna ili kombinaciju osnovnih i obrtnih sredstava a samo za obrtna sredstva do 5 godina. Grejs period je od 2 do 36 meseci (zavisi od delatnosti), do 36 meseci za samo osnovna sredstva ili kombinacija osnovnih i

[31] *Katalog proizvoda za pravna lica klijente Nove banke ad*, Nova Banka A.D. 2009.
[32] Eng. International Finance Corporation, Međunarodna Finansijska Korporacija
[33] Investiciono-razvojna banka Republike Srpske

obrtnih sredstava, refinansiranje postojećih zaduženja ili ulaganje u samo obrtna sredstva daje grejs period do 12 meseci. Ovi krediti podrazumevaju sume od 30.000,00 KM do 5.000.000,00 KM za osnovna (min 40%) i obrtna sredstva, a za refinansiranje postojećih zaduženja od 10.000,00 KM do 2.000.000,00 KM (samo obrtna sredstva). Troškovi obrade su 1% na iznos odobrenog kredita, jednokratno.[34]

Promjenljiva kamatna predstavalja zbir šestomesečnog EURIBOR-a i 2,3% odnosno minimum 2,0% + do 3,10% po proporcionalni metod obračuna) Kamatna stopa se umanjuje za:

- Za projekte realizovane na području nerazvijenih i izrazito nerazvijenih opština umanjenje iznosi 0,50 procentnih poena
- Za klastere umanjenje iznosi 0,30 procentnih poena.

Efektivna kamatna stopa iznosi od 5,29 % (za Nominalnu kamatnu stopu od 5,10 %) za iznos 5.000.000 KM i rok otplate od 15 godina , a od 4,46% (uz maksimalno kumulativno umanjenje NKS od 0,8%) za iznos 5.000.000 KM i rok otplate od 15 godina.

Dokumentacija koju klijent dostavlja pri podnošenju zahteva za ovaj kredit podrazumeva:

- propisani obrazac zahteva za kredit od strane IRB RS
- biznis plan
- kompletnu dokumentaciju o registraciji preduzeća
- rešenje o registraciji kod Poreske uprave RS – JIB
- resenje o razvrstavanju pravnog lica prema delatnosti
- overen završni račun preduzeća za tri poslednja obračunska perioda
- overena kopija kartona deponovanih potpisa kod poslovnih banaka
- overene kopije ličnih karata ovlašćenih osoba za zastupanje
- saglasnost nadležnih organa zavisno od projekta
- podatke o ponuđenom obezbeđenju kredita

[34] *Katalog proizvoda za pravna lica klijente Nove banke ad*, Nova Banka A.D. 2009.

Krediti namenjeni preduzećima

Ovi krediti su namenjeni nabavci osnovnih i/ili obrtnih sredstava, trajnog obrtnog kapitala i refinansiranju postojećih zaduženja, a nude se društvima sa ograničenom odgovornošću i akcionarskim društvima registrovanim na teritoriji Republike Srpske. Rok otplate je do 15 godina za osnovna i obrtna sredstva, refinansiranje postojećih zaduženja do 5 godina samo za obrtna sredstva do 1 godine za izvoznike. Grejs period za osnovna i obrtna sredstva do 24 meseca samo za obrtna sredstva do 12 meseci za izvoznike do 12 meseci. Iznosi na koje se ovi krediti odobravaju su:[35]

- od 30.000 KM do 5.000.000 KM za osnovna (min 40%) i obrtna sredstva ili refinansiranje
- od 10.000 KM do 2.000.000 KM (samo za obrtna sredstva)
- od 50.000 KM do 2.000.000 KM (za izvoznike)

Promjenljiva kamatna predstavalja zbir šestomesečnog EURIBOR-a i 2,0% odnosno minimum 2,30% + do 3,10% po proporcionalni metod obračuna. Kamata se umanjuje:

- Za projekte realizovane na području nerazvijenih i izrazito nerazvijenih opština umanjenje iznosi 0,5 procentnih poena
- Za projekte iz oblasti prerađivačke industrije i proizvodnje energije umanjenje iznosi 0,3 procentna poena.
- Za klastere i za projekte iz oblasti podsticaja turizma umanjenja iznose po 0,3 procentna poena
- Za izvoznike umanjenje iznosi 1,0 procentni poen (samo na kratkoročne kredite)

Efektivna kamatna stopa iznosi od 5,56 % (za NKS 5,40%) za iznos 5.000.000 KM i 15 godina rok otplate, od 4,76 % (uz maksimalno kumulativno umanjenje NKS od 0,8%) za iznos 5.000.000 KM i 15 godina rok otplate.

[35] *Katalog proizvoda za pravna lica klijente Nove banke ad*, Nova Banka A.D. 2009.

Krediti za jedinice lokalne samouprave

Ovi krediti su namenjeni opštinama i gradovi ma kao jedinicama lokalne samouprave u Republici Srpskoj i to za kapitalne investicije kao što su izgradnja, modernizacija i rekonstrukcija lokalne infrastrukture. Rok otplate je do 10 godina uz grejs period od 6 meseci, a odobravaju se na iznose od 50.000,00 KM do 3.000.000,00 KM. Troškovi obrade su 1% na iznos odobrenog kredita, jednokratno. Potrebna dokumentacija koja se prilaže prilikom podnošenja zahteva podrazumeva:

- propisani obrazac zahteva za kredit od strane IRB RS
- usvojeni plan budžeta za narednu fiskalnu godinu
- usvojeni izvještaj o realizaciji budžeta za prethodne 3 fiskalne godine
- obrazac o dugovima i obavezama koji se dostavlja Ministarstvu finansija RS za prethodne 3 fiskalne godine
- otplatni plan dugova i obaveza - ako postoji
- saglasnost Skupštine opštine za nova zaduženja projektno-tehnička dokumenatacija vezana za projekat koji se finansira
- dozvola Ministarstva finansija za zaduženje
- odluka Skupštine o investiciji
- odluka Skupštine o kolateralu

Nominalna kamatna predstavalja šestomesečni EURIBOR-a - 0,8% odnosno minimum 3,70% + do 2,20% po proporcionalnom metodu obračuna. Kamatna stopa se umanjuje za nerazvijene opštine umanjenje za 0,3 procentna poena i za izrazito nerazvijene opštine za 0,5 procentnih poena. Efektivna kamatna stopa iznosi od 6,14 % (za NKS 5,90 %) za iznos 3.000.000,00 KM i 10 godina rok otplate od 5,63 % (uz umanjenje NKS od 0,5%) za iznos 3.000.000,00 KM i 10 godina rok otplate.

Krediti za otkup potraživanja

Ovaj kredit namenjen je preduzetnicima i pravnim licima registrovanim u Republici Srpskoj a za refinansiranje nedospelih zaduženja ili dela zaduženja odnosno kreditnog zaduženja ili finansijskog lizinga kod finansijskih posrednika sa kojima IRBRS ima zaključen ugovor o poslovno-tehničkoj saradnji i neizmirene obaveze nastale najkasnije šest meseci pre podnošenja zahteva za kredit. Rok otplate je do 12 meseci, a iznosi koji se odobravaju se kreću u rasponu od 10.000,00 KM do 2.000.000,00 KM.[36]

7.1. Ocena kreditne sposobnosti pravnih lica

Pravno lice ili pravni subekt predstavlja pravnu tvorevinu, koja ima zakonsko pravo i obaveze kao što su zakonske mogućnosti da se prave ugovori, zatim da se tuži ili bude tužen. To je lice, najčešće u formi organizacije, korporacije (preduzeća) ili vlade koje je sačinjeno od više fizičkih lica, a koje zakon, iz praktičnih razloga tretira kao jedno. Banke su najčešće organizovane tako da imaju sektor koji se bavi poslovima sa privredom i drugi koji je zadužen za poslove sa stanovništvom. Kreditna sposobnost predstavlja finansijsku sposobnost dužnika da vrati zajam i plati odgovarajuće kamate.[37] Kreditna analiza predstavljala proces određivanja verovatnoće da će klijent otplaćivati prispele obaveze po kreditu.

7.1.1. Analiza kreditnog zahteva

Prema pravilniku Nove Banke AD Banja Luka analiza kreditnog zahteva se obavlja u četiri faze: Kreditni intervju, Kreditno istraživanje, Analiziranje, Struktuiranje.[38]

[36] *Katalog proizvoda za pravna lica klijente Nove banke ad*, Nova Banka A.D. 2009.
[37] Videti: *Kreditni rečnik*, dostupan na: http://www.kreditnicentar.rs/kreditni_recnik.php , pristupljeno 10.10.2011.
[38] Rizvanović, J: *Priručnik za ocijenu kreditne sposobnosti – pravna lica* , Nova Banka, 2006.

7.1.1.1. Kreditni intervju

Više nego bilo koji drugi aspekt komercijalnog kreditnog procesa, kreditni intervju predstavlja umetnost komuniciranja. Za uspešan ishod kreditnog intervjua neophodno je da osobe koje ga vode, kreditni referenti pre svega, poznaju osnove kreditiranja, razumeju politike kreditiranja banke i naravno da znaju da rade s ljudima. Druge faze kreditnog procesa koje pokrivaju procenu zahteva, kao što je na primer, analiza istorijskih i budućih finansijskih izveštaja, daju sliku o poslovnim i finansijskim performansama klijenta i njima se dolazi do zaključka o klijentovoj sposobnosti da otplati kredit, ali intervjui sa klijentima, uključujući i kasnije terenske posete, obezbeđuju značajan deo informacija potrebnih da bi se uopšte započela procena zahteva.

U svetlu uvođenja koncepta "Klijent menadžmenta" u Novoj banci, kreditni referenti imaju zadatak da tokom prvog intervjua, pored toga što će težiti da dobiju što više podataka neophodnih Banci da bi se donela ispravna odluka o kreditu, oni takođe moraju da traže priliku da Banci donesu novi posao ne ograničavajući se pri tome samo na mogući kreditni odnos. U tom smislu, oni bi trebalo da uvere klijenta da je izabrao najkompetentniju i najljubazniju banku, a zatim da izgrade takav odnos koji će biti zasnovan na međusobnom poverenju i saradnji.

7.1.1.2. Kreditno istraživanje

Prvi korak u procesu procene kreditnog zahteva, prvi intervju, obezbeđuje da se kreditni referent lično poveže s klijentom i to je vreme za procenu karaktera, stručnosti i spremnosti klijenta da potencijalne obaveze po kreditu zaista izmiruje. Da bi ovo uspešno radio kreditni referent mora imati dobro razvijenu veštinu komuniciranja, sposobnost da pita, sluša i povezuje. Drugi korak u proceni kreditnog zahteva je kreditno istraživanje koje podrazumeva detaljan pregled dokumenta koji čine kreditni zahtev dostavljen od strane klijenta i traženje dodatnih informacija kako iz internih, tako i iz eksternih izvora. Mnogi izvori su dostupni, ali kreditni referent mora znati koje su mu informacije potrebne i mora znati gde da ih traži.

Kreditno istraživanje je esencijalni deo svake odluke o odobravanju kredita iz prostog razloga zato što je struktura preduzeća i njihovih poslovnih aktivnosti kompleksna.

Postoje različite metode kojim se kreditno istraživanje može vršiti, ali glavni cilj svakog od njih je isti: pronaći informacije o preduzeću, njegovoj reputaciji, poslovnoj aktivnosti i grani kojoj pripada i na taj način shvatiti karakter i prirodu korisnika kredita, odnosno pronaći informacije koje će omogućiti procenu sposobnosti klijenta da otplati kredit. Kroz kreditno istraživanje rešavaju se nejasnoće i daju odgovori na brojna pitanja nastala tokom inicijalnog razgovora.

Jedna od tehnika kreditnog istraživanja, nakon prvog razgovora i pregleda dostavljene dokumentacije koja čini kreditni zahtev je da se napravi pregled i izlistaju najvažnija pitanja na koja se nije dobio odgovor. Drugi korak u ovom procesu je doneti odluku o tome iz kojih izvora, internih i eksternih, će se odgovor dobiti. U principu, koliko je potrebno prikupiti informacija u fazi kreditnog istraživanja zavisi od toga koliko je klijent poznat banci, koliko se informacija do kojih se došlo tokom inicijalnog razgovora mora verifikovati, zavisi od obima i složenosti kreditnog zahteva koji se obrađuje, uočenim rizicima, finansijskom položaju i snazi klijenta, vrednosti i utrživosti kolaterala itd.

Izvori informacija pri kreditnom istraživanju

Pod izvorima informacija pri kreditnom istraživanju podrazumevamo: dokumenata koji čine kreditni zahtev, interne izvori- bančini izveštaje, eksterne izvore (kreditni biro, registar zaloga, zemljišne knjige, centralni registar HOV, informacije iz drugih banaka, registar računa, registar kredita CB, zavod za statistiku itd. i terensku posetu.[39]

Po svojoj prirodi transakcije komercijalnog kreditiranja su orentisane na dokumentaciju. Standardi minimuma kreditne dokumentacije koju svaki kreditni fajl treba da sadrži su zakonom propisani i moraju se poštovati. Koliko će se dokumenata pored minimalno propisanih zahtevati zavisi od vrste, namene, iznosa kredita i u krajnjoj liniji zavisi od kreditnog referenta koji

[39] Rizvanović, J: *Priručnik za ocijenu kreditne sposobnosti – pravna lica* , Nova Banka, 2006.

procenjuje zahtev. Dužnost referenta je da obezbedi pouzdanost i potpunost dokumentata u kreditnim fajlovima. Kreditna dokumentacija mora sadržati dovoljno informacija da kvalifikovana osoba koja kasnije pregleda kredit isključivo na bazi podataka sadržanih u kreditnom fajlu može proceniti kredit i steći sveukupnu sliku o kvalitetu istog.

Kreditna dokumentacija u fazi istraživanja postavlja posebne zahteve pred kreditne referente zato što svaki detalj mora biti primećen i proveren. Neprihvatljivo je za Banku da pretpri kreditni gubitak zato što pojedini dokumenti nisu bili priloženi, adekvatno potpisani ili su krucijalne informacije nedostajale, što za rezultat može imati donošenje pogrešne odluke (ključna dokumenta neophodna za procenu boniteta, nepotpuna dokumentacija koja dokazuje obezbeđenje kredita itd). Svaki propust da se prikupe i provere ova i slična dokumenta mogu Banku izložiti riziku od kreditnog gubitka.

Kreditna dokumentacija

Zahtev upućen Banci - Zahtev za kredit se dostavlja na memorandumu preduzeća i na propisanim obrascima banke. U fazi kreditnog istraživanja potrebno je proveriti da li svaki zahtev sadrži osnovne elemente kao što su iznos traženog kredita (garancije), namenu kredita (vrstu garancije), predloženi rok otplate sa ili bez grejs perioda (rok važenja garancije), ponuđene instrumente obezbeđenja i ostale informacije sadržane u propisanim obrascima. Bitno je istaći da je dostavljanje ispunjenih obrazaca propisanih od strane Nove banke neophodno zahtevati jer oni sadrže informacije koje će kreditnim referentima biti potrebne za korišćenje alata za procenu kreditne sposobnosti. Ukoliko zahtev nije u potpunosti ispunjen, prilikom terenske posete će se tražiti dodatne informacije. U slučajevima podnošenja zahteva za dugoročni kredit preduzeća imaju obavezu da dostave poslovni plan sa finansijskim projekcijama. S obzirom na činjenicu da preduzeća većinom pripremaju projekcije samo za potrebe Banke kako bi ostavili što bolji utisak, njihove projekcije su najčešće preterano optimistične. Zbog toga poslovni plan i finansijske projekcije posebno treba dobro proveriti i ustanoviti da li su zasnovani na realnim pretpostavkama. Pored navedenog, potrebno je proveriti da li je zahtev na odgovarajući način

potpisan i overen. Minimalnim standardima o dokumentovanju kreditnog fajla propisano je da svaki kreditni fajl mora da sadrži zahtev u pisanoj formi. Međutim čak i da to nije slučaj zahtev u pisanoj formi bi trebalo obezbediti iz više razloga. Prvo, postoji opasnost da klijent nešto namerno ili nenamerno u svom usmenom obrazloženju "zaboravi" kao na primer, podatke koji su bitni za procenu boniteta, dugovanjima kod ostalih banaka i slično. Drugo, kod samog prihvatanja takvog usmeno izrečenog zahteva, nakon obrade podataka mogu nastati razlike u mišljenju**,** odnosno nesuglasice između Banke i podnosioca zahteva koje se se tiču sadržaja zahteva. U principu, odlučujuće kod jednog usmeno izloženog zahteva je slab i nedovoljan dokaz koji se odnosi na podatke o klijentu. Nakon što je usmeno izložio zahtev, dalja garancija, a samim tim i korišćenje netačnih ili namerno "zaboravljenih" podataka je problematična. Zbog svega navedenog, ne smeju se prihvatati usmeno upućeni zahtevi.

Rešenje suda ili drugog nadležnog organa o registraciji - Kod odobravanja kredita pravnim licima neophodno je proveriti da li preduzeće stvarno postoji, a naročito da li su osobe koje ih zastupaju ovlašćene da u ime preduzeća raspravljaju o kreditima, da li su ovlašćene da potpisuju ugovore i koje su njihove granice zastupanja. Bitno je utvrditi tačan naziv preduzeća, oblik organizovanja i adresu. Ove informacije je potrebno proveriti u osnivačkim dokumentima preduzeća. Podaci iz ovih dokumenata će se ugrađivati u ugovore u slučaju da se kredit odobri. U slučaju da su navedeni podaci netačni, Banka se nepotrebno izlaže riziku od kreditnog gubitka u situacijama kad se kredit naplaćuje prislinim putem, odnosno realizacijom kolaterala. Jedan od dokumenata koji daje uvid u napred spomenute informacije je Rešenje o registraciji preduzeća. U Rešenju o registraciji, pored ovlašćenih lica takođe je potrebno proveriti vrste delatnosti za koje je preduzeće regostrovano i proveriti da li je to u skladu sa namenom kredita koji se traži. Isto tako, iz ovog dokumenta vidi se ko su osnivači preduzeća, odnosno kakva je struktura vlasništva, koliko je učešće svakog akcionara u osnivačkom kapitalu preduzeća što može dati i informaciju i o licima povezanim sa Bankom. U ovom dokumentu vidi se i iznos registrovanog kapitala preduzeća (iznos koji vlasnik uložio u preduzeće i koji rizikuje da će izgubiti u slučaju da poslovna aktivnost kojom se preduzeće bavi doživi neuspeh). U slučaju da se kao potencijalni korisnik kredita javlja akcionarsko društvo, skupština ili grad, uz kreditni zahtev moraju biti

dostavljene i odluke nadležnih organa (upravni odbor, skupština) kojima se daje saglasnost za kreditno zauduženje, kao i saglasnost da se određena imovina ili ostale vrste kolaterala daju kao obezbeđenje.

Kopija lične karte direktora - Kopija lične karte je neophodna zbog identifikacije lica ovlašćenog za zastupanje.

Izvod iz statistike (ROJ obrazac), izvod sa carine - Ovaj dokument je u uskoj vezi sa prethodnim dokumentom, Rešenjem o registraciji i sa aspekta procene kreditnog zahteva služi za proveru delatnosti kojom se preduzeće bavi. Proverom ovog dokumenta će se izbeći situacije koje su se u dešavale u praksi a to je da preduzeće traži kredit kojim bi se finansirala delatnost za koju ono uopšte nije bilo registrovano, niti je ista bila u toku kod nadležnih organa. Preduzeća koja obavljaju promet preko deviznog računa moraju imati i izvod sa carine koji dokazuje da je preduzeće upisano u registar carinskih obveznika koji se vodi kod Republičke uprave carina i služi u svrhu ostvarivanja prava i preuzimanja obaveza u carinskom postupku.[40]

Opštinsko rešenje o ispunjenosti uslova za rad - Provera ovog dokumenta daće informaciju o tome da li poslovni prostor u kome preduzeće obavlja svoju delatnost ispunjava osnovne uslove u pogledu tehničke opremljenosti, zaštite na radu, zaštite i unapređenja čovekove okoline i drugim uslovima. Bitno je proveriti da li je ovaj dokument izdat na ograničen vremenski period i ako jeste koji su razlozi za isto. U praksi se dešavaju situacije u kojima se iz nekog razloga (nedostatak upotrebne dozvole i slično) ovaj dokument izdaje na godinu dana. O ovome se mora voditi računa naročito kod dugoročnih kredita, posebno ukoliko je poslovnu prostor u zakupu, jer promena poslovnog prostora u kome se obavlja delatnost podrazumeva izdavanje niza novih dokumenta i rešenja koja dovode do prekida u poslovanju zbog koga se može desiti da preduzeće izgubi deo tržišnog udela, pretrpi gubitke što se svakako odražava i na njihovu sposobnost otplate kredita.

Potvrde o registraciji u Poreskoj upravi i uverenja o izmirenim porezima - U sastavu dokumenata koji čine kreditni zahtev potrebno je proveriti i dokumenta koja dokazuju da je preduzeće poreski obveznik i da te obaveze uredno i izmiruje.

[40] Rizvanović, J: *Priručnik za ocijenu kreditne sposobnosti – pravna lica* , Nova Banka, 2006.

Karton deponovanih potpisa - U fazi kreditnog istraživanja jako je bitno proveriti i karton deponovanih potpisa zbog lica ovlašćenih za potpisivanje naloga za plaćanje. Ovo je naročito značajno kod odobravanja kredita kod kojih kao obezbeđenje služe samo virmanski nalozi i menice. Za potpisivanje naloga za plaćanje mogu biti ovlašćena i druga lica pored direktora. Isto tako, poželjno je, naročito kod velikih iznosa kredita i kod preduzeća koja koriste kredite drugih banaka, proveriti kartone deponovanih potpisa u svim bankama u kojima preduzeće ima otvorene račune. Dešava se da neka preduzeća u različitim bankama mogu imati različite potpisnike (pojedinačno ili kolektivno) tako da se nalozi za plaćanje koji se uzmu kao obezbeđenje kredita koji su potpisani od lica ovlašćenih za potpisivanje istih u Novoj banci, ne mogu kasnije iskoristiti u slučaju blokade računa na ovaj način u drugim bankama.[41]

Bilansi stanja i uspeha i gotovinski tok - Dostavljanje finansijskih izveštaja uz kreditni zahtev je obavezno. Oni obezbeđuju osnovu za procenu finansijskog, imovinskog i prinosnog položaja preduzeća, kao i polaznu osnovu za izradu finansijskih projekcija koje će pokazati da li je preduzeće kreditno sposobno.

Bruto bilans na poslednji dan knjiženja (analitički) - U zavisnosti od perioda u kome se traži kredit, informacije iz bilansa stanja i uspeha mogu biti zastarele i u tom smislu mogu da ne pokazuju stvarno stanje u pogledu zaduženosti, visine ostvarenih prihoda i rashoda, visine potraživanja, zaliha itd. To je slučaj kad se kredit traži na primer u aprilu, a poslednji finansijski izveštaji su rađeni sa 31.12. prethodne godine. Sa aspekta utvrđivanja stvarnog stanja, bruto bilans na poslednji dan knjiženja može da bude od velike koristi. Iz bruto bilansa, pored toga što će se videti najnovija stanja bilansih pozicija, može se videti i njihova struktura (struktura ostvarenih prihoda i rashoda po proizvodima, detaljna struktura kratkoročnih i dugoročnih obaveza, zaliha). Pored toga, iz bruto bilansa se može videti u kojim bankama preduzeće ima otvorene račune i koliki je promet ostvaren na tim računima, imena dobavljača i kupaca sa saldima obaveza i potraživanja analitički itd. Osim toga, ove informacije mogu da budu od značaja Banci i u situacijama rešavanja problematičnih kredita drugih preduzeća zaključivanjem ugovora o cesiji. Dalje, podaci o visini sopstvenog kapitala preduzeća (koji se takođe može

[41] Rizvanović, J: *Priručnik za ocijenu kreditne sposobnosti – pravna lica* , Nova Banka, 2006.

izmeniti zbog povećanja zadržane dobiti ili ostvarenog gubitka koji ide na teret kapitala) i ukupnih obaveza preduzeća na poslednji dan knjiženja su neophodni za izračunavanje gornje granice zaduženja prilikom ocene kreditne sposobnosti. Ukoliko dostavljeni bruto bilans nije dovoljno analitički razrađen, potrebno je od preduzeća tražiti kartice kupaca i dobavljača iz kojih će se videti koji su kupci i dobavljači najviše zastupljeni, kakvu politiku kupaca i dobavljača preduzeće vodi, da li je koncentrisano na manji broj velikih kupaca i dobavljača ili veliki broj manjih kupaca i dobavljača što daje odgovor na pitanje da li preduzeće vodi opreznu politiku kupaca i dobavljača tako što diverzifikuje rizik. Sa aspekta procene kreditnog rizika, ovo pitanje je naročito značajno jer orentacija na manji broj velikih kupaca ili dobavljača u slučaju gubitka istih može ugroziti kontinuitet poslovne aktivnosti preduzeća, a s tim u vezi dovesti u pitanje i otplatu kredita.

Kopije ugovora postojećih kredita i potvrde o zaduženosti , planovi otplate ovih kredita - Informacije o kreditima koje preduzeće koristi u drugim bankama mogu se videti u finansijskim izveštajima, bruto bilansu, izvešaju LRC-a, kasnije i u Registru kredita. Međutim, iako su ovi izvori jako značajni, bitno je istaći da oni ne daju precizne informacije. Jedan od načina utvrđivanja stvarne zaduženosti su ipak direktne informacije iz drugih banaka. To podrazumeva dostavljanje potvrda o kreditnoj zaduženosti iz svih banaka u kojima preduzeće ima otvorene račune uz dokumnetaciju koja čini kreditni zahtev.

Kopije ugovora o kreditima koji se uz potvrde dostave, pružiće informacije o uslovima pod kojim su krediti odobreni, odnosno koji je iznos kredita odobren, po kojoj kamatnoj stopi, koji je rok dospeća, kakav je način otplate, šta služi kao obezbeđenje kredita itd. Planovi otplate ovih kredita su bitni za izradu finansijskih projekcija koje treba da pokažu da li je zahtev preduzeća za novim kreditom opravdan i da li će preduzeće imati dovoljno gotovine iz redovne poslovne aktivnosti koja može podržati otplatu novog kredita. Osim navedenog, provera ovih ugovora može dati informacije vezane za obezbeđenje tih kredita koje može biti identično onom koje je preduzeće ponudilo Banci.

Kopije ugovora sa kupcima i dobavljačima - Ugovori sa kupcima i dobavljačima su kod dugoročnih kredita obavezni i sastavni su deo kreditnog zahteva. Preduzeće bi trebalo

dokazati da ima siguran plasman u određenom obimu s jedne strane, ali i da ima mogućnost normalnog i kontinuiranog snadbevanja repromaterijalom, robom ili određenom vrstom usluga, s druge strane.

Ugovor o zakupu poslovnog prostora (ukoliko postoji) - Ugovor o zakupu poslovnog prostora (ukoliko postoji) je sastavni deo kreditnog zahteva kod dugoročnih kredita. Nije svejedeno da li se poslovna aktivnost preduzeća obavlja u poslovnom prostoru u vlasništvu preduzeća, u vlasništvu vlasnika preduzeća kao fizičkog lica ili u zakupljenom poslovnom prostoru. Sa aspekta procene rizika posebno treba obratiti pažnju na preduzeća koja obavljaju poslovnu aktivnost u zakupljenom poslovnom prostoru. S obzirom da svaka promena istog podarazumeva ponovno izdavanje opštinskog rešenja o ispunjenosti uslova za rad i drugih dokumenata, iskustvo je pokazalo da promena poslovnog prostora čak i u slučajevima u kojima se preduzeća bave trgovinskom aktivnošću može dovesti do prekida u poslovanju, pada poslovne aktivnosti zbog gubitka dela tržišta, a samim tim i do ostvarivanja lošijeg finansijskog rezultata od koga na kraju i zavisi otplata kredita. Iz tih razloga, potrebno je posebno analizirati ugovor o zakupu sa aspekta dužine ugovorenog roka, visine zakupnine itd.

Trošenje sredstava - S obzirom da je namena kredita jedan od faktora od kojih zavisi način na koji će se struktuirati kredit, odnosno koja vrsta kredita i iznos kredita će se odobriti, kakav će biti način otplate istog i koji će biti konačan datum dospeća, u fazi kreditnog istraživanja sastvni deo kreditnog zahteva kod namenskih dugoročnih i kratkoročnih kredita je i dokumentacija koja dokazuje namenu kredita. Ukoliko je namena kredita nabavka opreme ili repromaterijala, obično se dostavljaju profakture ili ponude za nabavku iste dostavljene od strane različitih dobavljača. Profakture ili ponude treba sadrže osnovne informacije kao što su cena, vrsta opreme ili repromaterijala, kratak opis iste i sl. U slučaju nabavke opreme velike vrednosti poželjno je tražiti ponude ili profakture od više dobavljača kako bi se osiguralo da iznos nije precenjen. Ukoliko je predmet finansiranja kod dugoročnih kredita izgradnja građevinskog obekta, sastavni deo kreditnog zahteva čine i urbanistička saglasnost, građevniska dozvola, zatim predmer i predračun radova koji će pokazati da li preduzeće ima dozvolu nadležnih organa za izgradnju istog i omogućiti uvid i analizu strukture ukupnih troškova.

Ukoliko preduzeće namerava da sredstvima kredita kupi zemljište ili građevinski obekat neophodno je proveriti predugovor o kupoprodaji zemljišta ili građevinskog obekta, kao i dokumentaciju koja dokazuje vlasništvo. (vlasnički list, zemljišno knjižni uložak, kopiju katastarskog plana). U slučaju da se kredit odobri, pre puštanja sredstava kredita trebalo bi voditi računa da se dostavi kupoprodajni ugovor overn u sudu. Nakon toga, potrebno je tražiti dokumentaciju koja dokazuje da je izvršen prenos vlasništva na preduzeće koje je zemljište ili obekat iz sredstava kredita i kupilo.

Obezbeđenje kredita - U zavisnosti od vrste ponuđenog kolaterala razlikovaće se i dokumentacija koja isti dokazuje i koju treba analizirati.

U slučaju da je kao obezbeđenje kredita planiran upis založnog prava na nekretninama neophodno je proveriti katastarko knjižni uložak (ili vlasnički list i zemljišno kjnižni izvod), kopiju katastarskog plana i procenu dostavljenu od strane ovlašćenog veštaka građevinske struke.

U slučaju da se kao obezbeđenje kredita nudi oprema preduzeća ili fizičkog lica neophodno je pregledati procenu koju radi ovlašćeni sudski veštak mašinske struke ili fakturu ukoliko je reč o novoj opremi. U slučaju da se planira upis založnog prava na opremi na osnovu fakture poželjno je prilikom terenske posete proveriti istu.U Registru zaloga može se proveriti da li je na toj opremi neka druga banka ili drugi poverilac već registrovao založno pravo**.**

Ukoliko se kao obezbeđenje kredita nude akcije potrebno je tražiti izvod iz Centralnog registra HOV koji će pokazati vlasništvo nad tim akcijama, broj akcija, njihovu nominalnu vrednost po akciji i da li je na njima i ako jeste po osnovu kojih ugovora već upisano založno pravo. Potrebno je uporediti nominalnu i tržišnu vrednost posmatranih akcija.

Ukoliko se kao obezbeđenje kredita planira založno pravo na zalihama robe, potrebno je pregledati lager listu preduzeća na kojoj se vidi specifikacija tih zaliha, njihove količine i knjigovodstvene vrednosti. Isto kao i kod ostale pokretne imovine potrebno je u Registru zaloga proveriti da li je na istim već upisano založno pravo u korist drugih poverilaca.

Ukoliko se kao obezbeđenje kredita javljaju garanti, pravna lica, oni moraju dostaviti osnivačka dokumenta kao i korisnik kredita, finansijske izveštaje, izveštaje LRC-a i za njih se provera dokumenata i procena finansijske snage vrši na isti način kao i kod podnosioca zahteva

za kredit. Posebno je značajno (bar kod LRC-a i Registra kredita koji će tek biti uspostavljen) proveriti trenutnu zaduženost i proceniti da li je navedeni jemac sam sposoban da otplati kredit za koji garantuje.

Interni izvori

Informacije o klijentu iz internih izvora ili izveštaja Banke moguće je dobiti samo ukoliko je klijent već poslovao s bankom i po tom osnovu ima neku istoriju. U tom slučaju potrebno je proveriti[42] :

- da li je klijent već koristio kredite u Novoj banci, kakva je istorija otplate tih kredita, da li je bilo ozbiljnijih kašnjenja, ako jeste da li je preduzeće u tim situacijama bilo kooperativno i sarađivalo sa bankom, da li su ti krediti ikada bili aneksirani i koji je bio razlog anakesiranja
- koliko dugo preduzeće ima otvoren račun u Novoj banci, koliki je promet na računima, da li su računi ikada bili bili blokirani, ako jesu potrebno je proveriti broj blokada, koliko su trajale, koliki iznosi su bili u pitanju i koji su bili razlozi blokade
- da li je preduzeće imalo oročenih depozita, ako jeste koji su iznosi bili u pitanju, na koji rok su bili oročeni
- da li je preduzeće ikada koristilo garancije, da li su one ikada pale na teret Banke, koji su iznosi bili u pitanju, da li su te obaveze preduzeća izmirene i na koji način (pretvaranjem obaveza po osnovu pale garancije u kredit ili na neki drugi način)
- da li preduzeće koristi i druge proizvode banke,
- da li je reč o licu povezanom s Bankom

[42] Rizvanović, J: *Priručnik za ocijenu kreditne sposobnosti – pravna lica* , Nova Banka, 2006.

Eksterni izvori

Kreditni biro - Ovo je biro koji prikuplja i registruje u svoju bazu podataka, informacije o kreditnim i drugim finansijskim zaduženjima pravnih i fizičkih lica i koji pruža usluge u obliku kreditnog izveštaja bankama. S obzirom da banke, mikrokreditne institucije i ostale članice koje su registrovane u sistemu razmene informacija kreditnog biroa mesečno dostavljaju podake, samim tim ni informacije koje se od kreditnog biroa dobiju u obliku kreditnog izveštaja nisu u potpunosti ažurne. U svakom slučaju, one su jako korisne jer kreditni izveštaj pored podataka o odobrenim kreditima, omogućava uvid u urednost otplate istih, daje podatke o stečaju, likvidaciji i ugašenim firmama, daje listu transakcionih računa kod banaka, daje informacije o svim mogućim blokadama računa, sa brojem dana trajanja blokade itd. Pored navedenog, LRC kreditni biro omogućava uvid u broj potraživanja kreditnih izveštaja za posmatrano preduzeće u određenom vremenskom periodu na osnovu čega se može zaključiti da li je Nova banka istovremeno i prva banka kojoj se preduzeće obratilo sa zahtevom za kredit, ili je za to preduzeće od strane neke druge članice poslat upit o kreditnom izveštaju za dato preduzeće u funkciji jemstva.

Centralni registar računa daje izveštaj o svim otvorenim računima u bankama sa naznakom kad je račun otvoren, da li je račun aktivan ili je blokiran itd. Sa aspekta provere broja otvorenih računa preduzeća u drugim banakama i njihovom statusu, ovaj izvor je najmerodavniji i izveštaj se može dobiti u Banci.

Registar zaloga pored toga što omogućava registraciju založnog prava na pokretnoj imovini na brz i jednostavan način putem Interneta, od velike je koristi jer omogućava pretraživanje, odnosno proveru da li je neka pokretna (opšta ili specifična) imovina već opterećena, odnosno da li je neki drugi poverilac i po kojem osnovu na njoj već registrovao založno pravo i na koji vremenski rok. Bitno je da se ova provera vrši pre odobravanja kredita, a ne tek prilikom regstracije zaloga nakon odobrenja kredita zato što su se u praksi dešavale situacije da preduzeće kao obezbeđenje kredita ponudi, na primer, zalihe prema lager listi ili

mašinu, a da se tek prilikom registracije nakon odobravanja kredita dobije informacija da su te iste zalihe i ta ista mašina već nekoliko puta založeni.

Zemljišne knjige - Bitno je istaći da zemljišne knjige mogu biti izvor dodatnih informacija zato što i Banka ima mogućnost, ukoliko postoji sumnja u istinitost dostavljenjih dokumenata, da samostalno izvrši uvid u iste. Dakle, i Banka može u svoje ime, nanravno uz određenu cenu, zatražiti izvode iz zemljišnih knjiga.

Centralni registar HOV - Ovaj izvor može biti značajan jer daje izveštaje o strukturi vlasništva kod akcionarskih društava što je od velikog značaja kod preduzeća čije akcije kotiraju na berzi, ne samo sa aspekta dobijanja informacije o strukturi akcionara i njihovom učešću u kapitalu preduzeća već i sa aspekta utvrđivanja lica povezanih sa Bankom. U slučaju da se akcije daju kao obezbeđenje kredita neophodno je tražiti i izvod iz Centralnog registra HOV kako bi se dokazalo vlasništvo i dobile informacije o broju akcija, nominalnoj vrednosti po akciji, i njihovom eventualnom opterećenju kod drugih poverilaca. Ovaj dokument je potrebno tražiti pre odobravanja kredita zato što se može desiti da je na posmatranim akcijama već upisano založno pravo u korist drugih poverilaca.

Informacije iz drugih banaka - Druge banke predstavljaju izvor informacija kroz potvrde o zaduženosti i likvidnosti koje izdaju, a koje čine sastavni deo kreditne dokumentacije.

Zavod za statistiku - predstavlja vežan izvor informacija, jer obavljuje izveštaje koji daju informacije o kretanju po granama, o obimu proizvedenih proizvoda i usluga na nivou države po granama, o njihovim vrednostima izraženim u novcu i slično. Obavuju se mesečni, kvartalni, polugodišnji i godišnji izveštaji. Uvid u ove izveštaje omogućava procenu industrijskog rizika i analizu položaja preduzeća u grani.

Službeni glasnici su bitan izvor informacija zbog praćenja promena u zakonskoj regulativi, a sa aspekta procene klijenta bitni su i zato što obavljuju liste nesolventnih dužnika.

Poslovni partneri klijnta (kupci, dobavljači) - Ukoliko je reč o zahtevu za kredit velikog iznosa izvor informacija mogu biti i najveći kupci, dobavljači i ostali poslovni partneri preduzeća. Oni mogu dati informacije o urednosti izmirivanja obaveza potencijalnog korisnika

kredita, o poštivanju ugovorenih rokova isporuke i slično. Ukoliko postoji potreba za informacijama ove vrste neophodno je od potencijalnog korisnika kredita prvo tražiti saglasnost.

Ostali izvori - Regionalne i republičke privredne komore, stručni časopisi, publikacije.

Terenska poseta

Terenska poseta može rešiti mnoge dileme i dati odgovor na pitanja koja su kroz kreditno istraživanje ostala nerazjašnjena. Razgovor u samom preduzeću je bitan kako bi se na licu mesta stvorio utisak o preduzeću (da li se ono zaista bavi aktivnostima za koje je registrovano i za koju se traži kredit.

Za uspešan kreditni razgovor naročito je važno dobro se pripremiti. Potrebno je razmisliti na koja pitanja treba dobiti odgovor i koja je dokumentacija koju klijent treba dostaviti. Preporučuje se da se pre posete napravi lista pitanja koja zahtevaju odgovor. Isto tako, dobra priprema podrazumeva i da osobe koje vrše terensku posetu moraju biti u stanju da odgovore na neka pitanja i to se pre svega odnosi na pitanja o troškovima Banke, kamatama, modalitetima otplate kredita, vremenu obrade itd. U principu, tehnike vođenja razgovora su iste kao i kod inicijalnog intervjua, ali se prilikom terenske posete pruža prilika za postavljanje preciznijih pitanja jer je dokumentacija već pregledana.

Prilikom terenske posete potrebno je pored odogovora na unapred pripremljena pitanja u vidu kontrolne liste koja će se razlikovati od slučaja do slučaja, obratiti pažnju na i sledeće[43]:

- Kakva je lokacija preduzeća? Da li je poželjna sa aspekta poslovne aktivnosti preduzeća?
- Kakvo je stanje poslovnog prostora? Da li su obekti prilagođeni potrebama poslovne aktivnosti preduzeća?
- U kakovom je stanju oprema preduzeća? Od čega se ona sastoji?

[43] Rizvanović, J: *Priručnik za ocijenu kreditne sposobnosti – pravna lica* , Nova Banka, 2006.

- Ukoliko je predmet investicije nabavka nove opreme potrebno je odgovoriti na pitanja da li ima dovljno prostora i gde će se ona smestiti?
- Da li preduzeće ima skladište? U kakvom je ono stanju?
- Kakav je opšti utisak o zaposlenima u preduzeću i o rukovodiocima?
- Da li su oni u stanju da uspešno vode preduzeće i realizuju projekat koji je predmet finansiranja?

7.1.2. Ocena kreditne sposobnosti pravnih lica korišćenjem „5K analize"

Jedan od mogućih pristupa ocenjivanju kreditne sposobnosti je analiza i vrednovanje klijenata primenom 5K analize koja obuhvata: analizu karaktera, kapaciteta, kapitala, kolaterala i uslova poslovanja[44]. Model za procenu rizika obuhvata sve navedene elemente za ocenu kreditne sposobnosti primenom 5K analize, i u zavisnosti od rezultata analize, omogućava vrednovanje i svrstavanje klijenata u pojedinu kategoriju rizika.[45]

Karakter

Karakter se odnosi na subektivno mišljenje poverioca o potencijalnom korisniku kredita i tu se pre svega misli na ljudski faktor koji je uključen u kreditni postupak. To podrazumeva analizu poštenja rukovodstva preduzeća, njihov moral i odlučnost da se podmire ugovorene obaveze. Poslovni ljudi dobrog karaktera će svakako učiniti svaki napor da otplate kredit i pri tome će otvoreno i kooperativno sarađivati sa Bankom ukoliko njihov posao dođe u finansijske teškoće. Za razliku od preformansi finansijskih indikatora koji se mogu videti iz finansijskih izveštaja, karakter je unutrašnji kvalitet koji podrazumeva intergritet, stabilnost i poštenje. Dakle, sposobnost klijenta da otplati kredit je jedno, a njegova spremnost da to zaista i učini je drugo i zavisi od ličnog karaktera.

[44] Eng. - conditions
[45] Rizvanović, J: *Priručnik za ocijenu kreditne sposobnosti – pravna lica* , Nova Banka, 2006.

Procena karaktera počinje svakako prvim razgovorom koji se sa klijentom obavlja. Određen nivo sigurnosti može postići kroz analizu iskustava sa prošlim transakcijama i uopšte ponašanju klijenta zabeleženom u prošlosti. Konkretno, od pomoći mogu bitisu interni izveštaji o otplati kredita, saradnji sa Bankom, blokadama računa, ali i eksterni kao što su kreditni biro, Centralni registar računa, Registar zaloga, potvrde o kreditnoj zaduženosti drugih banaka.

Sa aspekta rizika nije svejedno da li se radi o tek novoosnovanom preduzeću o kome se ne mogu pronaći informacije o ranijem ponašanju. Isto tako bitno je proceniti koji je to nivo obrazovanja rukovodnog tima, kakvo je njihovo iskustvo, da li postoji plan prenošenja menadžerske uloge, odnosno da li postoje drugi članovi porodice ili zaposleni koji su sposobni da vode preduzeće, da li menadžment ima jasnu viziju, odnosno da li je svestan gde se preduzeće nalazi, gde želi da bude i na koji način je moguće ostvariti planirano.

Kapacitet

Krediti se otplaćuju iz gotovine generisane iz redovne poslovne aktivnosti preduzeća. Sposobnost menadžmenta da stvori dovoljno gotovine kojom će podmiriti sve tekuće obaveze uključujući i dug po kreditu se definiše kao kapacitet. Isto tako, kapacitet predstavlja i sposobnost upravljanja gotovinom. Na ovo posebno treba obratiti pažnju zato što se u praksi često dešava da preduzeće može da generiše dovoljno gotovine da plati sve svoje tekuće dugove, ali je radije koristi za druge svrhe kao što je na primer ulaganje u fiksnu imovinu. To je ujedno i jedan od čestih uzroka nastajanja problematičnih kredita.

U svetlu ove analize, posebnu pažnju treba obratiti na trend prodaje preduzeća tokom godina, profitabilnost posla, stabilnost postojeće baze kupaca i dobavljača itd. Kreditni referent bi trebalo da utvrdi da li su raspoloživa gotovina i tekući prihodi adekvatni da pokriju tekuće obaveze i otplatu kredita. U tom smislu, projekcija gotovinskog toka je od najvećeg značaja. Dok se karakter korisnika kredita procenjuje na osnovu njegovog ponašanja u prošlosti, kapacitet klijenta se procenjuje predviđajući njegovo buduće delovanje. Projektovani gotovinski tok bi morao da pokaže da će preduzeće imati dovoljno gotovine za otplatu kamate i glavnice kredita.

Odnos dug/kapital pri određivanju gornje granice zaduženja preduzeća je takođe bitan, ali ipak sposobnost preduzeća da kredit vrati gotovinom ostvarenom iz redovne poslovne aktivnosti je važnija. Od iznosa raspoložive gotovine iz redovne poslovne aktivnosti, na kraju, zavisiće i iznos kredita koji klijent može podneti i naravno rokovi otplate istog (struktuiranje kredita).

Kapital

Kapital je ono što je vlasnik investirao u preduzeće, odnosno ono što vlasnik rizikuje da izgubi ukoliko posao u koji se planira investirati doživi neuspeh. Obično je negativan znak ako je kapital preduzeća značajno manji od kapitala koji bi trebalo putem kredita da obezbedi Banka. Prema politici kreditiranja Nove banke, kapital preduzeća treba da čini najmanje 25% izvora sredstava preduzeća. Ako je kapital preduzeća manji, zahtev za kredit mora biti potkrepljen i ličnim garancijama vlasnika. Isto tako, ukoliko su svi ostali uslovi zadovoljeni moguće je odobriti kredit uz uslov da preduzeće u određenom iznosu i roku izvrši dokapitalizaciju. Budući da pri otplaćivanju kredita uvek i iz bilo kog razloga mogu nastati problemi, poželjno je zahtevati od potencijalnih korisnika kredita adekvatan temeljni kapital na koji se može osloniti u slučaju da se otplata ne realizuje na željeni način.

Kolateral

U pogledu realnog pokrića u vezi odobrenih zajmova, u praksi banaka postoje dva pristupa. Po jednom pristupu banke traže odgovarajuće pokriće za odobreni zajam, s tim da imaju pravo da se naplate prodajom aktive koja sluzi kao pokriće, ukoliko dužnik ne vrati zajam u dogovorenom roku. Drugi pristup se zasniva na tome da banka ne traži realno pokriće za odobrene zajmove već smatra da je otplata zajma zasnovana na prihvaćenoj projekciji novčanih tokova. U tom smislu može se praviti razlika između pravnih lica koje zajmove dobijaju na osnovu realnog pokrića i onih koje ne moraju da pruže realno pokriće za dobijanje zajmova.

Velike kompanije sa najvišim kreditnim rejtingom po pravilu dobijaju nepokrivene bankarske zajmove za razliku od manjih preduzeća kod kojih se pretežno traži da imaju realno pokriće za zajmove. Manje banke po pravilu odobravaju zajmove sa realnim pokrićem, pri čemu ove banke odobravaju zajmove prvenstveno manjim preduzećima. Dugoročni zajmovi obično sadrže realno pokriće usled većeg rizika u odnosu na kratkoročne zajmove. Realni oblici pokrića koji se odnose na zajmove koje koriste kompanije mogu da sadrže opremu, zalihe, potraživanja od kupaca, potvrde javnih skladišta za lagerovanu robu, komercijalne nekretnine itd.

Opcija banke između pokrivenih i nepokrivenih zajmova u značajnoj meri zavisi od kvaliteta dužnika. Ukoliko se zajam odobri uz realno pokriće, kreditni rizik banke se smanjuje. S druge strane, postoji opasnost da banka, ukoliko ima obezbeđenje u vidu realnog pokrića, relativizira analitičke kriterijume kod odobravanja kredita. Stoga pokriće bankarskih zajmova ne sme da supstituira primenu adekvatnih analitičkih metoda za procenu kreditnih rizika. Sa gledišta banke je ipak najvažnije da se u toku trajanja kredita generiše novčani tok koji je potreban za servisiranje duga. Ako banka koristi kolateral, ona treba da vodi isto toliko računa o primeni adekvatnih metoda kreditne analize kao i kod nepokrivenih zajmova.[46]

Kreditni referent uvek mora imati na umu da samo gotovina i tekući prihod otplaćuju kredite U tom smislu svrha kolaterala je da obezbedi Banci sekundarni izvor otplate kredita ukoliko primarni doživi neuspeh. Realizacija koletarala nastupa kada se pokaže da klijent nije u stanju iz redovne poslovne aktivnosti izmiriti svoje obaveze po kreditu i u principu radi se o prisilnoj likvidaciji. Dakle, kolateral sam po sebi ne otplaćuje kredit to je drugi, nužni, izlaz iz kredita u slučaju da se projektovani program otplate ne materijalizuje. U tom smislu, prilikom procene rizika bitno je analizirati vrstu kolaterala (novčani depozit, vrednosne papire, garancije drugih banaka, hipoteku na nekretninama, zalog na pokretnim stvarima, jemstva itd.), procenjenu vrednost kolaterala u odnosu na iznos kredita, da li su ponuđeni instrumenti obezbeđenja već opterećeni u korist drugih poverilaca, utrživost kolaterala (na primer, kolateral će se brže realizovati ukoliko se radi o založnom pravu upisanom na hartije od vrednosti u odnosu na

[46] Donaldson, T.H. :*Undestanding Corparate Credit*, 1983, str. 230.

uspostavljenu hipoteku na nekretninama), da li vrednost kolaterala fluktuira, koji su potencijalni troškovi držanja istog itd.

Uslovi poslovanja (conditions)

Uslovi poslovanja se odnose na analizu okruženja potencijalnog dužnika koje utiče na definisanje uslova i pretpostavki za njegovo poslovanje. U ovom delu potrebno je analizirati trendove i perspektive delatnosti kojom se potencijalni dužnik bavi ili se namerava baviti. Reč je o faktorima nad kojima komitent nema nikakve mogućnosti kontrole. Za potrebe ove analize od koristi mogu biti mesečni, kvartalni, polugodišnji i godišnji bilteni koje obavljuje Republički zavod za statistiku, recimo. Sa aspekta procene rizika značajno je da li delatnost za koju se traži kredit pokazuje tendeciju rasta, pada ili stagnira.

7.2. Kreditna sposonost – rejting klijenta

Rejting klijenta predstavlja procenu objektivnih faktora, odnosno finansijske snage klijenta, subjektivnih faktora kao što su profil menadžmenta, poslovni uslovi, odnos klijenta sa Bankom, signala upozorenja (kreditna istorija i blokade računa), zatim procenu rizika, razvojnih šansi i perspektive grane u kojoj preduzeće obavlja svoju osnovnu delatnost.

Rejting klijenta se sastoji iz tri dela:[47]

- Kvantitativni deo koji predstavlja analizu finansijskog položaja klijenta
- Kvalitativni deo (profil menadžmenta, poslovni uslovi, odnos klijenta sa bankom, signali upozorenja)
- Procena rizika i perspektive razvojnih šansi grane

[47] Priručnik: *Corporate rating model,* Nova Banka, 2008.

Značaj (ponderi) kvantitativnog, kvalitativnog dela, zatim procena rizika i perspektive razvojnih šansi grane, prilikom računanja konačnog rejtinga klijenta razlike se mogu javiti u zavisnosti od toga da li se procenjuje rejting malog, srednjeg ili velikog preduzeća.[48]

7.2.1. Kvantitativni i kvalitativni deo rejtinga klijenta

Kvantitativni deo rejtinga klijenta se odnosi na procenu finansijskog stanja klijenta koristeći finansijske izveštaje za tri poslednje godine. U obzir se uzimaju samo godišnji izveštaji.

Racio pokazatelji koji su ušli u model računaju se za tri godine i svrstani su u srodne grupe (zaduženost, pokriće duga, profitabilnost, likvidnost, rast, aktivnost i ostalo) pri čemu svaka grupa nema isti značaj (weight).

Tabela 1. - Kvantitativni pokazatelji rejtinga klijenta

Značaj indikatora	Grupe finansijskih indikatora	Weight (ponder)	Finansijski indikatori
1.	**ZADUŽENOST**	26%	Stepen samofinansiranja
2.	**POKRIĆE DUGA**	21%	Pokriće kamata Pokriće duga
3.	**PROFITABILNOST**	18%	Povraćaj na ukupnu aktivu-ROA Povraćaj na vlastiti kapital - ROE Stopa prinosa od prodaje
4.	**LIKVIDNOST**	12%	Ubrzana likvidnost Pokriće investicija-dugoročna likvidnost
5.	**RAST**	10%	Stopa rasta prihoda od prodaje

[48] Rizvanović J.: *Priručnik za ocijenu kreditne sposobnosti – pravna lica* , Nova Banka, 2006.

			Stopa rasta ukupne aktive
6.	**AKTIVNOST**	10%	Dani vezivanja kupaca Dani vezivanja dobavljača Dani vezivanja zaliha
7.	**OSTALI**	3%	Intenzitet ulaganja Rok povraćaja Opterećenost ukupnog prihoda mat.troškovima Opterećenost ukupnog prihoda troškovima personala

Izvor: Priručnik: *Corporate rating model*, Nova Banka, 2008.

Finansijski položaj klijenta se utvrđuje analizom i poređenjem pojedinih proteklih, sadašnjih i budućih finansijskih pokazatelja. Osnovu za finansijsku analizu dosadašnjeg poslovanja klijenta predstavljaju podaci iz bilansa uspeha i bilansa stanja. Na osnovu tih podataka izračunavaju se pokazatelji finansijske moći, platežne sposobnosti i uspešnosti poslovanja klijenta. Osnovne ciljeve finansiranja potrebno je obrazložiti na osnovu preseka bilana stanja i podataka o prihodima, rashodima i rezultatima poslovanja. Osnovne ciljeve određuju poznata načela i pravila finansiranja, i to[49]:

- skladnost, veličina, struktura i kretanje sredstava i izvora finansiranja u smislu vertikalnog i horizontalnog uravnoteženja
- trajnost finansijskog poslovanja sa obezbeđenjem racionalnog finansiranja, optimalne platežne sposobnosti i smanjenja finansijskog rizika
- postizanje finansijskog rezultata kao čistog novčanog toka iz poslovanja klijenta
- raspoređivanje finansijskog rezultata

[49] Rizvanović, J: *Priručnik za ocijenu kreditne sposobnosti – pravna lica* , Nova Banka, 2006.

- povećanje finansijske moći sa povećanjem prihoda.

Neophodno je analizirati strukturu bilansa uspeha preduzeća po vrstama prihoda i rashoda i ukupno sa posebnim osvrtom na visinu i strukturu finansijskog rezultata. Potrebno je uporediti trend ovih kretanja u prethodnim godinama. Ukoliko postoje značajne razlike u strukturi bilansa u različitim godinama to je potrebno posebno objasniti. Pri oceni kreditne sposobnosti pravnog lica obraća se posebna pažnja na to:

- da li se prodaja smanjuje ili povećava, koji su razlozi za takvo kretanje
- da li se neto dobit preduzuća smanjuje ili povećava, koji su razlozi za takvo kretanje itd.

Pri analizi bilansa stanja potrebno je dati ocenu o strukturi obrtne i fiksne imovine i objasniti njihov odnos. U okviru analize bilansa stanja potrebno je dati ocenu o adekvatnosti kapitala, strukutri dugoročnih i kratkoročnih obaveza, kao i uporediti trend ovih kretanja u prethodnim godinama. Ako je moguće prepoznati određene trendove (na primer stvaranje zaliha gotovih proizvoda, eventualni problemi sa naplatom potraživanja, povećanje zaduženosti i slično), neophodno je objasniti ih.

Korišćenjem racio pokazatelja potrebno je objasniti finansijski, imovinski i prinosni položaj preduzeća. Neophodno je uporediti trend kretanja ovih pokazatelja u prethodnim godinama i konstatovati da li se oni pogoršavaju ili pokazuju pozitivne trendove.

Kvalitativni deo rejtinga klijenta podrazumeva procenu profila menadžmenta, poslovnih uslova, odnosa klijenta sa bankom,zatim signala upozorenja (blokade računa i kreditna istorija) koji ujedno predstavljaju korektivni faktor.

8. Kreditni proizvodi Nove banke A.D. Banja Luka namenjeni stanovništvu

Nova Banka svojim klijentima iz reda građana nudi brojne usluge, a od kreditnih proizvoda izdvajamo:

- **Stambene kredite** iz sredstava banke koji su namenjeni kreditno sposobnim fizičkim licima, državljanima BIH, sa stalnim boravkom u zemlji. Namena stambenih kredita obuhvata: izgradnju stambenih jedinica i poslovnih prostora, kupovinu stambenih jedinica i poslovnih prostora, rekonstrukciju i adaptaciju stambenih jedinica i poslovnih prostora ili opremanje stana na rok do 15 godina za korisnike stambenih kredita Nove Banke.
- U ponudi su i stambeni krediti iz fonda IRBRS[50] koji se odobravaju sa najnižom kamatnom stopom na stambene kredite u RS. Rok otplate ovih kredita je do 20 godina. Odobravaju se za kupovinu, izgradnju, rekonstrukciju i proširenje stambenih jedinica.[51]
- **Nenamenske kredite.** Ovaj bankarski proizvod je namenjen klijentim Nove Banke i odobravaju se do maksimalnog iznosa od 40.000 KM sa rokom otplate do 5 godina bez grejs perioda.
- **Nenamenske kredite bez jemaca** se odobravaju do iznosa od 5.000,00KM sa deviznom klauzulom vezanom za euro. Rok otplate je do 5 godina, u jednakim mesečnim anuitetima bez grejs perioda.
- **Kredite za refinansiranje** koji se mogu koristiti za različite namene. Ovaj kredit omogućava svođenja više rata na jednu mesečnu ratu**,** dobijanje većeg iznosa od inicijalno odobrenog i sl. Namena mu je refinansiranje drugih klijentovih kredita.
- **Poljoprivredne kredite** koji su namenjeni individualnim poljoprivrednim proizvođačima, a za kredit može aplicirati i ono lice koje nema u svom vlasništvu zemlju

[50] Investiciono-razvojna banka Republike Srpske
[51] *Krediti namijenjeni stanovništvu*, internet sajt Nove banke A.D. Banja Luka, dostupno na: http://www.novabanka.com/irbrs,59.html Pristupljeno: 10.10.2011.

koju obrađuje, ukoliko stanuje sa vlasnikom zemlje i to pod uslovom da isto dokumentuje.

- **Robne kredite** kod kojih banka odobrava kredit i sredstva plasira po profakturama prodavca ili po zaključenim kupoprodajnim ugovorima na transakcioni račun prodavca otvoren u Banci
- **Studentske kredite** koji su namenjeni studentima za nabavku roba i usluga široke potrošnje odnosno plaćanja studentske školarine, studentskih putovanja, kupovine računara i stručne literature, kurseve stranih jezika i sličnih potreba studenata koje su vezane za sam nastavni proces.
- **Autokredite** koji su namenjeni kupovini automobila i odobravaju se do iznosa od 20.000,00 KM sa rokom otplate do 5 godina.
- **Lombardne kredite**
- **Kreditne kartice**
- **Pozajmice po tekućim računima**

8.1. Ocena kreditne sposobnosti stanovništva

Pri odobravanju kreditnih proizvoda kao korisnici mogu se pojaviti samo oni tražioci kredita koji ispunjavaju sve definisane uslove, koji mogu biti od opšteg ili posebnog značaja. Pod opštim podrazumevamo one uslove koji važe za sve korisnike i sve vrste kredita , a definisani su zakonskim propisima i aktima poslovne politike banke. Poslovna banka mora da utvrdi da li je tražioc kredita pravno sposoban za zaključivanje ugovora o kreditu. Kod fizičkih lica mora se raditi o punoletnoj osobi bez ograničenja pravne sposobnosti. Posebni uslovi za odobravanje kredita imaju selektivan karakter i odnose se na vrstu kredita, sopstveno učešće i sl.

Za odobravanje **stambenih kredita** neophodno je da klijent bude u stalnom radnom odnosu, da je kreditno sposoban, da prima platu preko računa u NB tri meseca unazad da poseduju urednu dokumentaciju za odobrenje kredita. Dokumentacija koju je neophodno podneti

podrazumeva:[52]

- Zahtev za kredit
- Kopije CIPS ličnih karti i kopije potvrde o prebivalištu izdate od strane CIPS-a za tražioca kredita i jemce- platce,
- Platne liste za poslednja tri meseca za tražioca kredita i svakog jemca-platca,
- Rekapitulacije o plaćenim porezima i doprinosima za tri meseca unazad preduzeća tražioca i jemaca- plataca
- Administrativne zabrane na lična primanja tražioca kredita i jemce – platce,
- Odobrenje za izgradnju, dogradnju, nadogradnju ili rekonstrukciju za objekat koji je u izgradnji, nadogradnji ili rekonstrukciji;
- Procena vrednosti ponuđenog kolaterala od strane ovlašćenog procenitelja,
- Projekat sa predračunom i premerom radova za objekat koji je u izgradnji, nadogradnji ili rekonstrukciji,
- Izvod iz zemljišnih knjiga i vlasnički list za predmet kupovine (gradnje), ne stariji od mesec dana,
- Izvod iz knjige uloženih ugovora;
- Ugovor (predugovor) o kupoprodaji poslovnog odnosno stambenog prostora, u slučajevima da se iz sredstava kredita kupuje stan ili poslovni prostor;
- Dokument kojim se potvrđuje vlasništvo nad nekretninom koja se nudi kao kolateral,

Sredstva obezbeđenja koja se zahtevaju od tražioca kredita zavise od traženog iznosa i podrazumevaju:

- Do iznosa 10.000,00 KM - Ugovor o jemstvu sa jednim kreditno sposobnim jemcem, menicu korisnika kredita, sudužnika i jemca
- Od 10.000,00 KM- 20.000,00 KM - Ugovor o jemstvu sa dva kreditno sposobna jemca, menica korisnika kredita, sudužnika i jemaca

[52] *Katalog proizvoda -Stanovništvo*, Nova Banka A.D. 2010.

- Od 20.000, KM – 40.000,00 KM - Ugovor o jemstvu sa tri kreditno sposobna jemca, menica korisnika kredita, sudužnika i jemaca
- Preko 40.000,00 KM ili za kredit sa rokom otplate preko 10 godina - Založno pravo-hipoteku na nepokretnoj imovini koja je predmet kreditiranja ili drugoj nepokretnoj imovini; Ugovor o jemstvu sa jednim kreditno sposobnim jemcem, menicu korisnika kredita, sudužnika i jemca, Garanciju i menicu prodavca objekta u slučaju da objekat nije završen; Poželjno je da založna prava na pokretnu imovinu budu osigurana a polise vinkulirane na Banku; Trajni nalog korisnika kredita ili otplatu putem administrativne zabrane; Najmanje po 5 blanko potpisanih naloga korisnika, sudužnika i jemaca;

Valuta u kojoj se odobravaju stambeni krediti Nove Banke A.D. Banja Luka je KM dok mogu biti i sa valutnom klauzulom u Eurima. Rok otplate je do 15 godina, a anuiteti dospevaju na mesečnom nivou, sa 12 meseci grejs perioda.

Iznos depozita je moguće uzeti od iznosa kredita, kada kamatna stopa pri opciji učešća iznosi:

- položeni depozit od 10 do 20%, kam. stopa min 8,50%
- položeni depozit od 20 do 30%, kam. stopa min 8,00%
- položeni depozit od 30-40%, kam. stopa min 7,50%
- položeni depozit od 40-50%, kam. stopa min 7,00%

U slučaju kupovine stambene jedinice, celi iznos odobrenog kredita se uplaćuje na račun prodavca, prema Pred /Ugovoru o kupoprodaji, a u slučaju rekonstrukcije ili dovršenja izgradnje, iznos kredita se pušta izvođaču radova, dobavljaču građevinskog materijala po ispostavljanju profaktura u iznosu 70% od odobrenog iznosa a 30% se plasira na račun korisnika kredita.

Pri apliciranju za **nenamenski kredit** neophodno je priložiti sledeću dokumentaciju:[53]

- Zahtev za kredit
- Kopije CIPS ličnih karti i kopije potvrde o prebivalištu izdate od strane CIPS-a za tražioca kredita i jemce,

[53] *Katalog proizvoda -Stanovništvo*, Nova Banka A.D. 2010.

- Platne liste za poslednja tri meseca za tražioca kredita i svakog jemca,
- Rekapitulacije o plaćenim porezima i doprinosima za tri meseca unazad preduzeća tražioca i jemaca
- Administrativne zabrane na lična primanja tražioca kredita i jemce,
- Saglasnost za proveru kreditne istorije potpisanu od strane tražioca kredita i jemaca-
- Dokument kojim potvrđuje vlasništvo nad nekretninom koja se nudi kao kolateral,
- Procena vrednosti ponuđenog kolaterala od strane ovlašćenog procjenitelja

U slučaju ovog bankarskog proizvoda sredstva obezbeđenja podrazumevaju:

- Do iznosa 10.000,00 KM -Ugovor o jemstvu sa jednim kreditno sposobnim jemcem, menicu korisnika kredita, sudužnika i jemca
- Od 10.000,00 KM- 20.000,00 KM - Ugovor o jemstvu sa dva kreditno sposobna jemca, menicu korisnika kredita, sudužnika i jemaca
- Od 20.000, KM – 40.000,00 KM - Ugovor o jemstvu sa tri kreditno sposobna jemca, menicu korisnika kredita, sudužnika i jemaca

Ukoliko klijent kao obezbeđenje ponudi Založno pravo-hipoteku na nepokretnoj imovini potrebno je obezbediti Ugovor o jemstvu sa jednim kreditno sposobnim jemcem, menicu korisnika kredita, sudužnika i jemca. Najmanje po 5 blanko potpisanih naloga korisnika, sudužnika i jemaca. Kao instrument otplate kredita obezbeđuje se i trajni nalog na platu korisnika kredita ili administrativna zabrana na lična primanja. Za kredite sa depozitom, obezbeđenje se odnosi samo za nepokriveni deo kredit

Nenamenske kredite bez jemaca je moguće odobrit državljanima BIH sa prebivalištem u BiH, koji su u stalnom radnom odnosu, kao i sa njima izjednačena lica, koji su kreditno sposobni klijenti Banke i imaju urednu kreditnu istoriju kao i urednu dokumentaciju za odobrenje kredita. Otplata ove vrste kredita se obavlja putem trajnog naloga ili administrativne zabrane. Ovaj proizvod je namjenjen isključivo klijentima koji primaju platu preko tekućeg računa u Novoj Banci ili imaju oročen depozit, poseduju kreditnu sposobnost i urednu kreditnu istoriju a zaposleni su u državnim ili budžetskim firmama ili ostalim preduzećima od značaja za Novu banku. Ukoliko su ispunjeni svi uslovi koji određuju odgovarajuću kreditnu sposobnost,

Banka dobrava kredit i sredstva doznačava isključivo na transakcioni račun klijenta otvoren u Banci. Obezbeđenje koje se zahteva su menice klijenta i najmanje po 5 blanko potpisanih naloga klijenta.

Krediti za refinansiranje je jedan od novijih proizvoda u asortimanu Nove Banke A.D. za čije odobravanje je neophodno priložiti:

- Zahtev za kredit
- Kopije CIPS ličnih karti i kopije potvrde o prebivalištu izdate od strane CIPS-a za tražioca kredita i jemce,
- Platne liste za poslednja tri meseca za tražioca kredita i svakog jemca
- Rekapitulacije o plaćenim porezima i doprinosima za tri meseca unazad preduzeća tražioca i jemaca
- Administrativne zabrane na lična primanja tražioca kredita i jemce
- Saglasnost za proveru kreditne istorije potpisanu od strane tražioca kredita i jemaca
- Dokument kojim potvrđuje vlasništvo nad nekretninom koja se nudi kao kolateral
- Procena vrednosti ponuđenog kolaterala od strane ovlašćenog procenitelja
- Potvrdu o stanju duga na dan plasmana po kreditima u drugoj banci

Kreditni referent po službenoj dužnosti u dosije pribavlja karticu konta i anuitetni plan i na osnovu stanja ostatka duga i kreditne sposobnosti, predlaže visinu kredita za refinansiranje. Kamatna stopa zavisi od kreditne sposobnostio klijenta a kredit se odobrava sa rokom otplate do 7 godina bez grejs perioda.[54]

Sredstva obezbeđenja zavise od visine odobrenog kredita i to:

- Do iznosa 10.000,00 KM - Ugovor o jemstvu sa jednim kreditno sposobnim jemcem, menica korisnika kredita, sudužnika i jemca
- Od 10.000,00 KM- 20.000,00 KM - Ugovor o jemstvu sa dva kreditno sposobna jemca, menica korisnika kredita, sudužnika i jemaca

[54] *Katalog proizvoda -Stanovništvo*, Nova Banka A.D. 2010.

- Od 20.000, KM – 40.000,00 KM - Ugovor o jemstvu sa tri kreditno sposobna jemca, menica korisnika kredita, sudužnika i jemaca
- Preko 40.000,00 KM ili preko 120 meseci - Založno pravo-hipoteka na nepokretnoj imovini, Ugovor o jemstvu sa jednim kreditno sposobnim jemcem, menica korisnika kredita i jemca
- Najmanje po 5 blanko potpisanih naloga korisnika, sudužnika i jemaca;

Kao instrument otplate kredita potrebno je obezbediti trajni nalog na platu korisnika kredita ili administrativnu zabranu na lična primanja.

Tražioc **poljoprivrednog kredita** mora da poseduje urednu dokumentaciju za odobrenje kredita i da je registrovan u APIF-u kao poljoprivredni proizvođač. Sredstva ovog kredita mogu biti upotrebljena za ulaganje u osnovna i obrtna sredstva odnosno nabavku repromaterijala, poljoprivredne opreme, rezervnih delova, mehanizacije i sl. Kredit se odobrava u KM sa deviznom klauzulom u eurima u iznosu do 10.000,00 KM, sa rokom otplate od godinu dana.[55] Sredstva obezbeđenja koja benka zahteva pri odobravanju ove vrste kredita su:

- Ugovor o jemstvu sa najmanje jednim kreditno sposobnim jemcem za kredit do 3.000,00 KM
- Ugovor o jemstvu sa najmanje dva kreditno sposobna jemca za kredite od 3.000,00 do 5.000,00 KM
- Ugovor o jemstvu sa najmanje tri kreditno sposobna jemca za kredite preko 5.000,00 KM
- menice i blanko potpisane naloge od strane tražioca kredita, sudužnika i jemaca

Ukoliko su ispunjeni svi uslovi koji određuju odgovarajuću kreditnu sposobnost, Banka odobrava kredit i sredstva doznačava na transakcioni račun klijenta otvoren u Banci ili plaća po profakturama prodavca ili po zaključenim kupoprodajnim ugovorima.

Pri podnošenju zahteva za **robni kredit**, osim opšte, već više puta spomenute dokumentacije potrebno je dostaviti i ugovor ili profakturu prodavca roba ili usluga. Ovi krediti

[55] *Katalog proizvoda -Stanovništvo*, Nova Banka A.D. 2010.

se odobravaju do iznosa od 5.000,00 KM sa valutnom klauzulom i rokom otplate do 2 godine. Ukoliko su ispunjeni svi uslovi koji određuju odgovarajuću kreditnu sposobnost,

Za odobravanje **studentskih kredita** neophodno je da yajmotra\ioc dostavi sledeće:[56]

- Zahtev za kredit
- Kopije CIPS ličnih karti i kopije potvrde o prebivalištu izdate od strane CIPS-a za tražioca kredita i jemce
- Platne liste za poslednja tri meseca za jemca
- Administrativne zabrane na lična primanja jemca
- Saglasnost za proveru kreditne istorije potpisanu od strane tražioca kredita i jemca
- Kućna lista overena od strane nadležnog opštinskog organa
- Potvrda od fakulteta da je tražilac kredita student ili postdiplomac
- Kopija prve strane indexa tražioca kredita
- Profaktura (za namensko trošenje sredstava)

Navedeni kredit se odobrava u iznosu do 3.000,00 KM sa rokom otpalte od 12 meseci. A kao obezbeđenje je neophodno dostaviti ugovor o jemstvu sa jednim kreditno sposobnim jemcem- platcem, menice i po 5 blanko potpisanih naloga korisnika kredita, supotpisnika i jemca, pri čemu jemci sa danom otplate kredita ne smeju prelaziti 65 godina starosti.

Prilikom podnošenja zahteva za **autokredit** potrebno je priložiti i profakturu prodavca automobila,. Kao sredstva obezbeđenja banka zahteva:

- Ugovor o jemstvu sa najmanje jednim kreditno sposobnim jemcem za kredite do 10.000,00 KM
- Ugovor o jemstvu sa dva kreditno sposobna jemca za kredite od 10.000,00 do 20.000,00 KM
- menice i po najmanje 5 blanko naloga potpisanih od strane tražioca kredita, sudužnika i jemaca
- zalog na automobil koji je predmet kupovine

[56] *Katalog proizvoda -Stanovništvo*, Nova Banka A.D. 2010.

- kasko osiguranje vinkulirano u korist NB, za kredite preko 15.000,00 KM
- Trajni nalog ili aktivirana administrativna zabrana korisnika

Ukoliko su ispunjeni svi uslovi koji određuju odgovarajuću kreditnu sposobnost, Banka odobrava kredit i sredstva doznačava isključivo na transakcioni račun prodavca po profakturama.[57]

Lombardni krediti se odobravaju do visine 60% od vrednosti zaloga (zlata i drugih plemenitih metala, nakita, umetničkih slika, hartija od vrijednosti i dr.), koju je utvrdilo stručno lice za procenu ili komisija. Banka može odobravati Lombardne kredite i na osnovu zaliha poljoprivrednih proizvoda (pšenice, kukuruza, šećera, ulja i drugih poljoprivrednih proizvoda). Rok vraćanja ovih kredita je do 24 meseca.

Kreditne kartice Nova Banka A.D. nudi svim postojeći korisnici tekućih transakcionih računa koji su zaposleni u državnim preduzećima, preduzećima koji se finansiraju iz budžeta kao i akcionarskim društvima kreditnu karticu MasterCard Standard.

Na zahtev vlasnika tekućeg računa Banka odobrava korišćenje **pozajmice** pod sledećim uslovima:

- da vlasnik tekućeg računa ima redovne prilive sredstava
- da vlasnik tekućeg računa savesno posluje tekućim računom
- da vlasnik tekućeg računa izmiri dozvoljeno prekoračenje u ugovorom predviđenim rokom.

Nova Banka odobrava pozajmice po tekućim računima za sledeće klijente:

- klijente koji primaju platu preko Nove Banke
- korisnicima penzija Fonda PIO RS i MPIO Federacije BiH koji su njeni klijenti
- korisnici ličnih i porodičnih invalidnina
- za radnike zaposlene u javnoj ustanovi Centar za predškolsko vaspitanje i obrazovanje Banja Luka
- za radnike zaposlene u firmi AD Vodovod Banja Luka

[57] *Katalog proizvoda -Stanovništvo*, Nova Banka A.D. 2010.

- za radnike zaposlene u firmi Dječije obdanište princeza Katarina Karađorđeva
- za radnike zaposlene u firmi Hemofarm doo Banja Luka
- za radnike zaposlene u firmi JP Vodovod i kanalizacija Bijeljina
- za korisnike vojnih penzija Fonda SOVO Beograd
- za radnike zaposlene u firmi Leder doo Bijeljina
- za radnike zaposlene u firmi Dimex Luana doo Bijeljina
- za radnike zaposlene u firmi Blagoleks doo Bijeljina.

9. Ocena kreditnog rizika

Aktiva ponderisana rizikom (risk-weighted assets) dobija se kada se izloženost svake transakcije pomoži ponderom rizika za datu transakciju.[58]

9.1. Aktiva izložena kreditnom riziku

Prema standardnom pristupu, svi zajmovi u kreditnom portfoliju banke nalaze se u odgovarajućoj klasi rizika. Pri tome se pretpostavlja da su zajmovi u okviru date klase rizika relativno homogeni u pogledu rizika.[59] Politikom klasifikacije aktive izložene kreditnom riziku se utvrđuju minimalni standardi i kriterijumi koje Banka obavezno provodi u oceni, preuzimanju, praćenju, kontroli i upravljanju kreditnim rizikom.

Osnovni cilj izrade ove politike je unapređenje sposobnosti Banke u proceni kvaliteta potraživanja koristeći pri tome objektivan i standardizovan pristup za svu aktivu izloženu kreditnom riziku. Primenjuje se prilikom procene novog rizika koji Banka može preuzeti u procesu odobravanja plasmana, zatim prilikom redovnih pregleda i procena u svrhe klasifikacije svakog pojedinačnog klijenta u fazi otplate i odgovajućeg obračuna rezervisanja koji iz tog procesa sledi.

Aktivu izloženu kreditnom riziku čine sledeće stavke:

1. u bilansu Banke: krediti, pozajmice, avansi, ulaganja (investicije), dužnički vrednosni papiri, potraživanja po međubankarskim saldima i sve druge stavke kod kojih je Banka izložena riziku nemogućnosti naplate;
2. u vanbilansu Banke: izdate garancije, izdata ostala jemstva, akreditivi, odobreni još neiskorišćeni krediti i sve druge stavke koje predstavljaju potencijalne obaveze Banke.

Kod aktive izložene kreditnom riziku prema retail klijentima pored navedenog se razlikuje i:

[58] Ćirović, M.: *Bankarstvo*, European Center for Peace and Development, Beograd, 2006., str. 405
[59] Ibid. str. 403

1. portfelj malih izloženosti – inicijalno odobren plasman klijentu do 10.000,00 KM (uključujući i 10.000,00 KM zatim potraživanja u toku otplate kada je ukupni iznos izloženosti Banke prema klijentu manji ili jednak 10.000,00 KM.
2. portfelj velikih izloženosti – ukupna izloženost Banke prema posmatranom klijentu iznosi preko 10.000,00 KM.

Interni rejting – predstavlja kvantifikovanu procenu rizika u procesu odobravanja plasmana.

Automatska (pretpostavljena) klasifikacija – predstavlja procenu rizika aktive izložene kreditnom riziku uzimajući u obzir isključivo dane kašnjenja i služi za interne analize i praćenja kretanja portfelja i u skladu s tim preuzimanje odgovarajućih aktivnosti u procesu naplate s ciljem minimiziranja potencijalnih gubitaka za Banku.

Osnov je za razlikovanje podklasa u okviru jedne kategorije rizičnosti.

Konačna klasifikacija – predstavlja procenu rizika aktive izložene kreditnom riziku uzimajući u obzir sve objektivne i subjektivne kriterijume u kombinaciji sa danima kašnjenja.

Rezerve za kreditne gubitke predstavljaju rezerve koje je Banka prilikom procene kvaliteta, odnosno klasifikacije stavki aktive dužna da formira putem terećenja troškova rezervi za kreditne gubitke i koje istovremeno služe za otpis loše klasifikovane aktive, delimično ili u celini (u skladu sa odlukama Nadzornog odbora kad se za to steknu uslovi).

Opšte rezerve za kreditne gubitke predstavljaju formirane rezerve za stavke aktive klasifikovane u kategoriju A- dobra aktiva.

Posebne rezerve za kreditne gubitke predstavljaju formirane rezerve za stavke aktive klasifikovane u kategorije B-aktiva sa posebnom napomenom, C-substandardna aktiva, D-sumnjiva aktiva, E –gubitak.

Nekvalitetna aktiva predstavlja aktivu koja u pravilu ne donosi prihod (sve stavke aktive klasifikovane u kategorije C,D i E).

Suspendovane kamate i naknade predstavljaju već obračunate, a nenaplaćene kamate i naknade na aktivu koja je klasifikovana kao nekvalitetna aktiva.

Tokovi gotovine predstavljaju razliku između poslovnih prihoda i poslovnih rashoda uvećanih za troškove amortizacije i troškove rezervisanja i dospelih obaveza za plaćanje po svim osnovama. Adekvatni tokovi gotovine su oni koji imaju pozitivnu razliku.

Ponovo ugovoreni kredit predstavlja kredit koji je refinansiran, reprogramiran ili na neki drugi način konvertovan, odnosno predstavlja kredit kod koga su zbog nemogućnosti otplate prema inicijalno ugovorenim uslovima prethodno ugovoreni rokovi ili drugi uslovi promenjeni kako bi se dužniku omogućilo lakše servisiranje duga.

Prvoklasno osigurani plasmani su oni plasmani za čiju naplatu Banka raspolaže osiguranjem u obliku kvalitetnog naplativog zaloga za koji postoji poznato, aktivno tržište i stabilne cene i čija vrednost utvrđena pouzdanim i stabilnim cenama, prelazi iznos potraživanja Banke i koji je dovoljan da potpuno zašti Banku od mogućih gubitaka glavnice, kamata, naknade i troškova naplate i kod koga je u slučaju naplate prinudnim putem osigurano nesumnjivo zakonsko i fizičko raspolaganje.

Prvoklasni kolateral obuhvata : novčani depozit, vrednosne papite izdate od strane BiH, RS, centralnih vlada zemalja zone A ili instutucija koje one finansijraju, međunarodnih razvojnih banaka, CB BIH i CB država zone A, prvoklasnih banaka i kompanija zemalja zone A i RS.

Kvalitetnim kolateralom se smatraju sve druge vrste kvalitetnih i naplativih zaloga koji imaju poznato, aktivno tržište i stabilne cene.

9.2. Procena novog rizika u procesu odobravanja plasmana

Procena novog rizika koji Banka može preuzeti u procesu odobravanja plasmana obuhvata procenu rejtinga klijenta, rejtinga kolaterala kao i rejtinga samog zahteva.

Rejting klijenta predstavlja procenu objektivnih faktora, finansijske snage klijenta, gotovinskih tokova i mogućih izvora naplate, zatim subjektivnih faktora kao što su profil menadžmenta, poslovni uslovi, odnos klijenta sa Bankom, kreditna istorija i blokade računa, kao i procenu rizika, razvojnih šansi i perspektive grane u kojoj Korisnik obavlja svoju

osnovnu delatnost kod corporate klijenta, odnosno procenu novčanih primanja korisnika, urednosti u izmerenju obaveza u prethodnom periodu, i kvalitet dosadašnjeg poslovnog odnosa sa klijentom kod retail klijenata.

Rejting kolaterala predstavlja procenu rejtinga pojedinačnog kolaterala polazeći od kvaliteta samog tipa kolaterala (brzina pretvaranja u gotovinu i pretpostavljena vrednost koja se može naplatiti) ne uzimajuću u obzir stepen pokrivenosti plasmana kolateralom zbog čega isti predstavlja informativnu kategoriju. Za razliku od rejtinga pojedinačnog kolaterala, pri proceni rejtinga ukupnog kolaterala u obzir se pored navedenog uzima u obzir i stepen pokrića, odnosno obavezno računa pokriveni i nepokriveni deo plasmana kolateralom. Stepen pokrivenost određuje rejting ukupnog kolaterala i dalje utiče na rejting zahteva.

Rejting zahteva predstavlja procenu opravdanosti odobrenja zahteva koji je predmet odobravanja uzimajući u obzir rejting klijenta i rejting ukupnog kolaterala, odnosno uzimajući u obzir procenjeni nivo rizika.

Što je rejting klijenta, kolaterala i samog zahteva bolji, to je rizik za Banku manji i obrnuto.

9.3. Procena rizika u fazi otplate plasmana

Osnova za klasifikaciju aktive izložene kreditnom riziku u fazi otplate predstavlja procena sposobnosti klijenta da izvrši otplatu orjentišući se pri tome na najmanje dva izvora otplate. Prilikom procene razmatraju se objektivni kriterijumi koji se odnose na poštovanje rokova u izvršavanju obaveza i starost već dospelih obaveza korisnika, zatim subjektivni kriterijumi koji su vezani za finansijsko i ekonomsko stanje kao i uočene poslovne i moralne osobine korisnika.

Obavezno se posmatraju svi mogući uzroci i simptomi koji mogu uticati na krajnju naplatu i održivost izvora za naplatu. Krajnji cilj je sprečiti moguća neplaćanja, a da se pri tome na tu mogućnosti nije reagovalo, odnosno cilj je identifikovati potencijalne probleme i preduzeti neophodne radnje pre nego što do problema uopšte dođe kako bi se minimizirao gubitak.

U procesu procene rizika za Corporate klijente u fazi otplate analizira se snaga bilansa stanja klijenta, adekvatnost gotovinskih tokova, poslovanje, menadžment, grana kojoj pripada, konkurentska pozicija, struktura sredstva, spremnost na dostavljanje informacija neophodnih za procenu kvaliteta klijenta zatim stepen pouzdanosti istih, adekvatnost kolaterala i dani kašnjenja. Sastavni deo ove procene je i analiza pripadnosti grupi povezanih lica.

U procesu procene rizika za Retail klijente u fazi otplate analizira se stabilnost zaposlenja, redovnost primanja, adekvatnost istih sa aspekta izmirenja svih izdataka Korisnika uključujući i dug prema Banci, spremnost na dostavljanje informacija neophodnih za procenu kvaliteta klijenta, kao i stepen pouzdanosti istih, adekvatnost kolaterala i dani kašnjenja. Sastavni deo ove procene je i analiza pripadnosti grupi povezanih lica.

9.4. Strategije poslovnog odnosa sa klijentom

Na osnovu analiza prema napred pomenutim kriterijumima, Banka primenjuje određene strategije poslovnog odnosa sa klijentom koje podrazumevaju sve aktivnosti koje Banka planira da preduzme kako bi ostvarila uspešan i kvalitetan odnos i smanjila rizik kome je izložena.

Strategija koja će se primenjivati može biti usmerena na:

Unapređenje poslovnog odnosa sa klijentom:

- vezivanje redovnog priliva klijenta uz Banku;
- vezivanje nenamenskih depozita klijenta uz Banku koji po ugovoru s klijentom mogu poslužiti za naplatu kredita, odnosno namenski depozit po kreditu;
- dodeljivanje povlašćenih uslova (bonusa) klijentima s kojima Banka ima vrlo dobar poslovni odnos;

Sprovođenje prijateljskih i prisilnih mera naplate:

- reprogram, restrukturianje, refinansiranje ili konverzija plasmana na bilo koji drugi način;
- naplata iz instrumenata obezbeđenja plasmana –blokade računa, protesti menica, naplata iz depozita koji služi kao obezbeđenje, aktiviranje saglasnosti o zapleni/administrativne

zabrane, naplata od jemaca, zatim na odgovarajući način aktiviranje ostalih instrumenata obezbeđenja plasmana;

Klasifikacija aktive izložene kreditnom riziku i obračun rezervisanja, se vrši obavezno jednom mesečno, dok se knjiženja rezervisanja vrše jednom kvartalno.

10. Kriterijumi za klasifikovanje rizične aktive - Corporate

Kao što je već istaknuto, u procesu procene rizika za Corporate klijente u fazi otplate analizira se:

- snaga bilansa stanja klijenta, struktura sredstva i izvora sredstava ;
- adekvatnost gotovinskih tokova,stabilnost prodaje, profitne marže;
- održivost poslovne aktivnosti korisnika u grani kojoj pripada, konkurentska pozicija;
- menadžment, spremnost na dostavljanje informacija neophodnih za procenu kvaliteta klijenta zatim stepen pouzdanosti istih;
- adekvatnost kolaterala;
- starost dospelih obaveza (dani kašnjenja)

Sastavni deo ove procene je i analiza pripadnosti grupi povezanih lica.

Kategorija A – dobra aktiva (procenat rezervisanja 2%)

U kategoriju A (dobra aktiva) Banka će klasifikovati sve stavke aktive:

- koje su potpuno osigurane prvoklasnim kolateralom;
- kod kojih nisu identifikovane nikakve prepreke koje bi sprečile naplatu glavnice, kamata i naknada na dan dospeća i za to postoje čvrsti dokumentovani argumenti, odnosno gde banka ne očekuje gubitke;
- kod kojih su novčani tokovi zadovoljavajući, odnosno iz redovne poslovne aktivnosti korisnik plasmana bez problema može servisirati sve obaveze po dospeću, uključujući i dug prema Banci, odnosno ako su obaveze Korisnika raspoređene prema njegovim potrebama i sposobnostima za otplatu, zatim ako je aktivnost koju obavlja održiva u okviru grane kojoj pripada;
- kod kojih postoji pozitivna kreditna istorija, odnosno kod kojih su se otplate obaveza odvijale u skladu sa inicijalno ugovorenim uslovima;
- kod kojih korisnik ni zvanično ni nezvanično nije obustavio plaćanje obaveza prema banci ili drugim licima:

- kod kojih je prilikom analiza utvrđeno postojanje stabilne prodaje ili je ista u porastu, zatim stabilne i zadovoljavajuće profitne marže;
- kod kojih je menadžment otvoren i iskren prema Banci, pri čemu se sve tražene informacije i dokumentacija dostavljaju blagovremeno i Banka se u istinitost istih može pouzdati: kod kojih menadžment ima odgovrajuće iskustvo u grani u kojoj korisnik obavlja poslovnu aktivnost i dosljedno izvršava sve obaveze prema Banci pre dospeća ili po rokovima dospeća. Banka ima poverenje u menadžment korisnika;
- kod kojih su kolaterali koji ih obezbeđuju dobro dokumentovani, registrovani i usklađeni sa zakonom; pokrivaju svu izloženost (glavnica, kamate, naknade), za koje postoji likvidno tržište sa stabilnim cenama;
- kod kojih se generalno ne očekuju problemi u naplati i koji svoje obaveze izmiruju blagovremeno, a izuzetno sa kašnjenjem ne dužim od 30 dana.
- Za stavke aktive klasifikovane u kategoriju A izdvajaju se opšte rezerve po stopi od 2%.
- Strategija: strategija unapređenja poslovnog odnosa

Kategorija B – aktiva sa posebnom napomenom (% rezervisanja 5-15%)

U kategoriju B (aktiva sa posebnom napomenom) klasifikuju se sledeće stavke aktive:

- koje su osigurane kvalitetnim kolateralom i kod kojih su identifikovane potencijalne slabosti i nedostaci koji ukoliko se ne isprave mogu prouzrokovati gubitak, ali se gubitak još uvek ne predviđa ni kao mogućnost;
- koje nisu dovoljno kvalitetno obrađene, praćene , kontrolisane i korigovane od strane kreditnih referenata, odnosno stavke aktive koje nemaju kompletne i kvalitetne kreditne fajlove sa svim potrebnim dokazima o opravdanosti i kvalitetu datog plasmana;
- koje nisu dovoljno dobro struktuirane po rokovima dospeća, načinu otplate ili drugim uslovima;

- korisnika kod kojih njegovi novčani tokovi još uvek izgledaju kao zadovoljavajući i dovoljni za servisiranje njegovih obaveza, ali su identifikovani određeni problemi u poslovanju koji još uvek ne ukazuju na značajno i ozbiljno pogoršanje u budućnosti, ali ovakvi korisnici ipak zahtevaju pažnju.
- kod kojih je utvrđen pad poslovne aktivnosti (pogoršanje u grani, slabljenje konkurentske pozicije) koje može uticati na korisnikovu sposobnost otplate plasmana; Posebno se analizira pad prodaje, profitne marže, pokrića kamata i slično;
- kod kojih menadžment nije uvek u potpunosti iskren i otvoren prema Banci, niti se uvek blagovremeno mogu dobiti sve tražene informacije i dokumentacija, a ukoliko mogu Banka se ne može uvek u njih potpuno pouzdati. Finansijski izveštaji nisu najsvježijeg datuma niti se smatra da su isti potpuno pouzdani i tačni;
- kod kojih Banka nije u potpunosti sigurna u iskustvo menadžmenta i njegove sposobnosti da uspešno vodi preduzeće i da se obaveze finansijske i nefinansijske ispunjavaju uvek po rokovima dospeća;
- kod kojih se pojavio problem sa nedovoljnim kapitalom, pogoršanom likvidnošću, nedostatkom u kontroli obrtnog kapitala i iako još uvek izmiruju obaveze i dug prema Banci iz navedenih razloga zahtevaju posebnu pažnju;
- kod kojih korisnik kasni sa plaćanjima ili ih odlaže prema Banci ili drugim licima od 31 do 90 dana od inicijalno ugovorenih rokova;
- Rezerve za potencijalne kreditne gubitke (posebne rezerve): podklasa B1 za kašnjenje od 31-50 dana sa procentom rezervisanja 5%; podklasa B2 za kašnjenje od 51-70 dana sa procentom rezervisanja 10%, podklasa B3 ta kašnjenje u intervalu od 71-90 dana sa procentom rezervisanaj 15%;
- Kolateralna dokumentacija je potpuna i punovažna. Kolateral je dobro dokumentovan, registrovan i uslađen sa zakonom. Međutim, kolateral jedva pokriva kamatu i glavnicu.
- Strategija: strategija unapređenja poslovnog odnosa

Kategorija C – substandardna aktiva (procenat rezervisanja u intervalu od 16-40%)

U kategoriju C (substandardna aktiva) klasifikuju se sledeće stavke aktive:

- potraživanja od korisnika čiji tekući novčani tokovi sigurno nisu dovoljni za pokrivanje dospelih dugova i čiji je ciklus pretvaranja aktive u gotovinu duži od rokova za otplatu duga; Novčani tokovi su dovoljni za pokriće kamata, ali ne i pokriće glavnice bez ponovnog finansiranja.
- potraživanja od korisnika koji su nesolventni
- potraživanja od korisnika kod kojih primarni izvori otplate, odnosno redovna poslovna aktivnost, nisu adekvatni za uredno servisiranje duga i kod kojih postoji opasnost (ili se to već dogodilo) da Banka mora uzeti u obzir realizaciju sekundarne izvore naplate (kolateral, refinansiranje, reporgramiranje i konverziju kredita na bilo koji drugi način ili pribavljanje svežeg dopunskog kapitala od strane Korisnika);
- potraživanja od korisnika kod kojih se dešava stvarni pad u poslovnoj aktivnosti, javljaju ozbiljniji problemi sa neadekvatnom kapitalnom osnovom, nedovoljnom likvidnošću za obavljanje tekućeg poslovanja i kod kojih ne postoji kontrola nad obrtnim kapitalom;
- potraživanja od korisnika za koje Banka nema potpune, tekuće finansijske izveštaje i informacije, ili korisnik odbija da ih podnese, a ako ih dostavi u iste se ne može pouzdati, zatim adekvatnu i kompletnu dokumentaciju o korisniku, uzetom kolateralu.
- potraživanja od korisnika za koje Banka smatra da su iskustva i sposobnosti menadžmenta neodgovarajuća što negativno utiče na mogućnost i volju korisnika da izvrši povraćaj; identifikovane zloupotrebe u namenskom trošenju ili drugim uslovima plasmana.
- kod kojih korisnik kasni sa plaćanjem duže od 90 a kraće od 180 dana od inicijalno ugovorenih rokova ;
- Rezerve za potencijalne kreditne gubitke (posebne rezerve): podklasa C 1 za kašnjenje u intervalu od 90-120 dana sa procentom rezervisanja 16%, podklasa C2 za kašnjenje u

intervalu od 121-150 dana sa procentom rezervisanja 28%, podklasa C 3 za kašnjenje u intervalu od 151-180 dana sa procentom rezervisanaj 40%.

- Kolateralna dokumentacija punovažna, ali kolateral ne pokriva možda u potpunosti i kamate i glavnicu ili su utvrđene određene nepravilnosti u samoj dokumentaciji.
- Strategija: strategija sprovođenja prijateljskih ili prisilnih mera naplate

Kategorija D – Sumnjiva aktiva (procenat rezervisanja od 41-60%)

U kategoriju D (sumnjiva aktiva) se klasifikuju sledeće stavke aktive:

- koje imaju sve slabosti koje sadrži i aktiva klasifikovana u kategoriju C s tim što se ovde ne raspolaže kolateralom ili se raspolagalo, ali je isti neadekvatan zbog greške u dokumentaciji; ili se raspolaže kolateralom,ali je on sigurno nedovoljan za pokriće kamata i glavnice. Iz navedenih razloga naplata u punom iznosu je veoma problematična i pod velikim pitanjem. Mogućnost gubitka za Banku je jako visoka, ali ipak zbog određenih faktora koji bi mogli dovesti do podizanja kvaliteta ovakve aktive njena klasifikacija u kategoriju E-gubitak se odlaže dok se objektivnije ne utvrdi njen status:
- potraživanja od korisnika koji posluju sa gubitkom, od nelikvidnih i nesolventnih korisnika; ili korisnika protiv kojeg je pokrenut postupak prinudnog poravnanja ili prethodni postupak za utvrđivanje uslova za otvaranje stečajnog postupka;
- od korisnika čiji finansijski izveštaji nisu najnovijeg datuma i korisnik neće da ih dostavi i kod kojih Banka smatra da su namerno netačni, pogrešno prikazani i nepouzdani.
- od korisnika koji nisu u mogućnosti da pokriju čak ni dug po kamatama, kod kojih je potpuno neadekvatna kapitalna osnova jer je kapital potpuno iscrpljen, kao i potpuno neadekvatna likvidnost (neizmirenje obaveza prema Banci, radnicima, dobavljačima);
- od korisnika kod kojih Banka nema nikakvo poverenje u menadžment koji nema odgovarajuće iskustvo i sposobnosti; Informacije koje se dostavljaju su namerno

pogrešne ili se uopšte ne dostavljaju. Identifikovana veća zloupotreba namjene, iznosa ili drugih uslova;

- potraživanja od korisnika koji svoje obaveze izmiruju sa kašnjenjem od 180 do 270 dana od inicijalno ugovorenih rokova, ali pod uslovom da se osnovano može očekivati da će dužnik izmiriti bar deo obaveze ili je Banka već pokrenula zakonsku aktivnost za realizaciju kolaterala ili kad raspolaže sigurnim argumentima i dokumentovanim dokazima da osnovano očekuje urednu, pravovrmenu i potpunu realizaciju (kad je realizacija kolaterala u toku).
- Rezerve za potencijalne kreditne gubitke (posebne rezerve): podklasa D1 za kašnjenje u intervalu od 181-210 dana sa procentom rezervisanja 41%, podklasa D2 za kašnjenje u intervalu od 211-240 dana sa procentom rezervisanja 50%, podklasa D3 za kašnjenje u intervalu od 241-270 dana sa procentom rezervisanaj 60%.
- Strategija: strategija sprovođenja prijateljskih ili prisilnih mera naplate

Kategorija E – gubitak

U kategoriju E (gubitak) klasifikuju sesledeće stavke aktive:

- koje se smatraju nenaplativim i čije dalje zadržavanje u ostalim kategorijama (naplative aktive) više nije opravdano;
- potraživanja od korisnika sa sumnjivim ili spornim pravnim osnovama;
- potraživanja od korisnika koja ne ispunjavaju uslove za klasifikaciju u ostale kategorije
- potraživanja od korisnika kod kojih je došlo do prestanka poslovanja u potpunosti, bankrot ili od korisnika kod kojih se pojavio manjak u ispunjavanju obaveza prema Banci i kod kojih uopšte nema protoka gotovine, a finansijski izveštaji su potpuno beznačajni.
- potraživanja od dužnika u stečaju ili dužnika kod kojih se osnovano može očekivati otvaranje postupka stečaja

- potraživanja od korisnika o kojima nema nikakvih dostupnih infomacija, imovina prodata, vlasnici i/ili menadžment napustili zemlju ili nestali;
- potraživanja od korisnika za čije plasmane nema nikakvog kolaterala ili je isti potpuno bezvredan;
- sredstva stečena naplatom potraživanja koje banka nije otuđila ili stavila u funkciju svog poslovanja u roku od jedne godine od datuma sticanja;
- za potraživanja kod kojih je period za tužbu istekao;
- za koje korisnik kasni sa plaćanjima ili ih odlaže duže od 270 dana od dana inicijalno ugovorenih rokova, osim u slučaju kad Banka raspolaže dokazom da je realizacija kolaterala u toku;
- Rezerve za kreditne gubitke 100% (ovo znači otpis i potpuno uklanjanje iz zvaničnih knjiga na sledeći način: odobravajući račun posebnih rezervi za kredite gubitke i zadužujući troškove za kreditne gubitke, te odobravajuću račune stavki aktive koje su identifikovane kao kategorija E (gubitak) i zadužujući račun posebnih rezervi za kreditne gubitke.
- Strategija: strategija sprovođenja prijateljskih ili prisilnih mera naplate

Klasifikacija u kategoriju E ne znači da se eventualno naknadno ne može poboljšati kvalitet ove aktive ili da ista ne može biti bar delimično spašena, ali se smatra da odlaganje njenog potpunog otpisa više nije opravdano i ovakve stavke aktive Banka ne može zadržavati u svojim zvaničnim knjigama (bilansu) ni tokom pokušaja za njen naknadni i možda dugoročni oporavak.

11. Kriterijumi za klasifikovanje rizične aktive - Retail

Portfelj malih izloženosti obuhvata u fazi odobravanja odobrene plasmane korisnicima čiji iznos je manji ili jednak 10.000,00 KM, odnosno potraživanja u toku otplate čiji je ukupni iznos izloženosti Banke prema klijentu manji ili jednak iznosu od 10.000,00 KM.

Potraživanja iz portfelja malih izloženosti u kategorije rizičnosti Banka raspoređuje polazeći od urednosti u izmirenju obaveza, odnosno polazeći od broja dana kašnjenja u izmirenju dospelih obaveza.

Tabela 2. – Klasifikacija rizične aktive

Kategorija	Broj dana kašnjenja	Procenat rezervisanja
A	do 30 dana	2%
B	od 31- 90 dana	5%
C	od 91 - 180 dana	16%
D	od 181 - 270 dana	41%
E	duže od 270 dana	100%

Klasifikacija portfelja velikih izloženosti podrazumeva pridržavanje sledećih kriterijuma:

- **Urednost klijenta u izmirenju obaveza** koja se utvrđuje analizom dana kašnjenja u izmirenju obaveza prema Banci s tim što procenat rezervisanja ne zavisi isključivo od broja dana kašnjenja već se u obzir uzimaju i ostali kriterijumi.
- **Procena novčanih primanja i izdataka korisnika** obuhvata analizu svih novčanih tokova u tekućem i budućem periodu otplate (plata, honorari, dividenda, prihodi od samostalne delatnosti i slično), tzatim analizu svih novčanih izdataka u prethodnom, tekućem periodu sa posebnim akcentom na procenu u priodu otplate pri čemu se u obzir uzimaju i podaci o ukupnim kreditm obavezama korisnika prema Banci, ali i drugim

kreditorima.Pomenuta analiza podarazumeva i procenu mogućnosti naplate potraživanja od jemaca bili oni fizička ili pravna lica.

- **Kvalitet instrumenata obezbeđenja**. Pri proceni vrednosti i kvaliteta instrumenata obezbeđenja pravi se razlika u odnosu na prvoklasni kolateral, kvalitetni kolateral i ostale instrumente obezbeđenja. Detaljna objašnjenja za način procene definišu se Politikom obezbeđenja plasmana zatim uputstvima za procenu rejtinga (klijent, kolateral, zahtev).
- **Kvalitet dosadašnjeg poslovnog odnosa sa korisnikom**. U ovom segmentu se posebna pažnja obraća na kreditnu istoriju korisnika i njegovo ponašanja u odnosu sa Bankom u prethodnom periodu.

Kategorija A –dobra aktiva (procenat rezervisanja 2%)

U kategoriju A (dobra aktiva) Banka će klasifikovati sve stavke aktive:

- koje su potpuno osigurane prvoklasnim kolateralom;
- koje su osigurane kvalitetnim kolateralom čija je tržišna vrednost dovoljna za pokriće i glavnice i kamate; kolateralna dokumentacija je potpuna i punovažna;
- gotovinski tok dovoljan za ispunjavanje svih izdataka uključujuću i dug po kreditu; prilivi redovni, a korisnik zaposlen u komapniji koja ima zadovoljavajuće operativno poslovanje i finansijsku snagu;
- vrlo dobar poslovni odnos s klijentom; sve tražene informacije i dokumentacija se dostavljaju blagovoremeno i u iste se može pouzdati te na osnovu njih izvršiti realna procena kvaliteta plasmana; pozitivna kreditna istorija;
- kod kojih se izmirenje obaveza vrši pre rokova dospeća, po roku dospeća ili u izuzetnim slučajevima sa kašnjenjem do 30 dana;
- Za stavke aktive klasifikovane u kategoriju A izdvajaju se opšte rezerve po stopi od 2%.
- Strategija: strategija unapređenja poslovnog odnosa

Kategorija B - aktiva sa posebnom napomenom (procenat rezervisanja u intervalu od 5-15%)

U kategoriju B (aktiva sa posebnom napomenom) klasifikuju se sledeće stavke aktive:

- klijent ostvaruje redovan priliv dovoljan za podimirenje obaveza ali postoji potencijalni nedostatak koji ako se ne ispravi može prouzrokovati gubitak, ali se gubitak još ne predviđa ni kao mogućnost;
- klijent je zaposlen u kompaniji koja ima adekvatno operativno poslovanje i finansisjku snagu;
- kamata i glavnice se plaća pre rokova dospeća ili po dospeću, ali postoje neki drugi uslovi koji možda nisu ispunjeni;
- kod kojih je Banka ponekada, malo rezervisana prema klijentu; informacije koje se dobiju se ponekad smatraju nedovoljno pouzdanim, a postoje i mala kašnjenja u primanju informacija i tražene dokumentacije; vrlo dobar poslovni odnos sa klijentom;
- kolateral je kvalitetan, potpun i punovažan, ali njegova tržišna vrednost jedna pokriva i kamatu i glavnicu u slučaju naplate prinudnim putem;
- Rezerve za potencijalne kreditne gubitke (posebne rezerve): podklasa B1 za kašnjenje od 31-50 dana sa procentom rezervisanja 5%; podklasa B2 za kašnjenje od 51-70 dana sa procentom rezervisanja 10%, podklasa B3 zatim kašnjenje u intervalu od 71-90 dana sa procentom rezervisanja 15%
- Strategija: strategija unapređenja poslovnog odnosa

Kategorija C – substandardna aktiva (procenat rezervisanja u intervalu od 16-40%)

U kategoriju C (substandardna aktiva) se klasifikuju sledeće stavke aktive:

- potraživanja od korisnika kod kojih je identifikovan nedostatak koji može dovesti do gubitka dela glavnice ili kamata kad se uzmu u obzir svi izvori dostupni za naplatu;

- potraživanja od korisnika čiji prilivi ne osiguravaju dovoljno sredstava za izmirenje svih obaveza; korisnik je zaposlen u komapniji koja nema adekvatno operativno poslovanje, niti finansijsku snagu;
- potraživanja od korisnika koji kasne u dostavljanju, ali ipak dostavljaju tražene finansijske i druge informacije, teška saradnja; poslovni odnos sa klijentom relativno dobar;
- potraživanja od korisnika kod kojih se javljaju kašnjenja u otplati od 90 do 180 dana;
- potraživanja od korisnika koji ne odgovaraju na zahteve Banke da poboljšaju situaciju
- Rezerve za potencijalne kreditne gubitke (posebne rezerve) :podklasa C1 za kašnjenje u intervalu od 90-120 dana sa procentom rezervisanja 16%, podklasa C2 za kašnjenje u intervalu od 121-150 dana sa procentom rezervisanja 28%, podklasa C3 za kašnjenje u intervalu od 151-180 dana sa procentom rezervisanaj 40%.
- Kolateralna dokumentacija punovažna, ali kolateral ne pokriva možda u potpunosti i kamate i glavnicu ili su utvrđene određene nepravilnosti u samoj dokumentaciji.
- Strategija: strategija sprovođenja prijateljskih ili prisilnih mera naplate

Kategorija D – sumnjiva aktiva (procenat rezervisanja u intervalu od 41-60%)

U kategoriju D (sumnjiva aktiva) se klasifikuju sledeće stavke aktive:

- potraživanja od korisnika kod kojih je mogućnost gubitka za Banku jako visoka (naplata u punom iznosu je veoma problematična i pod velikim upitnikom), ali zbog određenih faktora koji bi mogli dovesti do podizanja kvaliteta ove aktive njena klasifikacija u kategorij u E –gubitak se odlaže dok se objektivnije ne utvrdi njen status;
- potraživanja od korisnika čija je naplata neizvesna i kod kojih se smatra da će se deo glavnice ili kamate izgubiti kad se uzmu u obzir svi mogući izvori naplate
- potraživanja od korisnika koji nemaju dovoljno priliva za izmirenje svih svojih obaveza uključujući i dug prema Banci – neredovni prihodi korisnika ili neregularno zaposlenje;

- potraživanja od korisnika o u koje Banka nema poverenje, a u informacije koje se daju su namerno pogrešne i nepouzdane; izrazito teška saradnja; loš poslovni odnos sa klijentom;
- potraživanja od korisnika protiv kojih drugi kreditori već vode pravni postupak;
- Kolateralna dokumentacija je potpuna i primenjiva, ali je isti nedovoljan za pokriće kamata i glavnice; Ili se kolateralom ne raspolaže, odnosno raspolagalo se, ali je isti neadekvatan zbog greške u dokumentaciji.
- potraživanja od korisnika koji svoje obaveze izmiruju sa kašnjenjem od 180 do 270 dana od inicijalno ugovorenih rokova, ali pod uslovom da se osnovano može očekivati da će dužnik izmiriti bar dio obaveze ili je Banka već pokrenula zakonsku aktivnost za realizaciju kolaterala ili kad raspolaže sigurnim argumentima i dokumentovanim dokazima da osnovano očekuje urednu, pravovrmenu i potpunu realizaciju (kad je realizacija kolaterala u toku).
- Rezerve za potencijalne kreditne gubitke (posebne rezerve) 41-60% :podklasa D1 za kašnjenje u intervalu od 181-210 dana sa procentom rezervisanja 41%, podklasa D2 za kašnjenje u intervalu od 211-240 dana sa procentom rezervisanja 50%, podklasa D3 za kašnjenje u intervalu od 241-270 dana sa procentom rezervisanaj 60%.
- Strategija: strategija sprovođenja prijateljskih ili prisilnih mera naplate

Kategorija E – gubitak (100% rezervisanje)

U kategoriju E (gubitak) klasifikuju se sledeće stavke aktive:

- kod kojih korisnik nema nikakvih priliva ili nema podataka o prilivima; svi potencijalni izvori za naplatu su iscrpljeni i ne može se očekivati poboljšanje. Iz navedenih razloga ove stavke aktive se smatraju nenaplativim i njihovo dalje zadržavanje u ostalim kategorijama (naplative aktive) više nije opravdano;

- kod kojih je za korisnika utvrđeno da je nezaposlen, ili kompanija u kojoj je bio zaposlen više ne radi; buduće izvore prihoda (bilo kakve) nikako nije moguće identifikovati;
- kod kojih se zna da je korisnik napustio zemlju i njegovo mesto boravka više nije poznato ; loš poslovni odnos sa klijentom – nema ga.
- kod kojih je utvrđeno da kolateral ne postoji ili je bezvredan;
- za potraživanja kod kojih je period za tužbu istekao;
- od korisnika koji kasni sa plaćanjima ili ih odlaže duže od 270 dana od dana inicijalno ugovorenih rokova, osim u slučaju kad Banka raspolaže dokazom dokazom da je realizacija kolaterala u toku;
- Rezerve za kreditne gubitke 100% (ovo znači otpis i potpuno uklanjanje iz zvaničnih knjiga na sledeći način: odobravajući račun posebnih rezervi za kredite gubitke i zadužujući troškove za kreditne gubitke, zatim odobravajuću račune stavki aktive koje su identifikovane kao kategorija E (gubitak) i zadužujući račun posebnih rezervi za kreditne gubitke.
- Strategija: strategija sprovođenja prijateljskih ili prisilnih mera naplate

12. Kriterijumi za poboljšanje kategorije rizika

Izmena postojeće kategorije rizičnosti i/ili procenta za obračun rezervisanja u okviru iste kategorije rizičnosti u slučaju poboljšanja , prihvata se uz sledeće uslove:

- Korisnik plasmana najmanje 6 meseci ispunjava kriterijume koji su definisani za bolju kategoriju rizičnosti koja se predlaže i navedeno se odnosi i na objektivne i subjektivne kriterijume (dani kašnjenja u skladu sa intervalima definisanim za novu predloženu kategoriju rizičnosti i/ili novi procenat rezervisanja, evidentna poboljšanja u obavljanju poslovne aktivnosti korisnika, stabilna prodaja, poboljšanje u novčanim tokovima i njihovoj adekvatnosti, promene menadžmenta koje obećavaju, sigurna tržišta, zaključeni ugovori sa kupcima i dobavljačima, dodatna obezbeđenja plasmana, poboljšanje kapitalne osnove korisnika, rast profitne marže, značajno poboljšanje likvidnosti i slično). Kod retail klijenata poboljšanja se, pored urednijeg izmirivanja obaveza prema banci najmanje 6 meseci u skladu sa kriterijumima definisanim za novu predloženu klasu, odnose i na sledeće: bolje zaposlenje u kompaniji sa zadovoljavajućim ili adekvatnim operativnim poslovanjem i finansijskom snagom, povećanje plata i uopšte bolja adekvatnost novčanih tokova i slično);
- Izmena kategorije rizičnosti i/ili procenta rezervisanja mora biti izvršena u skladu sa pravilima definisanim procedurom klasifikacije aktive izložene kreditnom riziku uz primenu odgovarajućih obrazaca u kojima se od strane kreditnog referenta navode razlozi za promenu kategorije koji se istovremeno mogu argumentovati i dokumentovati i iz čega se jasno dokazuje da je predložena izmena zaista opravdana;
- Ukoliko su ispunjena prethodna dva uslova, dozvoljeno je poboljšanje kategorije samo za jednu na bolje (npr. Klijent trenutno klasifikovan u kategoriju C, maksimalno poboljšanje kategorije je podklasa u okviru kategorije B). Ili, prelazak za dve kategorije nabolje je dozvoljen izuzetno u slučaju ispunjenja prethodna dva uslova, ali samo ako je vremenski period u kome korisnik zadovoljava objektivne i subjektivne kriterijume nove predložene kategorije i/ili procenta rezervisanja duži, odnosno najmanje 9 meseci.

13. Razvoj i plasmani kreditnih proizvoda Nove Banke A.D. Banja Luka u kontekstu ekonomskog okruženja

Na privredni razvoj jedne zemlje deluju brojni i raznovrsni činioci, koji potiču kako iz same privrede tako i iz drugih sfera društva sa kojima je privreda povezana. Iako su se dugo zanemarivali neekonomski činioci (istorijsko i kulturni nasleđe, tradicija, sistem obrazovanja i zdravstvena zaštita i sl.) privrednog razvoja, koji deluju iz društvenog okruženja, pokazalo se da su isto tako značajni. U te, neekonomske, činioce privrednog razvoja spadaju građenske slobode, sistem obrazovanja i zdrastvene zaštite i dr.

Pored domaćih postoje i međunarodni činioci privrednog razvoja jedne zemlje, čiji se značaj povećava u uslovima savremenog procesa globalizacije. Za taj proces je karakteristično sve cvršće povezivanje država, nacionalnih privreda i ljudi.

U poslednjoj fazi razvoja privrednog sistema Jugoslavije, kao i bankarskog i monetarno - kreditnog sistema, došlo je do skoro potpunog prestanka odobravanja potrošačkih kredita stanovništvu. Na taj način prestalo je njihovo razvojno, socijalno i redistributivno delovanje. Od trenutka kada je 1995. godine potpisan Dejtonski mirovni sporazum, Bosna i Hercegovina je u dugom, sporom i bolnom procesu ekonomskog oporavka. Proces reformi je spor iz raznoraznih razloga. Nema proverenog recepta za ekonomsku revitalizaciju zemlje, koja je svetsko tržište napustila kao centralizovana jedinica, a sada kao reintegrirana i ratom opustošena zemlja pokušava da se vrati u konkurentnu slobodnu tržišnu ekonomiju. Valuta je stabilna, stopa inflacije je veoma mala, zemlja nije prezadužena a većina infrastrukture je do sada obnovljena. Bosna i Hercegovina je na putu da postane članica Evropske unije. Zemlja je fokusirana na smanjenje birokratskog aparata, privatizaciju javnoga sektora i privlačenje stranih investitora.

13.1. Poslovanje Nove Banke A.D. Banja Luka

Nova banka A.D. je pravni sledbenik Eksim Banke a.d. osnovane shodno Odluci o osnivanju Banke u oktobru 1992. Godine. Promena naziva Banke u Eksport-import banku A.D.

izvršena je 1994. Godine. Nova Banka A.D. Banja Luka pod ovim imenom postoji od 1999. godine. Registrovana je da obavlja depozitne poslove, kreditne poslove, garancijske poslove, poslove sa efektivom, devizne i menjačke poslove, emisione i depo-poslove, poslove platnog prometa, poslove posredovanja, u trgovini hartijama od vrednosti, kupovinu i naplatu potraživanja, i druge bankarske i finansijske poslove u skladu sa Zakonom o bankama Republike Srpske. Osnovne aktivnosti ove banke predstavljaju depozitni poslovi, kreditni poslovi sa pravnim i fizičkim licima, izdavanje garancija i poslovi platnog prometa u zemlji i inostranstvu.

Nova Banka je osnovana 1999. godine od strane 176 malih akcionara. Tokom 2001. izvršeno je pripajanje Agroprom Banke Banja Luka i broj akcionara porastao je na 360. U 2005. godini dokapitalizaciju banke izvršio je Poteza Adriatic Fond iz Holandije i stekao 50% ucešća u vlasništvu, da bi tokom 2007. godine akcionar banke postao i IFC-International Finance Corporation , deo grupe Svetske Banke Vašington sa 8,5% ucešća u kapitalu.

Banka posluje preko Centrale sa sedištem u Banja Luci i deset filijala koje su locirane u Bijeljini, Banja Luci, istočnom Sarajevu, Zvorniku, Brčkom, Trebinju, Doboju, Sarajevu, Ljubuškom i Foči i posebnog organizacionog dela za trgovanje hartijama od vrednosti – Broker Nova. Poslovi Banke podeljeni su po sektorima, samostalnim odeljenjima i odeljenjima.

Efekti krize iz 2008. kulminirali su do kraja 2010. Iako je kreditna aktivnost počela da se oporavlja nakon kontrakcije tržišta u 2009, neto aktiva bankarskog sektora je smanjena u odnosu na 2009. zbog porasta rezervisanja za nekvalitetnu aktivu.[60] Ipak, bankarski sektor je uspeo da održi stabilnost u periodu krize. Poteškoće koje su se javljale bile su posledica banki da, bez odgovarajuće procene rizika, uvećaju kreditni portfolio sa namerom da ojačaju svoju poziciju na tržištu. Banke koje su poštovale procedure i objektivno procenjivale kreditni i ostale rizike, jesu ostvarivale manji profit ali su uspele da održe stabilnost poslovanja. Navedeno ukazuje na značaj procene rizika, naročito kreditnog u poslovanju koje akcenat stavlja na kreditne poslove, naročito u uslovima krize koja je zadesila celokupnu svetsku ekonomiju.

[60] *Izvještaj o finansijskoj stabilnosti 2010.,* Centralna banka Bosne i Hercegovine, str. 37. , dostupno na: http://www.cbbh.ba/files/financial_stability_report/fsr_2010_bs.pdf , Pristupljeno:15.10.2011.

Tabela 3. - Bilansi stanja Nove Banke A.D. Banja Luka za 2008, 2009, i 2010. godinu (vrednosti u hilhadama KM)

AKTIVA	31.12.2010	31.12.2009	31.12.2008
Novčana sredstva i računi depozita kod depozitnih institucija	240.728	270.749	268.743
Hartije od vrednosti za trgovanje	1.583	2.047	3.417
Hartije od vrednosti koje se drže do dospeća	234		
Plasmani drugim bankama	5.942	3.246	701
Krediti i dospela potraživanja	575.016	518.906	449.396
Poslovni prostor i ostala fiksna aktiva	26.946	30.046	33.141
Investicije u nekonsolidovana povezana preduzeća	1.878	1.795	1.836
Ostala aktiva	17.994	13.967	19.549
Rezerve na stavke rizične bilansne aktive	30.539	22.815	17.647
UKUPNA AKTIVA	**839.782**	**817.941**	**759.136**
PASIVA	31.12.2010	31.12.2009	31.12.2008
Obaveze			
Depoziti	555.604	584.372	567.050
Obaveze po uzetim kreditima	184.031	144.517	111.333
Subordinirane obaveze	997	1.126	1.255
Ostale obaveze	10.531	11.553	11.782
Rezerve na stavke rizične vanblansne aktive	2.004	2.639	3.322
Ukupne obaveze	753.167	744.207	694.742
Kapital	31.12.2010	31.12.2009	31.12.2008
Akcionarski kapital – obične akcije	63.146	53.293	50.716
Akcionarski kapital – priortetne akcije		-	-
Emisiona premija	8.070	8.070	8.070

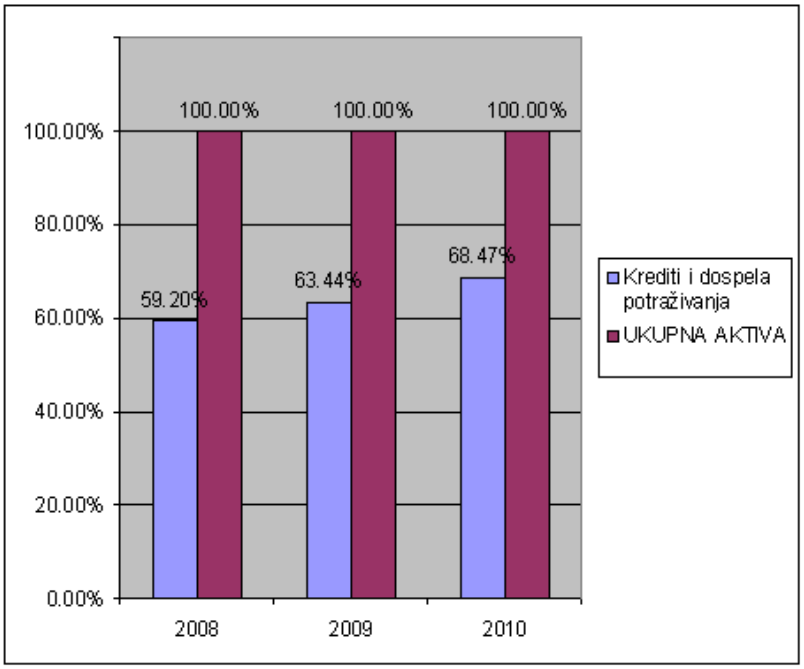
Neraspoređena dobit	8.608	10.372	3.749
Rezerve kapitala	2.517	1.999	1.859
Rezerve za kreditne gubitke	4.274	4.274	-
Ukupan kapital	86.615	73.734	64.394
UKUPNE OBAVEZE I KAPITAL	**839.782**	**817.941**	**759.136**
Vanbilansne pozicije	121.502	128.595	159.098

Izvori: Godišnji izveštaj 2008.-Str. 18 http://www.novabanka.com/godisnji/2008/godisnji2008.pdf, Revizorski izveštaj o poslovanju 2010. –Str. 3

Prema izveštaju Centralne banke Bosne i Hercegovine, iako su pojedine banke iskusile ozbiljne problem u period ekonomske krize, bankarski sektor u celini je apsorbovao šokove i neometano obavljao svoje funkcije.

Kroz bilanse Nove Banke A.D. Banja Luka primetan je umeren i stabilan rast ključnih bilansnih pozicija iz godine u godinu.

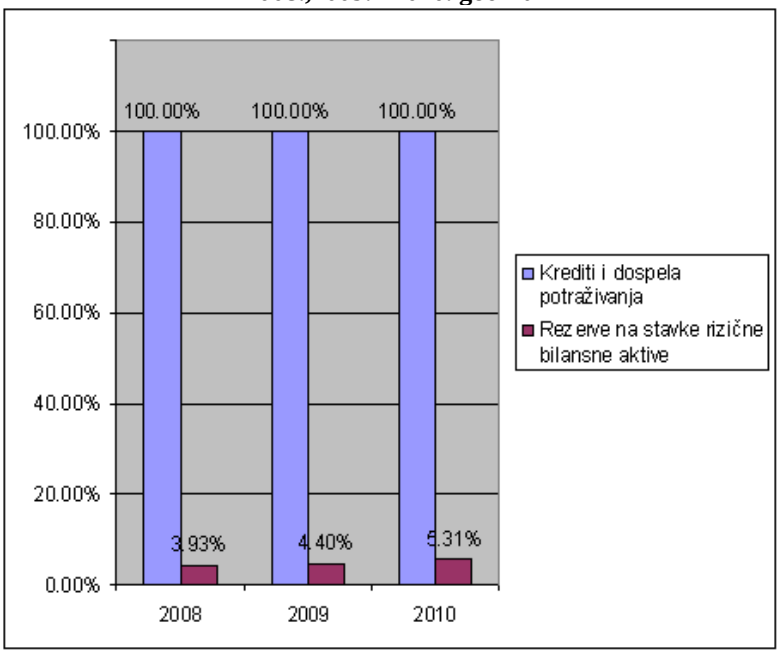
Grafikon 1. – Učešće kredita i dospelih potraživanja u ukupnoj aktivi za 2008.,2009. i 2010. godinu

Izvor: Tabela 3

Prema grafikonu br.1 evidentna je visina učešća kredita u ukupnoj aktivi, sa druge strane, iako, prema bilansima primećujemo rast ukupne aktive iz godine u godinu, vidljiv je i rast udela kredita i dospelih potraživanja u ukupnoj aktivi i to za oko 4% godišnje. Navedeno govori o stabilnom uvećanju sveukupnog kreditnog plasmana Nove Banke A.D. Banja Luka.

Grafikon 2. – Odnos rezervi na stavke rizične aktive i kredita i dospelih potraživanja za 2008.,2009. i 2010. godinu

Izvor: Tabela 3.

Iako je zabeležen stabilan rast obima kredita i dospelih potraživanja iz godine u godinu, takođe procentualni udeo rezervi na stavke rizične bilansne aktive prema iznosu ukupnih kreditnih plasmana i dospelih potraživanja, procentualno je rastao u proseku za oko 1% godišnje.

Tabela 4. - Bilansi uspeha Nove Banke A.D. Banja Luka za 2008, 2009, i 2010. godinu (vrednosti u hiljadama KM)

	Procentualna promena u 2010. u odnosu na 2009.	31.12.2010	Procentualna promena u 2009. u odnosu na 2008.	31.12.2009	31.12.2008
Prihodi od kamata i slični prihodi	6.64%	44.084	-12.72%	41.339	47.362
Rashodi od kamata i slični rashodi	11.06%	20.765	-19.11%	18.697	23.113
NETO KAMATA I SLIČNI PRIHODI	2.99%	23.319	-6.63%	22.642	24.249
OPERATIVNI PRIHODI	-4.04%	37.356	24.17%	38.930	31.351
Poslovni i direktni rashodi	21.41%	20.309	4.95%	16.727	15.938
Operativni rashodi	-8.27%	30.462	-7.04%	33.209	35.723
NEKAMATONOSNI RASHODI	1.67%	50.771	-3.34%	49.936	51.661
DOBIT PRE OPOREZIVANJA	-14.88%	9.904	195.40%	11.636	3.939
Porezi	2.53%	1.297	565.79%	1.265	190
NETO DOBIT	-17.01%	8.607	176.63%	10.371	3.749

Izvori: Godišnji izveštaj 2008.-Str. 17 http://www.novabanka.com/godisnji/2008/godisnji2008.pdf, Revizorski izveštaj o poslovanju 2010. –Str. 2

Ukupan bilans stanja odražava povećanje od 7,75% u 2009. u odnosu na 2008. godinu da bi se taj rast u 2010. u odnosu na 2009. umanjio na 2, 67%. Dobit pre oporezivanja u 2009. je za čak 195,4% veća u odnosu na onu ostvarenu 2008., ali u 2010. beleži pad u odnosu na prethodnu godinu za 14,88%. Kapital se iz godine u godinu uvećavao i to za 14,5% u 2009., i za 17,47% u 2010. godini. Neto prihod od kamata beleži pad za 6,63% u 2009. da bi u 2010. porastao za 2,99% ipak ne dostižući nivo iz 2008. godine kada je iznosio 24.249.000 KM. Neto dobit u 2009. i pored značajnog uvećanja poreza odražava rast od čak 176,63%, da bi zahvaljujući još višim poreskim obavezama i većem teretu u 2010. u odnosu na prethodnu godinu opala za 17,01 %.

ROE[61] pre oporezivanja u 2008. iznosi 11%, u 2009. 15% i u 2010. godini svega 5%. Navedeno ukazuje na najveću profitabilnost poslovanja u 2009. godini u odnosu na posmatrani period.

13.2. Kreditiranje preduzeća i stanovništva

Banka u okviru raspoloživih sredstava odobrava sve vrste kredita i izdaje garancije i druge oblike jemstva pravnim licima i građanima u zemlji i inostranstvu koji ispunjavaju uslove kreditne sposobnosti. Osnovni kriterijumi za plasiranje sredstava su: kreditna sposobnost zajmotražioca, stepen rizika, ekonomska opravdanost plasmana, kao i učešće zajmotražioca u izvorima sredstava banke. Svi krediti, garancije i drugi oblici jemstva odobravaju se u skladu sa:

- pravilima o odobravanju kredita, garancija i drugih oblika jemstva u zemlji i prema inostranstvu
- odlukom o kamatnim stopama
- odlukom o tarifi naknada
- uputstvom o oceni boniteta, utvrđivanju kreditne sposobnosti klijenta banke i postupku odobravanja kredita, otvaranju akreditiva, izdavanju garancija i drugih oblika jemstva pravnim licima i građanima.

Korisnici kredita, jemstva i drugih usluga banke mogu biti klijenti banke, građani, građansko-pravna lica i druga domaća i strana lica.

Pri odobravanju kredita i pružanju bankarskih usluga u analizi banka pre svega ceni:

- bonitet i kreditnu sposobnost tražioca kredita
- obim kapitala tražioca kredita
- stepen zaduženosti tražioca kredita
- mogućnost izmirenja obaveza prema banci
- dosadašnju saradnju klijenta i banke

[61] Prinos na capital – eng. Return on equity

Kao instrument obezbeđenja banka koristi: nalog za prenos, menicu, garanciju (jemstvo druge banke ili drugog pravnog lica), zalog na pokretnosti i robu, zalog u HOV, hipoteku, ustupanje i pravo korišćenja potraživanja i prava, polisu osiguranja, druge vrste obezbeđenja koje garantuju uredno izvršavanje obaveza (blokiranje transakcionog računa, štednog uloga, depozita, deviznog štednog uloga i deviznog računa).

Rokovi otplate kredita i visina kamatnih stopa utvrđuju se rešenjem o odobravanju kredita, koje donosi generalni direktor banke u skladu sa Pravilnikom banke i Pravilima o odobravanju kredita, garancija i drugih oblika jemstva i Odlukom o kamatnim stopama banke. Na osnovu rešenja generalnog direktora banka zaključuje ugovor o kreditu sa korisnikom.

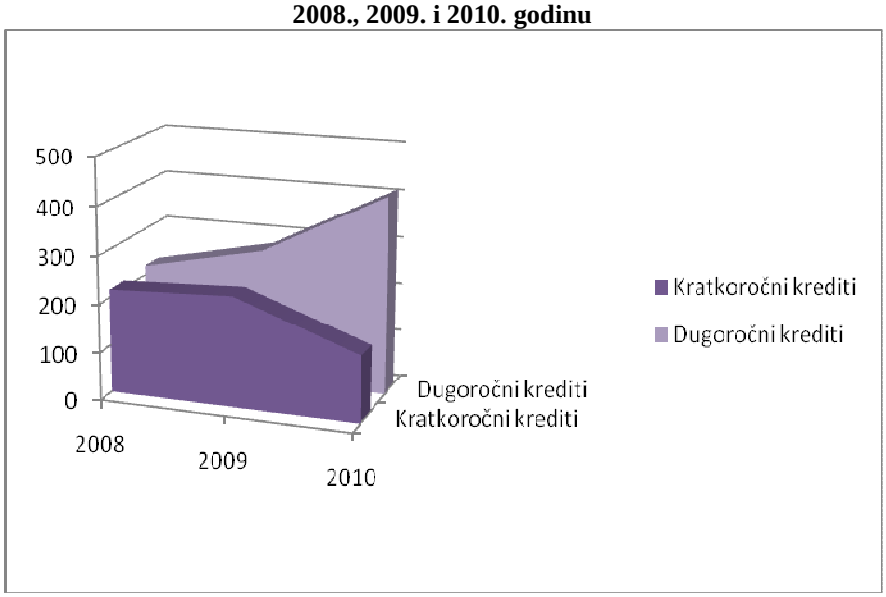
Tabela 5.- Pregled po vrstama kreditnih plasmana u 2008., 2009. i 2010. godini (vrednosti u hiljadama KM)

KREDITI I DOSPELA POTRAŽIVANJA - PREGLED PO VRSTAMA PLASMANA			
	31.12.2010	31.12.2009	31.12.2008
Kratkoročni krediti	137.913	228.738	216.308
Dugoročni krediti	411.862	278.235	221.304
Dospela potraživanja	25.241	15.610	11.784
Ukupno	575.016	522.583	449.396

Izvori: Godišnji izveštaj 2008.-Str. 45 http://www.novabanka.com/godisnji/2008/godisnji2008.pdf, Revizorski izveštaj o poslovanju 2010. –Str. 23

Prethodna tabela, kao i naredni grafikon prikazuju blagi rast od 2008 do 2009., a zatim i drastično uvećanje obima plasiranih dugoročnih kredita u 2010. godini. Dok je obim kratkoročnih kredita nešto viši u 2009. u odnosu na 2008. godinu, da bi u 2010. opao za 39% u odnosu na prethodnu godinu. Ukupan godišnji obim kreditnih plasmana Nove Banke A.D. Banja Luka odražava stabilan rast za 16,29% u 2009. i nešto niži za 10,03% u 2010. godini.

Grafikon 3. – Obim plasmana kratkoročnih i dugoročnih kredita za 2008., 2009. i 2010. godinu

Izvor: Tabela 5.

Nakon približno jednakih vrednosti obima plasmana kratkoročnih i dugoročnih kredita u 2008. godini, 2009. godina nosi blagi rast i jednih i drugih da bi u 2010. Obim dugoročnih kredita porastao za čak 48,03% a obim kratkoročnih kredita opao za 39,71% u odnosu na prethodnu godinu.

Tabela 6.- Pregled po kroisnicima kreditnih plasmana u 2008., 2009. i 2010. godini (vrednosti u hiljadama KM)

KREDITI I DOSPELA POTRAŽIVANJA - PREGLED PO KORISNICIMA PLASMANA			
Kratkoročni krediti	31.12.2010	31.12.2009	31.12.2008
Javna i državna preduzeća	784	784	25
Privreda	106.273	101.001	109.811
Vlada i vladine institucije	9.677	21.604	-
Banke	2.093	3.000	8.334
Stanovništvo	19.076	24.355	28.885

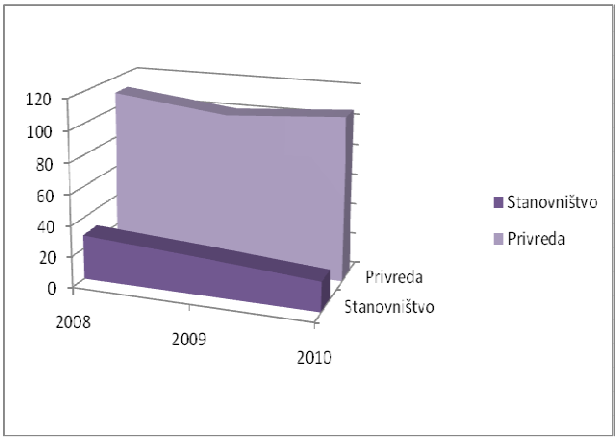
Ostalo	10	6	-
Tekuća dospeća	91.554	77.988	69.253
Ukupno kratkoročni krediti	229.467	228.738	216.308
Dugoročni krediti	31.12.2010	31.12.2009	31.12.2008
Javna i državna preduzeća	1.619	1.648	909
Privreda	206.379	178.631	133.863
Vlada i vladine institucije	46.092	26.068	15.378
Stanovništvo	137.605	141.005	133.766
Ostali komitenti	20.167	8.871	6.641
Tekuća dospeća	91.554	77.988	69.253
Ukupno dugoročni krediti	320.308	278.235	221.304
Dospela potraživanja	31.12.2010	31.12.2009	31.12.2008
Vlada i državne institucije	29	33	9
Privreda	19.080	11.893	9.758
Stanovništvo	5.200	2.136	2.017
Ostalo	932	1.548	-
Ukupna dospela potraživanja	25.241	15.610	11.784
Ukupno	575.016	522.583	449.396

Izvori: Godišnji izveštaj 2008.-Str. 45 http://www.novabanka.com/godisnji/2008/godisnji2008.pdf, Revizorski izveštaj o poslovanju 2010. –Str. 24

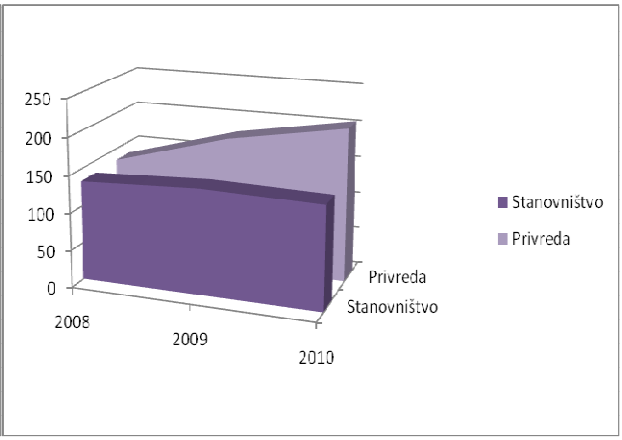
Privreda je obimom mnogo značajniji korisnik kratkoročnih kreditnih proizvoda Nove Banke A.D. nego što je to stanovništvo. Takođe, tražnja privrede za kratkoročnim kreditma, nakon blagog pada u 2009. godini, 2010. beleži rast. Sa druge strane, plasmani kratkoročnih kredita stanovništvu u poslednje tri godine beleže blago ali konstantno opadanje. U ukupnoj strukturi kreditnih plasmana Nove Banke A.D. učestvuju i plasmani javnim i državnim preduzećima koji su obimom sa ukupnih 934.000 KM u 2008. Porasli na čak 785 milion KM i na tom nivou se zadržali i u 2010. godini. Primetan je i rast plasmana Vladi i vladinim institucijama

sa oko 15 miliona u 2008. na čak 47 milion u 2009. godini, a zatim za još 16,98% na 55.769.000 KM. Plasmani drugim bankama takođe odražavaju značajan rast sa 701.000 KM u 2008. Na 3.246.000 Km u 2009. godini, a zatim na čak skoro 6 miliona KM u 2010.

Grafikon - 4.– Korisnici kratkoročnih kredita u 2008., 2009. i 2010. godini

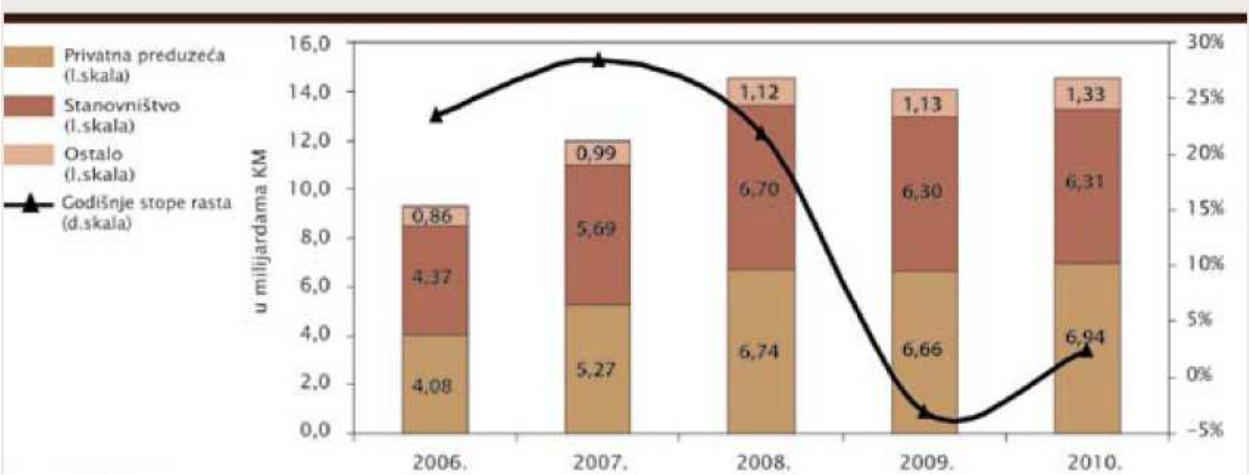
Grafikon - 5.– Korisnici dugoročnih kredita u 2008., 2009. i 2010. godini

Izvor: Tabela 6.

Kada je reč o dugoročnim kreditnim proizvodima Nove Banke A.D. plasmani privredi i stanovništvu u 2008. Su bili približno jednakog obima, da bi u 2009. plasmani privredi porasli za 33,44 % a stanovništvu za svega 5,41%. U 2010. godini nastavlja se rast obima dugoročnih kreditnih plasmana privredi i to za 15,53 % dok je obim dugoročnih kredita plasiran stanovništvu opao za 2,41% u odnosu na prethodnu godinu.

Grafikon -6.– Ukupni krediti –sektorska struktura na kraju godine

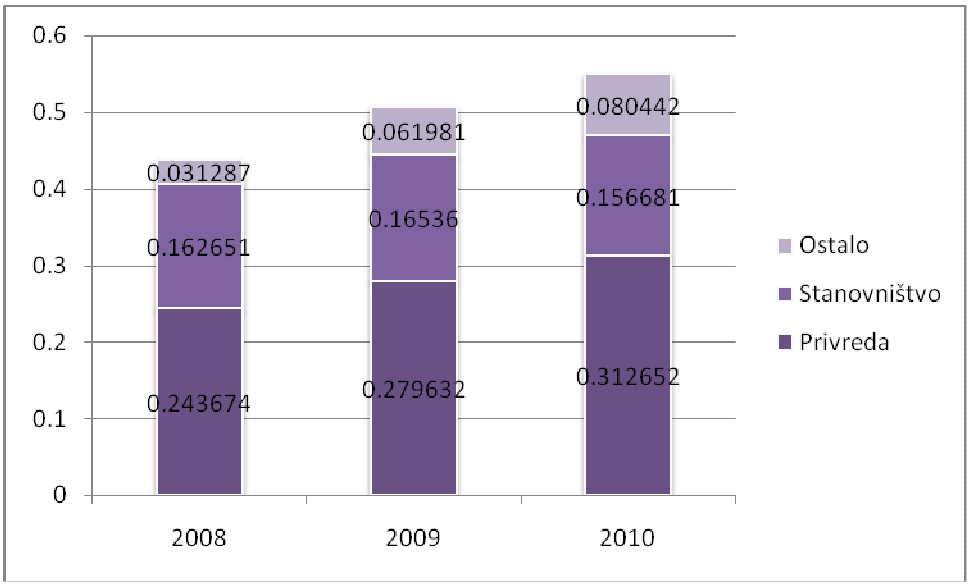
Izvor: Godišnji izvještaj 2010, Centralna Banka Bosne i Hercegovine, str.84, dostupno na: http://cbbh.ba/files/godisnji_izvjestaji/2010/GI_2010_sr.pdf , Pristupljeno: 15.11.2011.

Zahvaljujući krizi kreditne aktivnosti u BiH su još uvek dosta usporene, što se može zaključiti prema nivou novoplasiranih kredita privatnim preduzećima i stanovništvu koji su u 2010. povećani za 17,6% u odnosu na 2009. a smanjeni za 16,2% u odnosu na 2008. Banke su sprovodile restriktivniju politiku pri odobravanju novih kredita, što je jedan od najvećih ograničavajućih faktora za plasiranje novih kredita, pored smanjene potrošnje i usporavanja privrednih aktivnosti. Ukupni krediti svih sektora na kraju 2010. Iznose 14,58 milijarde KM, što predstavlja povećanje za 478,8 miliona KM u odnosu na kraj 2009.[62]

Prema sektorskoj strukturi plasmana, Nova Banka A.D. je, u skladu sa trendom ukupnog bankarskog tražišta u zemlji, procentualno veće plasmane imala prema privredi u sve tri prethodne obračunske godine. Ipak, za razliku od celokupnog tržišta Nova Banka A.D. beleži stabilan rast ukupnih kreditnih plasmana iz godine u godinu.

[62] Godišnji izvještaj 2010, Centralna Banka Bosne i Hercegovine, str. 83, dostupno na: http://cbbh.ba/files/godisnji_izvjestaji/2010/GI_2010_sr.pdf , Pristupljeno: 15.11.2011.

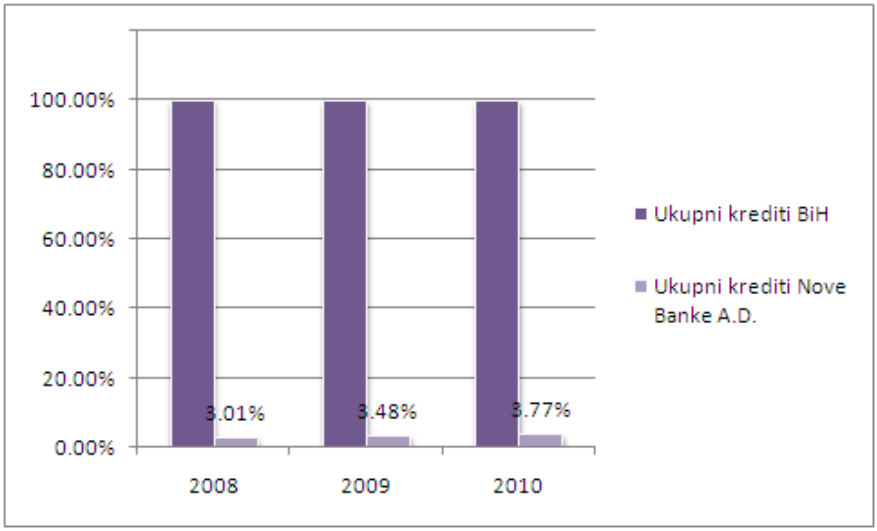
Grafikon -7.– Ukupni krediti Nove Banke A.D. –sektorska struktura na kraju godine (u milijardama KM)

Izvor: Tabela 6.

Nova Banka je zahvaljujući razvijenoj mreži poslovnica u prethodnom periodu vršila plasman u nerazvijenim područjima Republike Srpske, sa jednako uspešnom realizacijom kao i u razvijenim sredinama. Nova Banka Banja Luka je okončala 2007. godinu sa sumom bilansne aktive u visini od preko 900 miliona KM, dvostruko većom u odnosu na 2006. godinu, kao i sa značajno uvećanom klijentskom osnovom. Na kraju 2009. kontrolisala 3,7% bankarskog tržišta. Treba takođe dodati da je Nova banka Banja Luka jedna od retkih banaka u Bosni i Hercegovini koja je 2009. godine ostvarila rast dobiti od 197%, budući da je godinu završila sa jedanaest miliona KM profita. Po obimu kreditnih plasmana u 2010. primetan je dalji rast. Takođe, prema narednom grafikonu, Nova Banka A.D. iz godine u godinu ostvaruje stabilan rast učešća svojih kreditnih plasmana u ukupnom obimu kreditnih plasmana na teritoriji Bosne i Hercegovine.

Grafikon -8.– Učešće kreditnih plasmana Nove Banke A.D. u ukupnim kreditnim plasmanima u BiH

Izvor: Tabela 6., Grafikon 6.

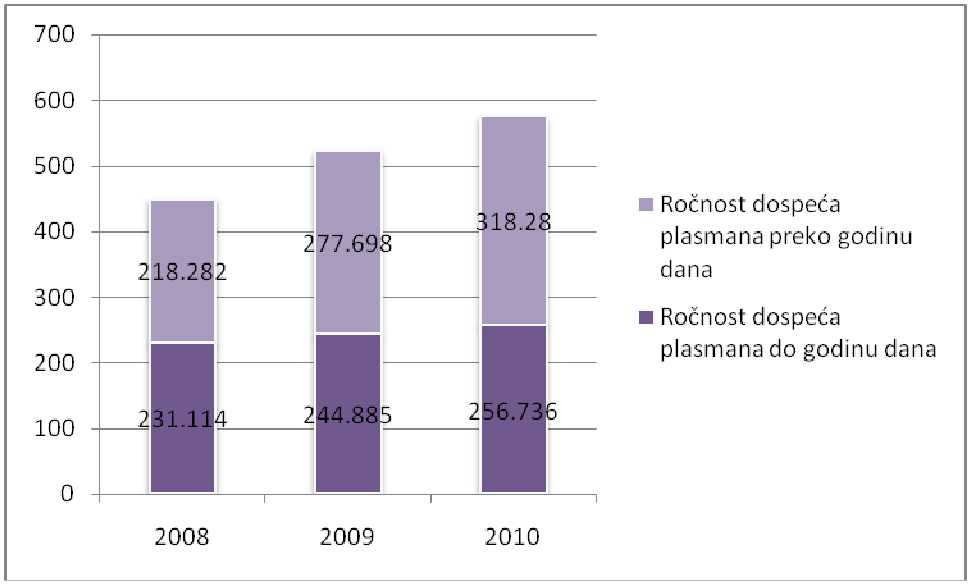
Prema ročnosti dospeća, najobimniji su dugoročni plasmani sa rokom dospeća od preko jedne godine. Takođe, plasmani sa ročnošću dospeća od preko godinu dana beleže stabilan rast poslednje tri obračunske godine. Plasmani sa dospećem do 30 dana odražavaju rast, dok su oni sa ročnošću dospeća od 1 do 12 meseci zabeležili pad u 2009. u odnosu na 2008., a zatim blagi rast u 2010 godini.

Tabela 7. - Ročnost dospeća plasmana klijentima prema roku dospeća (u hiljadama KM)

	31.12.2010	31.12.2009	31.12.2008
Do 30 dana	57.291	52.695	24.296
Od 1 do 3 meseca	36.793	36.280	40.759
Od 3 do 12 meseci	162.652	155.910	166.059
Od 1 do 5 godina	213.296	185.165	143.459
Preko 5 godina	104.984	92.533	74.823
Plasmani korisnicima-bruto	**575.016**	**522.583**	**449.396**

Izvori: Godišnji izveštaj 2008.-Str. 47 http://www.novabanka.com/godisnji/2008/godisnji2008.pdf, Revizorski izveštaj o poslovanju 2010. –Str. 26

Grafikon -7.– Ukupni kreditni plasmani po ročnosti dospeća

Izvor: Tabela 7.

Prema gore prikazanim podacima evidentno je da kreditni plasmani Nove Banke A.D. beleže stabilan rast u pretrhodnih nekoliko godina, pri čemu se beleži konstanta visine kamata na kreditne proizvode ove banke. Primetan je i nešto veći rast obima plasmana sa ročnošću dospeća preko godinu dana u odnosu na plasmane sa dospećem do godinu dana u periodu između 2009. i 2010. godine. Navedeno se može okarakterisati kao posledica stabilnog sveukupnog privrednog rasta poslednjih deset godina u BiH.

13.3. Rizičnost plasmana Nove Banke A.D. Banja Luka

Dana 31.12.2008. godine ukupan iznos od 17.647 hiljada KM je izdvojen kao opšte i posebne rezerve za stavke aktive izložene kreditnom riziku. U datom momentu banka je imala veliko izlaganje kreditnom riziku prema tri pojedinačna korisnika u iznosu većem od 15% osnovnog kapitala Banke, dok zbir svih velikih izlaganja nije prelazio 300% osnovnog kapitala. Takođe, nije izlaganje kreditnom riziku u iznosu većem od 40% osnovnog kapitala prema

pojedinačnom korisniku. Kratkoročni krediti odobravani pravnim licima su bili uz kamatne stope u rasponu od 0,75% do 1,25% na mesečnom nivou, dok su dugoročni odobravani uz kamatnu stopu od 0,75% do 1% mesečno. Kamatna stopa na kratkoročne kredite stanovništvu se kretala od 1 do 1,08%, za kredite iz fonda stanovanja od 0,37% do 0,58% mesečno. Kamatna stopa na kreditne kartice je iznosila 1,12% do 1,25%, za prekoračenja po tekućim računima 0,83%, a na nedozvoljeni minus 2%mesečno.[63]

Obim kredita odobrenih zaposlenima na kraju 2008. godine je iznosio 7.775 hiljada KM, od čega je deo koji je odobren višem rukovodstvu i članovima Nadzornog odbora iznosio 290 hiljada KM.

Na dan 31.12.2009. godine, izdvojena su, u skladu sa Odlukom Centralne banke Bosne i Hercegovine o utvrđivanju i održavanju obaveznih rezervi i utvrđivanju naknade na iznos rezervi na računu kod Centralne banke Bosne i Hercegovine , sredstva po osnovu obavezne rezerve u iznosu od 164.657 hiljada KM. Osnovicu za obračun obavezne rezerve čine depoziti i pozajmljena sredstva, bez obzira na to u kojoj su valuti izražena. Obavezna rezerva se obračunava prema stanju tih sredstava na kraju svakog radnog dana u toku obračunskog perioda, koji prethodi periodu obračuna. Banka je obavezna da nakon svakog obračunskog perioda, dostavi izveštaj Centralnoj banci BiH o stanju svojih depozita i pozajmljenih sredstava izraženih u konvertibilnim markama. U skladu sa Odlukom o izmenama Odluke o utvrđivanju i održavanju obaveznih rezervi i utvrđivanju naknada na iznos rezervi, počev od 1. januara 2009. godine stopa obavezne rezerve koju primenjuje Centralna banka iznosi 14% na depozite i pozajmljena sredstva sa ugovorenim rokom dospeća do jedne godine i 10% na depozite i pozajmljena sredstva sa ugovorenim rokom dospeća preko jedne godine.

U skladu sa odlukom o minimalnim standardima za upravljanje kreditnim rizikom i kalsifikaciji aktive banaka, Nova Banka A.D. je 31.12.2009. formirala opšte i posebne rezerve za stavke aktive izložene kreditbnom riziku u ukupnom iznosu od 21.851 hiljada KM. Banka na taj isti dan ima veliko izlaganje kreditnom riziku prema četiri pojedinačna korisnika i njihovim

[63] Godišnji izveštaj 2008.-Str. 43 http://www.novabanka.com/godisnji/2008/godisnji2008.pdf,

povezanim licima u iznosu većem od 15% osnovnog kapitala, ali zbir velikih izlaganja ne prelazi 300% osnovnog kapitala Banke. Banka na kraju 2009. godine nije imala izlaganje kreditnom riziku prema pojedinačnom korisniku ili grupi povezanih korisnika u iznosu većem od 40% osnovnog kapitala.[64]

U 2009. godini kratkoročni krediti su odobravani pravnim licima uz kamatne stope koje su se kretale u rasponu od 11% do 14% godišnje, a dugoročni su odobravani uz kamatnu stopu od 11% do 13% na godišnjem nivou, u zavisnosti od vrste kreditnog proizvoda i instrumenta obezbeđenja. Kamatna stopa na kratkoročne kredite stanovništvu kretala se u rasponu od 9% do 12% godišnje, a dugoročni krediti su odobravani uz kamatnu stopu od 6% do 13,5 % godišnje. Na kredite koji su odobravani iz kreditnih linija, kamatna stopa je iznosila šestomesečni Euribor uvećan za maržu u rasponu od 4,725% do 6,25%, a krediti iz izvora IRB RS odobravani su prema pravilima IRBRS.

Ukupan obim kredita odobrenih zaposlenima na kraju 2010. godine je iznosio 9.863 hiljada KM, od čega je deo koji je odobren višem rukovodstvu i članovima Nadzornog odbora iznosio 294 hiljada KM.

Na dan 31.12.2010. godine Nova Banka A.D. je imala veliko izlaganje kreditnom riziku prema pet pojedinačnih kroisnika i njihovim povezanim licima u iznosu većem od 15% osnovnog kapitala banke, ali zbir svih velikih izlaganja Banke kreditnom riziku ne prelazi 300% osnovnog kapitala Banke.[65]

Banka na kraju 2010 godine nije imala izlaganje kreditnom riziku prema pojedinačnom korisniku ili grupi povezanih korisnika u iznosu većem od 40% osnovnog kapitala.

Tokom 2010. godine, a u skladu sa Odlukom Banke o aktivnim kamatnim stopama i katalogom proizvoda za pravna i fizička lica klijente Banke, kratkoročni krediti su odobravani pravnim licima uz kamatne stope koje su se kretale u rasponu od 2% do 13% godišnje, a dugoročni su odobravani uz kamatnu stopu od 2,4% do 12% na godišnjem nivou, u zavisnosti od vrste kreditnog proizvoda i instrumenta obezbeđenja. Kamatna stopa na kratkoročne kredite

[64] Videti:Godišnji izveštaj 2009.-Str. 60 http://www.novabanka.com/godisnji/NB-godisnji09-5.pdf
[65] Revizorski izveštaj o poslovanju 2010. –Str. 25

stanovništvu kretala se u rasponu od 3,3% do 12% godišnje, a dugoročni krediti su odobravani uz kamatnu stopu od 3,3% do 13% godišnje. Na kredite koji su odobravani iz kreditnih linija, kamatna stopa je iznosila šestomesečni Euribor uvećan za maržu u rasponu od 4,225% do 6,725%, a krediti iz izvora IRB RS odobravani su prema pravilima IRBRS.

Ukupan obim kredita odobrenih zaposlenima na kraju 2010. godine je iznosio 9.201 hiljada KM, od čega je deo koji je odobren višem rukovodstvu i članovima Nadzornog odbora iznosio 1.262 hiljada KM.

ZAKLJUČAK

Kredit je za banku kao poverioca dužničko poverilački posao, gde banka kao poverilac upošljava raspoloživi deo slobodnih novčanih sredstava, pri čemu koristi određene forme obligacionih formi, uzima određeni oblik ličnog ili realnog jemstva koji je dužnik dužan da prezentira banci, kako bi banka kao poverilac bila stručna da će dužnik uredno i na vreme izvršiti svoje obaveze prema poveriocu.

Kreditni odnosi su u pojedinim zemljama tek u početnoj fazi razvoja, kao na primer u našoj zemlji, ali i zemljama regiona. Razlozi za to su dugotrajne izolacije i ekonomske blokade od strane razvijenih tržišnih zemalja, nakon dominantne vladavine društvene svojine.

Međutim kako se danas promene u poslovanju odvijaju brzo, i neophodno je održavati kontinualan razvoj kompanije, kako bi ona opstala na tržištu jasno je da kratkoročno finansiranje sve više dobija na značaju. Bez kredita proces reprodukcije u znatnoj meri bi bio usporen, odnosno smanjen, a mnoge kompanije ne bi uspele da održe konkurentnost ili opstanu.

Kontinuitet reprodukcije uz kreditnu podršku omogućuje likvidnost i kontinuitet proizvodnje (prosta reprodukcija), doprinosi ubrzanju i povećanju reprodukcije (proširena reprodukcija) i regulisanju ponude i tražnje na tržištu (ravnoteža robnonovčanih odnosa).

Kredit obezbeđuje likvidnost i stabilnost privređivanja. Ova funkcija dolazi do izražaja u obezbeđivanju sredstava u periodu dok se proizvodnja ne realizuje, posebno u organizacijama sa sezonskim karakterom proizvodnje i prodaje.

Za kredit se često kaže da predstavlja sredstvo usmeravanja aktivnosti i razvoja privrede. U odnosu na proces reprodukcije, kredit ima veoma značajnu funkciju, jer omogućava likvidnost i kontinuitet proizvodnje, ubrzava i povećava proces proizvodnje i uspostavlja ravnotežu robno - novčanih odnosa na tržištu, što je od izuzetnog značaja za **privredeni sektor sa naglaskom na mala i srednja preduzeća u ekonomijama u razvoju koja se suočavaju sa nedostatkom finansijskih sredstava potrebnih za rast i razvoj zbog čega se povećava tražnja za kreditnim proizvodima što potvrđuje prvu posebnu hipotezu.**

Kontrolna funkcija kredita u privredi predstavlja važan oblik ukupne finansijske kontrole. Pomoću kredita se ostvaruje permanentna kontrola poslovanja preduzeća koja se kreditiraju. Banka koja daje kredit, po pravilu, uslovljava svog klijenta da veći deo finansijskog poslovanja obavlja uz njeno posredovanje. Ona kontroliše klijenta koji koristi njen kredit da ga zaista namenski upotrebljava, da posluje rentabilno, da nema nenaplativih i sumnjivih potraživanja i da su zalihe iskazane prema realnim cenama.

Za proces reprodukcije nije dovoljno samo da se obezbedi potrebna količina novca putem kredita, već je neophodno da taj novac (kredit) dođe u pravo vreme i na pravo mesto. Otuda je nužnost postojanja kreditnog odnosa u tržišnim uslovima privređivanja očigledna, a samim tim i učešće banaka kao posrednika na tržištu. **Navedenim potvrđujemo drugu posebnu hipotezu da je razvoj privrede u uzročno-posledičnom odnosu sa razvojem sektora finansija i bankarstva.**

Neposredno pred ekonomsku krizu u Jugoistočnoj Evropi banke su poslovanje, u nedostatku razvijenog finansijskog tržišta, zasnivale na razvoju kreditnih proizvoda. Krediti kao bankarski proizvod u savremenom poslovanju dobija sve više atributa i prilagođava se potrebama potrošača, tako da nastaju novi proizvodi ove vrste koji su, recimo, namenjeni isključivo kupovini automobila ili refinansiranju kredita kod drugih banaka, **čime potvrđujemo treću posebnu hipotezu da poslovne banke razvijaju širok spektar kreditnih proizvoda u cilju obezbeđenja sopstvene konkurentnosti na tržištu na kome posluju.** Osnovna funkcija kredita jeste mobilizacija svih novčanih sredstava koja se u društvu i privredi privremeno nalaze van proizvodne i prometne funkcije, kako bi se najefikasnije alocirala na korisnike.

Nakon što je primila kreditni zahtev za proizvode koje ima u ponudi (kod banke su to različite vrste kredita, garancija i sl.) banka mora oceniti podnositelja i razmotriti mogućnosti da se radi o lošem plasmanu kod koga bi moglo doći do problema u naplati. Ocenjivanje kreditne sposobnosti uključuje: prikupljanje podataka o podnosiocu zahteva, analiziranje tih podataka kako bi odredili kreditnu sposobnost zajmotražioca, i donošenje odluke o kreditu. Odluka o kreditu određuje da li će kredit biti odobren i kolika će biti maksimalna vrednost istog, kao i ostale uslove pod kojima se isti odobrava. Izvori informacija koji su relevantni za kreditnu ocenu

delimično se zasnivaju na informacijama koje podnosi tražilac kredita, zatim na osnovu baze podataka kojom raspolaže banka i najzad na osnovu spoljnih informacija koje banka prikuplja. Korišćenje trostrukih izvora za informacije koje se odnose na tražioce kredita važno je zbog toga da bi se ukrštanjem podataka proverila njihova tačnost. Donošenje kreditnih odluka na svim hijerarhijskim nivoima mora da se zasniva na jasno formulisanoj kreditnoj politici banke, koju formuliše top menadžment banke. Na taj način, svi funkcioneri banke kao i kreditni odbori imaju preciznu polaznu osnovu za sagledavanje kreditnih zahteva i za donošenje odgovarajućih kreditnih odluka, kojima se operacionalizuje kreditna politika banke. Navedenim dokazujemo **četvrtu hipotezu da iako se odluka o kreditiranju klijenata donosi na osnovu objektivne analize prikupljene dokumentacije, ista će zavisiti od poslovne politike banke**. Nije redak slučaj da poslovne banke koje nastoje da razviju svoju poziciju na tržištu odobravaju kreditne proizvode sa većim stepenom kreditnog rizika čime rizikuju gubitke u poslovanju, dok banke koje nastoje da minimiziraju kreditni rizik mogu ostvariti niži ptofit, ali osržati stabilnost poslovanja.

Kreditni rizik je opasnost od loših plasmana, odnosno mogućnosti gubitka za banku ako plasman ne bude vraćen. U bankama se posebna pažnja posvećuje, takozvanom koncentrisanom riziku u slučaju velikog obima kredita jednom klijentu ili grupi povezanih lica. Kod dugoročnih plasmana ocena rizika je teža, jer je prilikom odobrenja teško prognozirati odnosno, oceniti sve faktore koji mogu uticati na sposobnost otplate kredita od strane klijenta. Naročito u uslovima krize koja je zadesila celokupnu svetsku privredu javlja se izraženija potreba za detaljnom analizom rejtinga zajmotražioca u cilju održanja stabilnosti poslovanja banke stoga potvrđujemo **petu posebnu hipotezu da adekvatna procena kreditnog rizika umanjuje opasnost od ostvarivanja gubitaka u bankarskom poslovanju.**

Uticaj kredita ne međunarodnu ekonomsku razmenu takođe je evidentan jer je izvozni kredit postao sredstvo konkurentske borbe, posebno u osvajanju novih tržišta, za šta je potrebna kreditna podrška plasmanu robe.

Kredit kao mobilizator razvoja privredno nedovoljno razvijenih područja - ima poseban značaj u međunarodnim privrednim odnosima za razvoj privredno nedovoljno razvijenih

zemalja, jer se pomoću njega lakše može prebroditi nedostatak sopstvene akumulacije i ubrzati razvoj. **Što u potpunosti potvrđuje generalnu hipotezu ovog rada da je u ekonomijama u razvoju primetan dinamičan razvoj kredita kao bankarskog proizvoda.**

LITERATURA

1. *Bank Credit*, Harper and Row Publishears, New York, 1981.
2. Barać S., Hadžić M., Stakić B., Ivaniš M. : *Organizacija banakrstva*, FFMO, Beograd, 2005.
3. Barać S., Hadžić M., Stakić B., Ivaniš M. : *Praktikum za bankarstvo i finansije*, FFMO, Beograd, 2005.
4. Bjelica, V.:*Bankarstvo, teorija i praksa*, Ekonomski fakultet Novi Sad, 2001.
5. Ćirović, Milutin: *Bankarstvo*, European Center for Peace and Development, Beograd, 2006.
6. Chapman, J. R. :*Simple Tools and Techniques for Enterprise Risk Management*, John Wiley& Sons, Ltd, England, 2006.
7. Donaldson, H: *Undestanding Corparate Credit*, 1983.
8. Đukić, Đ: *Centralna banka i finansijki sistem***,** Litopapir, Čačak, 2001
9. Đukić Đ., Belica V., Ristić Ž.: *Bankarstvo*, Ekonomski fakultet u Beogradu, Beograd, 2004.
10. Erić, D. : *Finansijska tržišta i instrumenti*, II izmenjeno i dopunjeno izdanje, Čigoja štampa, Beograd, 2003.
11. Fabozzi F., Modigliani F.: *Capital Markets: Institutions and Instruments*, Upper Saddle River (New Jersey: Prentice Hall /Pearson Education), 2003.
12. Fitch T.: *Dictionary of banking Terms*, Barron's Business Guides, New York, 1990.
13. Hadžić, M: *Bankarstvo***,** Fakultet za finansijski menadžment i osiguranje, Univerzitet Singidunum, Beograd, 2007

14. Ivaniš, M. *:Osnovi finansija*, Univerzitet „Sinergija“, Beograd 2007.

15. Jazić, V. :*Upravljanje kreditnim rizikom*, Finansije, godina LXII, Br. 1−6/2007.

16. Jović, Z: *Menadžment finansijskih institucija*, Univerzitet Singidunum, Beograd 2008.

17. *Katalog proizvoda za pravna lica klijente Nove banke ad*, Nova Banka A.D. 2009.

18. *Katalog proizvoda -Stanovništvo*, Nova Banka A.D. 2010.

19. Krstić B. - Bankarstvo, Ekonomski fakultet, Niš, 2001

20. Miljković, D.: *Međunarodne finansije***,** Ekonomski fakultet, Beograd, 2008.

21. Mishkin S. F.: *Monetarna ekonomija, bankarstvo i finansijska tržišta***,** VII izdanje, Data Status, Beograd, 2006.

22. Munn Glen, Gracia F.L.: *Enciclopedia of Banking and Finance*,Bankers Publishing Company, Boston, 1983.

23. Neuberger, E. & Duffy, W.: *Comparative economic systems: A decision-making approach*. Boston, MA, itd: Allyn & Bacon, 1976.

24. *Oxford Dictionary of Finance and Banking*, Oxford University Press, Oxford, 2005

25. Plakalović, N.: *Monetarna ekonomija* , Srpsko Sarajevo, 2004.

26. Pušara , K.: *Međunarodne finansije*; Univerzitet „Braća Karić“, Beograd 2006.

27. Priručnik: *Corporate rating model*, Nova Banka, 2008.

28. Rizvanović Jasna: *Priručnik za ocijenu kreditne sposobnosti – pravna lica* , Nova Banka, 2006.

29. Vunjak, N. *Finansijski menadžment*, Subotica, Ekonomski fakultet, 2005.

Internet izvori:

1. Centralna banka Bosne i Hercegovine: http://www.cbbh.ba/

2. *Izvještaj o finansijskoj stabilnosti 2010.*, Centralna banka Bosne i Hercegovine, str. 37. , dostupno na: http://www.cbbh.ba/files/financial_stability_report/fsr_2010_bs.pdf

3. *Krediti namijenjeni stanovništvu*, internet sajt Nove banke A.D. Banja Luka, dostupno na: http://www.novabanka.com/irbrs,59.html

4. *Kreditni rečnik*, dostupan na: http://www.kreditnicentar.rs/kreditni_recnik.php

5. Narodna banka Srbije: www.nbs.rs